

Frank Staal ★ SEPTEMBER 2011

HEDEN DAAAGSE KATHE DRALEN

HEDEN DAAAGSE KATHE DRALEN

**over architectonisch erfgoed
van vandaag en morgen**

Afstudeerscriptie Master Planologie

F.J. Staal

september 2011

Rijksuniversiteit Groningen

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Begeleider: Dr. P.D. Grootte

Voorwoord

Tijdens mijn studiejaren heb ik veel interessante onderwerpen de revue zien passeren. Niet vreemd natuurlijk voor iemand die kiest voor de studie Sociale geografie. In mijn ogen een opleiding bij uitstek voor mensen met een brede interesse, van hoe wij mensen met elkaar omgaan en de wereld om ons heen is ontstaan, tot hoe beschavingen tot wasdom zijn gekomen, maar ook weer zijn verdwenen. Door de jaren heb ik gemerkt dat waar ik weinig oog voor had in het verleden, ineens dingen zijn geworden die me niet meer loslaten nu ik ouder en hopelijk wat wijzer ben geworden. Ik stam nog uit het tijdperk van het vakkenpakket op de middelbare school, en wat was ik blij dat ik in 5 Havo afscheid kon nemen van vakken als aardrijkskunde en geschiedenis. Maar als ik terugdenk aan die jaren, begrijp ik nog steeds niet hoe ik ooit die keuze heb kunnen maken. Want dat zijn nu juist de vakgebieden die mij bijzonder aanspreken.

Met name vakken als Stadsgeografie en Heritage planning hebben mijn interesse verder gevoed. Waarbij ik altijd weer die ene vraag stelde; hoe is het toch in vredesnaam mogelijk dat in een historische binnenstad een blokkendoos kan worden ontwikkeld, pal naast een monumentaal stadhuis of een eeuwenoude kathedraal? En juist hieruit komt mijn fascinatie voort over de wijze waarop hedendaagse architectuur en erfgoed samenkomen in de ruimte om ons heen. Het vormde de basis voor dit onderzoek; een gedachte-experiment waarin erfgoed en hedendaagse iconische architectuur niet tegenover elkaar, maar in elkaars verlengde worden geplaatst. Hedendaagse iconische architectuur als nieuwste toevoeging aan een historisch continuüm, dat bestaat uit piramides, tempels, kastelen, paleizen, kathedralen, stadhuizen, stations- en bankgebouwen. Hedendaagse iconische architectuur als jong erfgoed; als *hedendaagse kathedralen*.

Tijdens het onderzoek is mijn blikveld enorm verbreed. Met name de interviews hebben daaraan bijgedragen. Ik heb een kijkje kunnen nemen in verschillende keukens; zowel van de overheid, de wetenschap, als van private organisaties, wat eens te meer duidelijk heeft gemaakt dat er zoveel meningen zijn als dat er mensen zijn. Voor hun bijdrage wil ik daarom allereerst mijn gesprekspartners bedanken: Prof. dr. Ashworth, Prof. dr. Kuipers, Wim Eggenkamp, Dr. Ennen, Prof. ir. Luiten, Karel Loeff, Prof. dr. Bazelmans, Prof. dr. Bosma. Daarnaast wil ik in het bijzonder een woord van dank uitspreken aan mijn begeleider vanuit de universiteit, Dr. Peter Grootte. Zowel voor het aanreiken van relevante literatuur, het geven van feedback, als het doen van suggesties voor het varen van de juiste koers.

Groningen, september 2011
Frank Staal

Samenvatting

Inleiding

In de loop der jaren is er veel veranderd in het domein van erfgoed en erfgoedmanagement. Wat op initiatief van invloedrijke individuen begon met preservatie, heeft zich via conservatie ontwikkeld tot erfgoedmanagement waarin de overheid een belangrijke stem heeft. Niet alleen de filosofie achter het behoud van materiële overblijfselen uit het verleden, ook het gebruik ervan is daarmee sterk veranderd. Werd erfgoed eerst gebruikt voor de legitimatie van religieuze en politieke macht, in recente jaren staat de economische functie van erfgoed steeds meer in de belangstelling.

Dat deze ontwikkeling nog altijd gaande is blijkt uit het feit dat zowel van overheidswege als vanuit de maatschappij initiatieven worden ontplooid om het erfgoedbeleid aan te passen of aan te scherpen. Zo dringen belangenorganisaties als DOCOMOMO en The Twentieth Century Society er op aan de monumentenlijst naar het meer recente verleden uit te breiden; door selectiecriteria voor monumenten aan te passen, zodat ook jongere bouwkunst kan worden beschermd. De afweging die overheden daarbij moeten maken is of de voordelen daarvan opwegen tegen de nadelen. Brengt het aanzienlijke kosten met zich mee en blijft er voldoende ruimte voor nieuwe ontwikkelingen? Met andere woorden, hoe ver zou het erfgoedbeleid moeten reiken?

Inspeland op deze vragen is in Nederland een top 100 samengesteld van inspirerende bouwkunst. Niet alleen geeft deze lijst een idee van gebouwen die worden beschouwd als monumenten van de toekomst, ook is het een aanzet tot gedachtevorming op het gebied van omgang met recent architectonisch erfgoed.

Deze aanzet vormt het vertrekpunt in dit onderzoek. Waarbij wordt gekeken naar de wenselijkheid van verbreding van het erfgoedbeleid naar het meer recente verleden, maar ook naar de betekenis daarvan voor het concept erfgoed. Daartoe wordt op basis van literatuurstudie en expertinterviews de vraag beantwoord of hedendaagse iconische architectuur dient te worden aangemerkt als erfgoed, en wat daarvan de consequenties zijn voor erfgoedmanagement en de invulling van het concept erfgoed.

Analyse en synthese

Een eenduidig antwoord op deze vraag blijkt niet te geven. Daarvoor is het verschil van inzicht te groot en lopen de uitgangspunten van de geïnterviewde experts te veel uiteen. Waar enerzijds de criteria uit de wet als leidend worden ervaren, wordt anderzijds de erkenning en waardering van de gebruiker als vertrekpunt wordt genomen. In geen van beide gevallen wordt daarbij een relatie gelegd tussen het gebruik van erfgoed en hedendaagse iconen, dat afgaand op de literatuur belangrijke overeenkomsten vertoont.

Wordt de wet als uitgangspunt genomen, dan is het antwoord op de vraag of hedendaagse iconische architectuur dient te worden aangemerkt als erfgoed nee; een eigentijds object kan immers niet voldoen aan het leeftijds criterium dat in de wet is vastgesteld. Staat echter de gebruiker centraal, die betekenis geeft en identiteit ontleent aan een hedendaags icoon, en het derhalve beschouwt als zijn of haar erfgoed, dan is het antwoord ja.

Consequenties voor erfgoed en erfgoedmanagement

Ten grondslag aan dit onderscheid ligt het verschil van opvatting over wat moet worden verstaan onder het begrip erfgoed. Waar voor de een erfgoed verwijst naar monumenten – die refereren aan herinneringswaarde en worden geassocieerd met professionals met degelijke historische kennis – heeft erfgoed voor een ander een connotatie van gebruikswaarde en betekeniswaarde, aansluitend bij de behoeften van, en toegekend door gebruikers. Dit bevestigt het beeld dat in de literatuur wordt geschetst dat erfgoed context- en persoonsgebonden is. Deze flexibiliteit maakt dat de kernelementen van het concept erfgoed – dat wordt omschreven als het hedendaags gebruik van het verleden, dat wordt aangewend om huidige behoeften te bevredigen – overeind blijven, ook als hedendaagse iconen met een relatief kort verleden worden aangemerkt als erfgoed.

Daar waar het aanmerken van hedendaagse iconen als erfgoed geen direct gevolg heeft voor de invulling van het concept erfgoed, brengt het hoe dan ook een verandering teweeg in het veld van erfgoedmanagement. Het houdt in dat een nieuwe categorie gebouwen onder de verantwoordelijkheid komt te vallen van de monumentenzorg. Wat een toename betekent van het aantal monumenten en een stijging van de kosten met zich meebrengt. Deze angst is echter niet geheel gegrond. Het betreft namelijk slechts een beperkt aantal objecten. Dit heeft meerdere redenen; het aantal eigentijdse iconen zal beperkt zijn, omdat ze elkaar anders beconcurreren en aan waarde inboeten. In verhouding tot het totale bouwvolume gaat het dus slechts om een zeer beperkt aantal. Daarnaast speelt mee dat de overheid de uitgaven en regeldruk wil verminderen, met als gevolg dat zeer selectief zal worden gekeken nieuwe toevoegingen aan de monumentenlijst. De kans dat de conservation time-bomb waarover wordt gesproken in de literatuur eerder zal afgaan blijft daardoor beperkt.

Vanzelfsprekend houdt het aanmerken van eigentijdse iconen als erfgoed in dat een leeftijds criterium met een grens bij vijftig jaar niet langer houdbaar is. Een gegeven dat stuit op veel weerstand bij hen die de wet als leidraad hanteren. Dit heeft er mee te maken dat naast het oordeel van de bouwende generatie veel waarde wordt gehecht aan dat van latere generaties. Wat er toe leidt dat alleen objecten waarin meerdere generaties bereid zijn te investeren een plek krijgen op de monumentenlijst, en helpt willekeur te voorkomen. Door ontwikkelingen als het verkorten van afschrijvingstermijnen in de bouwwereld, bestaat echter wel het besef dat met verlaging van de grens kan worden voorkomen dat gebouwen al zijn gesloopt voordat ze hun waarde hebben kunnen bewijzen. Voor anderen is het leeftijds criterium niet meer dan een arbitrair gegeven, dat geen houvast biedt bij het vaststellen van wat waardevol is en wat niet. Waarde neemt immers niet per definitie toe met de jaren, maar afhankelijk is van het oordeel van de gebruiker. Dat neemt niet weg dat een bepaalde tijd moet verstrijken voordat sprake kan zijn van erkenning en betekenisgeving. In tegenstelling tot wat de literatuur suggereert kan derhalve geen sprake zijn van geboren erfgoed, daar waar het gaat om gebouwen die zijn ontworpen onder architectuur. Een zekere distantie in tijd is daarom vereist, dan wel altijd gewenst met betrekking tot waardstelling van eigentijdse architectuur.

Conclusie

Als het gaat om het beschermen van erfgoed dan laten steeds meer partijen van zich horen. De invloed die zij uitoefenen heeft ertoe geleid dat de leeftijdsgrens als criterium voor aanwijzing van monumenten, steeds verder is opgeschoven naar het heden. Met als gevolg dat steeds meer gebouwen, uit steeds recentere jaren in aanmerking komen voor bescherming. De vraag is waar dit eindigt. Kan zelfs jonge bouwkunst worden beschouwd als erfgoed en moet er ook op die manier mee worden omgaan?

Afgaande op de resultaten van dit onderzoek is dat een stap te ver, ondanks dat er vele gelijkenissen bestaan tussen nieuwe iconen en oude iconen die vandaag de dag worden beschouwd als erfgoed, en de top vormen van monumentenbestand; de centrale rol die beide vervullen in city-marketing en de bijdrage die zij leveren aan plaatsidentiteit, het aantrekken van toeristen en investeerders, en het objectiveren van macht/autoriteit.

Dat laat zich op een aantal manieren verklaren. Enerzijds voldoet jonge bouwkunst niet aan het leeftijdscriterium dat in de wet is vastgesteld op vijftig jaar. En anderzijds is het overheidsbeleid gericht op het terugdringen van uitgaven in de monumentenzorg. Een verdere verschuiving van de zorg voor het erfgoed naar het heden komt daarmee vooralsnog tot stilstand. Daarnaast is de overtuiging dat nieuwe iconen niet bedreigd worden met sloop; een dreiging die in het verleden vaak aanleiding was voor plaatsing op een monumentenlijst.

Wordt een nieuw icoon toch bedreigd, dan is te hopen dat voldoende gebruikers het beschouwen als hun eigen erfgoed, er waarde aan hechten en samen een vuist kunnen maken. Om de overheid, net zoals vele belangenorganisaties proberen, alsnog te overtuigen af te zien van sloop.

Omdat erfgoed wordt gedefinieerd als het gebruik van het verleden voor hedendaagse doeleinden, is het van belang met erfgoedmanagement in te spelen op veranderende behoeften en rekening te houden met maatschappelijke ontwikkelingen. Het moet een afspiegeling zijn van de tijdsgeest; waarbij nieuw erfgoed zal worden gecreëerd, maar ook afstand zal worden gedaan van erfgoed dat z'n waarde heeft verloren. De verschillende opvattingen over hoe daar het best invulling aan kan worden gegeven, maken dat de tijd zal leren of hedendaagse iconen uitgroeien tot het erfgoed van de toekomst, een monument zijn van hedendaagsheid, of dat het slechts *monumentale* objecten blijven.

Inhoud

VOORWOORD	3
SAMENVATTING	4
FIGUREN EN TABELLEN	8
1. INLEIDING	9
1.1 Probleemstelling	11
1.2 Doelstelling	11
1.3 Vraagstelling	11
2. METHODOLOGIE	12
3. ERFGOED	16
3.1 Erfgoed: een introductie	16
3.2 Erfgoed en management	18
3.3 Resumé	22
4. ICONISCHE ARCHITECTUUR	23
4.1 Het icoon: geschiedenis van een idee	23
4.2 Het gebruik van iconische architectuur	25
4.3 Erfgoed versus iconische architectuur	27
4.4 Resumé	28
5. ANALYSE	29
5.1 Erfgoed: ja of nee	30
5.2 De vijftigjarengrens: behouden, inkorten of schrappen	32
5.1 Consequenties: kans of bedreiging	34
5.4 Synthese	36
6. CONCLUSIE	41
7. BIBLIOGRAFIE	42
8. BIJLAGE	44
8.1 Interviews	44
8.2 Monumentenwet 1988	83

Figuren en tabellen

Tabel 1	Werkveld van geïnterviewde experts	14
Afbeelding 1	Guggenheim Museum	38
Afbeelding 2	Sydney Opera House	38
Afbeelding 3	30 St Mary Axe	39
Afbeelding 4	Burj Khalifa	39
Afbeelding 5	Empire State Buling	39
Afbeelding 6	Erasmusbrug	40
Afbeelding 7	Sydney Harbour Bridge	40

1. Inleiding

Op 25 maart 2010 is de Euromast in Rotterdam op 50-jarige leeftijd aangewezen als Rijksmonument. De mast is daarmee het hoogste monument van Nederland, en heeft in combinatie met de vorm en ligging een grote cultuurhistorische en stedenbouwkundige waarde (Euromast, 2010). Maar vandaag de dag zijn het niet alleen de grote significante gebouwen die een plek krijgen toegewezen op de monumentenlijst. Kleine gebouwen van bescheiden historische of architectonische waarde hebben zelfs de overhand gekregen (Ashworth et al., 2002), als afspiegeling van het dagelijks leven. Het leeftijdscriterium dat in veel landen is gesteld op vijftig jaar is daarbij van ondergeschikt belang. De aandacht is verschoven naar het gebruik van erfgoed als instrument om toeristen en investeerders aan te trekken (Ashworth et al., 2007), om een stad persoonlijkheid en identiteit te geven (Short et al., 1993; Short, 1999; Freestone, 1999) en als onderdeel van stedelijke vernieuwingsstrategieën (While, 2006).

Deze verschuiving heeft ertoe geleid dat belangenorganisaties als DOCOMOMO en The Twentieth Century Society het initiatief hebben genomen tot aanpassing van selectiecriteria voor monumenten. Zij dringen er bij overheden op aan de monumentenlijst naar het meer recente verleden uit te breiden (Delafons, 1997). Zodat ook jongere bouwkunst kan worden beschermd, en voorkomen kan worden dat het handelen van vandaag (bijvoorbeeld sloop of onzorgvuldige omgang), toekomstige generaties de mogelijkheid ontnemt keuzes te maken die de maatschappelijke waarden en smaak van morgen representeren (While, 2007). En juist deze categorie heeft een belangrijke toegevoegde waarde:

“Of our entire cultural heritage, it’s our recent history that perhaps helps us best understand who we are”

Kevin McCloud - Ontwerper en TV-presentator (The Twentieth Century Society, 2010)

Maar overheden stellen zich terughoudend op. Enerzijds omdat continu een afweging moet worden gemaakt tussen behoud van het verleden en behoud van mogelijkheden om in te spelen op veranderende maatschappelijk waarden (Larkham, 1996; Nasser, 2003; While, 2007). Anderzijds omdat uitbreiding van behoud en bescherming van de historische omgeving aanzienlijke kosten met zich meebrengt, die moeilijk of niet kunnen worden opgebracht (Ashworth et al., 2002). In het kader van deze problematiek wordt ook wel gesproken over de conservation/preservation time-bomb (Baer, 1995; Ashworth en Howard, 1999). Dit betekent echter niet dat het beleid zich in zijn geheel niet ontwikkelt. In Nederland zijn de voorstellen van Minister Plasterk om de monumentenzorg te moderniseren in 2009 aangenomen door de Tweede Kamer (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2010) en in Engeland laat ook English Heritage zien bezig te zijn met het aanscherpen en verder verfijnen van het beleid (English Heritage, 2010).

De vraag die uit het bovenstaande kan worden afgeleid is hoe ver het erfgoedbeleid zou moeten reiken. Een onderwerp dat eerder werd behandeld onder andere in het boek *Gesloopt, gered, bedreigd. Omgaan met naoorlogse bouwkunst*, dat is uitgebracht op initiatief van rijksbouwmeester Jo Coenen. Het vraagstuk dat hierin centraal staat is hoe in het huidige architectuurklimaat, en rekening houdend met maatschappelijke ontwikkelingen moet worden omgegaan met architectuur die jonger is dan vijftig jaar en daarom niet van rijkswege kan worden beschermd. Want ook re-

centere bouwwerken – die waardevol zijn gezien hun schoonheid, originaliteit, innovatieve vorm of bijzondere constructie – worden als gevolg van het hoge vervangingstempo bedreigd met sloop. Om bescherming van jonge bouwkunst tijdig mogelijk te maken is daarom in de ons omringende landen de vijftigjarengrens afgeschaft of verlaagd. Een benadering waar Berlage als voorstander voor bredere erkenning van en wettelijke bescherming voor moderne bouwkunst al voor pleitte, en die wordt gesteund door verschillende buitenlandse architecten. Onder wie de Zwitserse architect Peter Zumthor wiens ontwerp voor het Thermaalbad in Vals, direct bij oplevering op de monumentenlijst van Zwitserland is geplaatst (De Back, 2004).

Maar ondanks dat verbreding van het erfgoedbeleid eerder onderwerp van studie is geweest, blijft een aantal elementen onderbelicht. De discussie richt zich vooralsnog veelal op behoud en afschaffing van de leeftijdsgrens voor monumentaanwijzing, en de omgang met bouwkunst die te jong is om bij wet beschermd te worden. Van dit laatste is het aanwijzen van inspirerende bouwkunst een voorbeeld, wat tevens een aanzet is tot gedachtevorming op het gebied van omgang met recent architectonisch erfgoed (De Back, 2004).

Deze aanzet tot gedachtevorming is een goed vertrekpunt om verder invulling te geven aan elementen die niet eerder centraal stonden. In dit onderzoek wordt daarom getracht op basis van uitgebreide literatuurstudie en expertinterviews vast te stellen hoe omgang met jonge bouwkunst als erfgoed past in de ontwikkeling die erfgoedmanagement sinds haar ontstaan heeft meegeemaakt. Daarbij wordt gekeken of het recht doet aan het concept erfgoed en of de gevolgen van verbreding van erfgoedbeleid als wenselijk worden ervaren.

Het onderzoek krijgt concreet invulling door hedendaagse iconische architectuur als uitgangspunt te nemen, of zoals Jencks (2006) het noemt 'self important buildings'. Net als historisch erfgoed vervult iconische architectuur een rol in het proces van inter-stedelijke competitie. Het wordt gebruikt als instrument voor het creëren van een nieuw imago, en het versterken van plaatsidentiteit (Sudjic, 1992; Fainstein, 2001; Olds, 2001; King, 2002, 2004; Sklair, 2005, 2006; McNeill, 2005; Ren, 2008) om toeristen en investeerders aan te trekken (Harvey, 1989; Jones, 2009). Een andere parallel die wordt getrokken tussen erfgoed en iconische architectuur is dat beiden een centraal element zijn geworden in regeneratie strategieën van stedelijke overheden. Het Guggenheim Museum in Bilbao is daarvan een goed voorbeeld (Jencks, 2004).

1.1 Probleemstelling

Globalisering drukt een duidelijk stempel op de wereld waarin wij leven. Niet alleen biedt het mogelijkheden om internationaal handel te drijven. Het brengt ook internationale concurrentie met zich mee. In de strijd om kapitaal en toeristen doen steden daarom verwoede pogingen zichzelf op de kaart te zetten en zich te onderscheiden. Enkele decennia lang is gebouwd erfgoed met dit doel onder de aandacht gebracht. Maar langzaam verschuift daarbij de focus van behoud van het verleden, naar hoe we het heden en de toekomst kunnen verbeteren. Met hetzelfde doel voor ogen staat recent de ontwikkeling van iconische architectuur volop in de belangstelling. Maar in welk licht moeten deze ontwikkeling worden gezien? Wordt met hedendaagse architectuur een volledig nieuwe weg ingeslagen? Of is sprake van een continuüm en vormt hedendaagse (iconische) architectuur een nieuwe fase in de ontwikkeling van erfgoedmanagement? Uitgaand van het laatste moet worden voorkomen dat het concept erfgoed en de discipline erfgoedmanagement te veel worden opgerekt en uitgehold. Een afweging moet worden gemaakt tussen wat valt te winnen door hedendaagse (iconische) architectuur te scharen onder erfgoed en de negatieve gevolgen die het met zich meebrengt.

1.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is vaststellen of iconische architectuur ongeacht de leeftijd ervan moet worden aangemerkt als erfgoed. De onderliggende motivatie is achterhalen welke voordelen hiermee zijn te behalen. Daarnaast heeft het onderzoek als doel vast te stellen wat implicaties zijn voor erfgoedmanagement als het leeftijds criterium ondergeschikt wordt gemaakt aan andere criteria voor erfgoed.

1.3 Vraagstelling

Dient hedendaagse iconische architectuur te worden aangemerkt als erfgoed, en wat zijn daarvan de consequenties voor erfgoedmanagement en invulling van het concept erfgoed?

Deelvragen

- 1) Welke ontwikkeling heeft erfgoedmanagement in de loop der tijden doorgemaakt? En, welke veranderingen zijn daarbij opgetreden in benaderingswijze en het te beheren object?
- 2) Welke parallellen zijn te trekken tussen de eigenschappen van hedendaagse iconische architectuur en de karakteristieken en functies van erfgoed?
- 3) Wat is voor experts in het veld van erfgoed, monumentenzorg en architectuur de betekenis van parallellen die bestaan tussen erfgoed en iconische architectuur?

2. Methodologie

Het onderzoek is gericht op het genereren van ideeën over de samenhang van de domeinen erfgoedmanagement en architectuur. Daarmee heeft het een exploratief karakter en verdient een kwalitatieve benadering de voorkeur. De methoden voor dataverzameling die worden gebruikt blijven beperkt tot literatuurstudie en expertinterviews. De daadwerkelijke gebruikers van erfgoed zijn niet betrokken in het onderzoek, omdat de focus van dit onderzoek ligt op erfgoedmanagement en de partijen die daarbij actief betrokken zijn en ook invloed op uitoefenen. Dat maakt het licht dat gebruikers op de kwestie kunnen laten schijnen niet minder interessant, maar past niet binnen de kaders van dit onderzoek.

Literatuurstudie

Onderzoeksvragen 1 en 2 – Welke ontwikkeling heeft erfgoedmanagement in de loop der tijden doorgemaakt? En, welke veranderingen zijn daarbij opgetreden in benaderingswijze en het te beheren object?; en, Welke parallellen zijn te trekken tussen de eigenschappen van hedendaagse iconische architectuur en de karakteristieken en functies van erfgoed? – zullen worden beantwoord op basis van een uitgebreide literatuurstudie. Daarbij ligt de nadruk op het definiëren van relevante begrippen en het in kaart brengen van ontwikkelingen of continuïteit binnen het betreffende domein. De theoretische context waarin dit resulteert maakt het vervolgens mogelijk de onderzoeksresultaten te plaatsen in een breder perspectief.

Expertinterviews

Onderzoeksvraag 3 – Wat is voor experts in het veld van erfgoed, monumentenzorg en architectuur de betekenis van parallellen die bestaan tussen erfgoed en iconische architectuur? – zal worden beantwoord met informatie die wordt verkregen uit interviews. Daarbij wordt nagegaan of overeenkomsten de keuze rechtvaardigen hedendaagse iconische architectuur onder de noemer erfgoed te brengen en tot object van erfgoedmanagement te maken, en wat dat vervolgens betekent voor het concept erfgoed en de praktische toepassing van erfgoedmanagement. Het blootleggen van overeenkomsten en verschillen van inzicht met betrekking tot het concept erfgoed, en het geven van een bredere invulling aan erfgoedmanagement staat daarbij centraal. Gekozen is voor interviews in de vorm van een geleid gesprek, waarbij de antwoorden van de respondent bepalend zijn voor de volgorde waarin de thema's, zoals hierboven beschreven, aan de orde komen. Het voordeel van deze interviewvorm is dat de respondenten niet worden beperkt of gestuurd in hun antwoord. Op deze manier kunnen zij een zo volledig mogelijk beeld schetsen van de materie, waarnodig verduidelijken en hun achterliggende motivaties kenbaar maken.

Verantwoording voor selectie van experts

Om inzicht te krijgen in de visies die bestaan over de relatie tussen erfgoed en architectuur, zijn de afgelopen maanden acht experts geïnterviewd. Allen actief in het veld van erfgoed, monumentenzorg en architectuur. Er is gekozen voor deze drie domeinen zodat het onderwerp van studie wordt belicht vanuit verschillende perspectieven. Bij de keuze van gesprekspartners is om vergelijkbare redenen tevens onderscheid gemaakt tussen wetenschap, overheid en private sector. Een strikte scheiding is in veel gevallen echter niet mogelijk gebleken, omdat vele van hen actief zijn (geweest) op meerdere fronten; in het onderwijs, bij belangenorganisaties en binnen de overheid.

De acht geïnterviewden

- **Prof. dr. Gregory J. Ashworth** – Hoogleraar Planologie aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van Rijksuniversiteit Groningen, gespecialiseerd in Heritage Management en Urban Tourism.
- **Prof. dr. Marieke Kuipers** – Hoogleraar Cultureel Erfgoed bij de afdeling @MIT van TU Delft, met bijzondere aandacht voor waardestelling en selectie van twintigste eeuwse architectuur. Werkzaam bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed als senioronderzoeker, met als specialisatie waardestelling van de ‘jongere bouwkunst’ die tot stand kwam vanaf 1850 in samenhang met de industrialisatie. Vicevoorzitter van de International Specialist Committee on Registers van DOCOMOMO en adviseur voor twintigste-eeuws erfgoed bij ICOMOS en de Raad van Europa.
- **Wim Eggenkamp** – Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed. Lid van Platform Monumenten van Stichting Erfgoed Nederland.
- **Dr. Elke Ennen** – Associate Professor Visitor Studies aan de NHTV Internationaal Hoger Onderwijs Breda, met bijzondere aandacht voor erfgoed als instrument voor stedelijke planning en toerisme. Werkzaam als Senior Heritage Consultant en Manager bij The Missing Link.
- **Prof. ir. Eric Luiten** – Hoogleraar Cultuurhistorie en Ontwerp (Belvedere-leerstoel) aan de TU Delft. Werkzaam als zelfstandig landschapsarchitect. Adviserend lid van de MER-commissie en bestuursvoorzitter van stichting NHBOS (ter bevordering van landschapsarchitectuur).
- **Karel Loeff** – Directeur Bond Heemschut (Erfgoed vereniging). Lid van Platform Monumenten van Stichting Erfgoed Nederland. Werkzaam als projectleider bij Bureau Monumenten en Archeologie van de gemeente Amsterdam.
- **Prof. dr. Jos Bazelmans** – Bijzonder Hoogleraar Archeologische Monumentenzorg aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Sectorhoofd Kennis Erfgoed bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
- **Prof. dr. Koos Bosma** – Hoogleraar Architectuurgeschiedenis en Erfgoedstudies aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Afdelingshoofd Kunst en Cultuur aan de Faculteit der Letteren van de Vrije Universiteit Amsterdam. Onderzoeker voor de Stichting Architectuurgeschiedenis eveneens aan de Vrije Universiteit Amsterdam, gericht op de geschiedenis van architectuur, volkshuisvesting, stedenbouw en infrastructuur in de negentiende en twintigste eeuw.

	Erfgoed en Monumentenzorg	Architectuur
Wetenschap	Ashworth	Kuipers
	Kuipers	
	Ennen	
	Luiten	Bosma
	Bazelmans	
	Bosma	
Overheid	Kuipers	Kuipers
	Eggenkamp	
	Loeff	
	Bazelmans	
Private sector	Kuipers	Kuipers
	Eggenkamp	
	Ennen	Luiten
	Loeff	

Tabel 1: Werkveld van geïnterviewde experts

Cases

In dit onderzoek worden erfgoed en iconische architectuur tegen elkaar uitgezet om te achterhalen hoe beide concepten zich tot elkaar verhouden. Naast bestudering van literatuur zijn daartoe de hierboven genoemde experts geïnterviewd. Ter illustratie komt in de synthese (hoofdstuk 5.4) een aantal voorbeelden aan bod, die exemplarisch zijn voor het gebruik van hedendaagse architectonische iconen en gelijkenissen vertonen met iconen uit het verleden die nu worden beschouwd als erfgoed; de wereldberoemde monumenten Empire State Building, Sydney Opera House en Sydney Harbour Bridge. Centraal staan de volgende hedendaagse iconen:

30 St Mary Axe (2004) – Londen

30 St Mary Axe, beter bekend als de Swiss Re-toren of the Gherkin, werd bijna direct een stedelijk icoon. Hoewel het slechts een paar jaar oud is wordt het al gezien als het meest herkenbare symbool van het moderne Londen. De toren was de eerste in een serie iconische gebouwen die werd opgeleverd, en de eerste wolkenkrabber in de historische binnenstad van Londen in dertig jaar. Een ontwikkeling die noodzakelijk werd geacht om de stad te revitaliseren, en de positie van Londen als mondiaal dominant financieel centrum te behouden. 30 St Mary Axe is daarmee karakteristiek voor internationalisering en de nieuwe relatie tussen footloose capital en de stad.

Burj Khalifa (2010) – Dubai

De Burj Khalifa is volgens Dubai – de stad die wordt bestempeld als iconic city – meer dan 's werelds hoogste gebouw. Het staat symbool voor vooruitgang, en een modern, dynamisch en welvarend Midden-Oosten. De toren wordt gezien als het toonbeeld van mogelijkheden van het emiraat, en de belichaming van Dubai's visie het haast onmogelijke te bereiken. Met de bouw van Burj Khalifa en andere iconen, wil Dubai uitgroeien tot toeristisch centrum en stad van wereldformaat die zich kan meten met New York, Londen en Parijs.

Erasmusbrug (1996) – Rotterdam

De Erasmusbrug, met als bijnaam de Zwaan, is in navolging van de Euromast hét icoon van de stad Rotterdam. Waar de Euromast het symbool was van het nieuwe Rotterdam dat verrees na de Tweede Wereldoorlog, speelt de Erasmusbrug een belangrijke rol in de regeneratie van Rotterdams waterfront en verbindt het de oude binnenstad met het nieuw ontwikkelde Kop van Zuid. De brug is uitgroeid tot beeldmerk van Rotterdam, en weerspiegelt het industriële karakter van de stad.

Guggenheim Museum (1997) – Bilbao

Het idee voor het Guggenheim Museum in Bilbao kwam tot stand als belangrijk onderdeel van een revitalisatieplan voor de stad, en voor Baskenland als geheel. Het museum gelegen aan de Nervión rivier werd een succesverhaal. Het werd een instrument om het imago van de stad te verbeteren. En vanaf het moment dat de deuren werden geopend voor het publiek heeft het een enorme aantrekkingskracht op toeristen. Gezien het succes van het museum en wat het de stad heeft opgeleverd, wordt vaak gesproken over het Bilbao effect. Het is exemplarisch geworden voor andere steden die dit voorbeeld maar al te graag willen volgen.

3. Erfgoed

In een onderzoek waarin erfgoed en erfgoedmanagement centraal staan, is het van essentieel belang een duidelijk beeld te schetsen van wat hieronder wordt verstaan. In dit hoofdstuk zullen daartoe aan de hand van literatuur beide onderwerpen worden behandeld. Waarbij zowel de ontwikkeling van ideeën aan bod komt, als de doorwerking daarvan in de praktijk. Daaruit blijkt dat veel is veranderd in de loop van de jaren. Nieuwe inzichten hebben geleid tot oplossingen voor bestaande problemen, maar tegelijk hebben zich nieuwe uitdagingen aangediend en zijn er nieuwe vragen opgeworpen. Dit alles als gevolg van een maatschappij die zich blijft ontwikkelen, andere prioriteiten gaat stellen en uiteenlopende behoeften heeft te bevredigen. In paragraaf 3.1 wordt uiteengezet wat erfgoed precies is, waarna paragraaf 3.2 dieper ingaat op het management van erfgoed, de filosofie die daaraan ten grondslag ligt, en de wijze waarop het in de maatschappij wordt gebruikt. Paragraaf 3.3 loopt tot slot nogmaals de belangrijkste punten langs.

3.1 Erfgoed: een introductie

Wat is erfgoed? Het woordenboek geeft twee definities. Ten eerste is erfgoed hetgeen dat is of kan worden geërfd. De tweede definitie trekt het breder: omstandigheden of voordelen doorgegeven door voorgaande generaties. Deze definitie houdt nauw verband met het concept erfenis, zoals in de eerste definitie, maar gaat verder dan direct eigendom. Het omvat groepserfgoed en erfgoed dat geen fysieke vorm heeft (Howard, 2003).

In het wetenschappelijk veld wordt de nadruk elders gelegd, en wordt tevens aangegeven dat de definitie in de loop van de tijd is veranderd. In de huidige context wordt erfgoed gedefinieerd als het op selectieve manier gebruik maken van het verleden, als een culturele, politieke, of economische hulpbron voor het heden. Waarbij het niet zozeer gaat om tastbare artefacten en ontastbare vormen van het verleden, maar om de betekenis die daaraan wordt gegeven en de representaties die op basis daarvan worden gecreëerd. Het is deze betekenis die verklaart waarom artefacten, tradities en herinneringen zijn geselecteerd uit het verleden (Graham et al., 2000; Ashworth et al., 2007). Daarmee is erfgoed het hedendaags gebruik van het verleden, dat aangewend en geschikt gemaakt wordt om huidige behoeften te bevredigen (Schouten, 1995; Lowenthal, 1998; Ashworth en Tunbridge, 1999; Graham et al., 2000; Howard, 2003; Ashworth et al., 2007). Het zijn mensen die erfgoed maken en het managen voor hedendaagse doelen. Dit maakt erfgoed tot een product van het heden, waarvan meer kan worden gecreëerd als daar behoefte aan is (Ashworth en Howard, 1999; Howard, 2003). Het is daarom niet de vraag hoeveel erfgoed er is, maar hoeveel wij zouden willen hebben. Als zodanig is erfgoed geen statisch verschijnsel, maar staat het open voor continue herziening en verandering (Howard, 2003; Ashworth et al., 2007). Wat wordt beschouwd als erfgoed is subjectief en tijd- en contextgebonden (Aitchison, 2000). Het weerspiegelt veranderingen in attitude en publieke smaak (Samuels, 1994; While, 2006) en is als zodanig een afspiegeling van de maatschappij die het heeft gecreëerd en gewaardeerd (Aitchison, 2000).

3.1.1 Erfgoed als proces

Erfgoed is daarmee niet zozeer een product als wel een proces. Dit proces bestaat uit een aantal stappen die samen een cyclus vormen. Het is grotendeels aan de erfgoedmanagers dit proces in goede banen te leiden (Ashworth en Howard, 1999; Howard, 2003):

- *Formatie*: Het proces start met erfgoedformatie, waarbij een selectie wordt gemaakt van wat dat wordt erkend en geïdentificeerd als erfgoed. Drie opties zijn daarin mogelijk: 1) er is sprake van geboren erfgoed, dat is ontworpen om behouden te blijven en verzameld te worden. In deze vorm wordt het meestal aangemerkt als kunst. Gebouwen die zijn ontworpen onder architectuur zijn hier een voorbeeld van; 2) zaken zijn erfgoed geworden, door hun significantie die grotendeels afhankelijk is van (technische) veroudering en zeldzaamheid. Des te meer verloren is gegaan, des te groter de kans dat wat dat de tand des tijds heeft doorstaan erfgoed wordt; 3) zaken die de erfgoedstatus ten deel vallen, omdat ze worden geassocieerd met een belangrijke gebeurtenis of beroemd persoon; bijvoorbeeld het Achterhuis van Anne Frank;
- *Inventarisatie*: een gebruikelijk stap nadat iets is erkend als erfgoed is de compilatie van een inventaris, bijvoorbeeld een lijst met gebouwen of een catalogus met museumstukken;
- *Aanwijzing*: het betreft hier een officiële vermelding van erfgoed, waarmee het in het veld van erfgoedmanagement wordt gebracht. Aan deze officiële status kunnen rechten zijn gekoppeld in de vorm van vereisten voor bescherming en behoud;
- *Bescherming*: nadat aanwijzing heeft plaatsgevonden kan als onderdeel van de formele wet- en regelgeving worden overgegaan tot actieve bescherming of behoud in de vorm van preservatie of conservatie;
- *Restauratie*: in deze stap worden actief maatregelen genomen. Gebouwen worden gerepareerd, gerestaureerd en gerenoveerd. Academics zijn altijd zeer voorzichtig als het gaat om deze stap van het proces. De belangrijkste reden hiervoor is dat de authenticiteit – in welke vorm ook – in het geding kan komen;
- *Commodificatie/interpretatie*: vervolgens moet het nieuwe erfgoed geschikt worden gemaakt voor consumptie, waarbij het wordt omgezet naar culturele en economische producten. Dit heeft bijna nooit betrekking op het overdragen van eigendomsrechten, maar om het bieden van ervaringen door thematische interpretaties (Ashworth et al., 2007);
- *Verlies*: tot slot gaat ook veel erfgoed verloren, door erosie, maar ook door opzettelijk handelen. Daarnaast verliezen objecten door veranderende omstandigheden hun significantie waarmee de erfgoedwaarde eveneens verloren gaat.

3.2 Erfgoed en management

Het gebruik van erfgoed, en daarmee de manier waarop erfgoed wordt gemanaged is in de loop van de tijd drastisch veranderd (Ashworth en Tunbridge, 1999). Om het huidige gebruik van erfgoed in haar context te plaatsen, en gefundeerde uitspraken te doen over de toekomst, is het daarom van belang kort stil te staan bij de manier waarop het zich heeft ontwikkeld.

3.2.1 Historische ontwikkeling

Voorafgegaan door een periode waarin weinig eerbied voor erfgoed en historisch bewustzijn van het verleden bestaat, vindt met de *verlichting* een herdefiniëring van cultuur plaats en ontstaat nieuwe interesse in het verleden en haar materiële overblijfselen. Deze tijd werd gekarakteriseerd door oorlogen en revoluties (waaronder de industriële revolutie) en ging gepaard met de vernietiging van monumenten, gebouwen en landschappen. Dit deed de behoefte ontstaan de band met het verleden te behouden als ankerpunt in een instabiele periode. Het ontlokte een reactie van waardering van erfgoed als een collectief goed in het bezit van de maatschappij. Monumenten werden vanaf dat moment gezien als historisch document van de maatschappij en als symbool van collectieve/nationale identiteit (Ashworth en Tunbridge, 1999). Het initiatief voor identificatie en bescherming van objecten die het waard zijn behouden te blijven kwam echter niet van de overheid, maar veelal van bezorgde burgers en invloedrijke individuen (*als Eugene Emmanuel Viollet-le-Duc, John Ruskin en William Morris*) die de erfenis van het verleden zienderogen zagen verdwijnen onder druk van industrialisatie en verstedelijking (Graham et al., 2000). Vanaf het moment dat deze initiatieven van de grond kwamen is er veel veranderd. Ashworth (1994) spreekt van een historische ontwikkeling van ideeën en toepassingen die beginnend bij preservatie, via conservatie van individuele gebouwen en later van hele historische districten/ensembles/conservation areas, meer dan een eeuw later is ontwikkeld naar erfgoed(management) met een sterke focus op commodificatie en consumptie.

Preservatie

Behoud en bescherming vindt haar oorsprong in het eind van de negentiende eeuw. In deze periode waarin de eerste inventarisatie plaatsvond van te behouden monumenten, stond behoud zonder aanpassing voorop. De filosofie achter deze zogeheten *preservatie* was dat geen afbreuk werd gedaan aan de authenticiteit van het object. Dit betekende dat objecten behouden moesten blijven zoals zij werden aangetroffen; *preserve as found* (Howard, 2003). De overblijfselen van vervlogen tijden werden beschouwd als de constante in een veranderende wereld. Ze representeerden continuïteit, stabiliteit en traditie, tegen het geroer van het industrieel kapitalisme: de moderne tijd (Aitchison, 2000).

Conservatie

Langzaam maar zeker kwam men (in de twintigste eeuw) echter tot de conclusie dat ook verandering noodzakelijk was, en dat het mogelijkheden met zich meebracht te voorzien in behoeften. Zo kon bijvoorbeeld de levensduur van oude gebouwen worden verlengd door te zoeken naar alternatieven voor de oorspronkelijke functie (Nasser, 2003). Waar mogelijk gebeurde dit zonder ingrijpende aanpassingen aan het object, maar waar nodig werden addities en veranderingen toegelaten; *adaptive reuse*. Daarbij bestond echter wel het bewustzijn dat verandering in goede banen moet worden geleid om de kernwaarden van het erfgoed te beschermen (Ashworth et al., 2002; Howard, 2003) De conservatie benadering was geboren, dat ook wel *purposeful preservation* wordt genoemd (Ashworth en Howard, 1999). Continuïteit is hierin de sleutel en daarom moet zowel de gebouwde omgeving als het stedelijk leven in staat worden gesteld te ontwikkelen en veranderen. Conservatie bleek echter geen statisch begrip, maar bleef zich verder ontwikkelen. De scope van conservatie werd verbreed en omvatte in de jaren '60 van de twintigste eeuw ensembles en hele historische districten, die in Nederland bekend zijn als beschermde dorps- en stadsgezichten (Ashworth et al., 2002; Howard, 2003; Delafons, 1997) Daarnaast bewoog het object van zorg steeds dichterbij het heden. Zodoende konden ook gebouwen uit de wederopbouwperiode zich kwalificeren als monument, en groeide de monumentenlijst aanzienlijk (Ashworth et al., 2002; Aitchison, 2000)

Erfgoed(management)

Na een periode van preservatie en conservatie staat sinds de jaren '80 management van erfgoed centraal. Dit kan worden gezien als de systematische zorg voor het behoud van waarden van erfgoed ten gunste van huidige en toekomstige generaties. De boodschap die erfgoedmanagement moet overbrengen is dat erfgoed waarde heeft voor de maatschappij en het algemeen belang dient. Educatie en het creëren van bewustzijn worden daarom vaak gezien als het voornaamste doel (McKercher en Du Cros, 2002). Maar waar het gaat om management van erfgoed spelen nog vele andere elementen een rol. Zoals commodificatie, waarbij het gaat om selectie, presentatie en het geschikt maken van erfgoed voor consumptie. In dit geval betekent dat niet alleen dat het toegankelijk moet worden gemaakt voor bezoekers, maar ook dat het bezoekers moet aantrekken en consumptie moet aanmoedigen (Howerd, 2003). Erfgoed wordt op deze manier een commerciële activiteit (Ashworth en Larkham, 1994). Maar het managen van erfgoed gaat ook om het vinden van een balans tussen preservatie van bestaande structuren en het behouden van de mogelijkheid tot verandering (Ashworth en Howard, 1999). Het doel is daarom niet zoals in voorgaande periodes alleen het behoud van gebouwen van speciale architectonische of historische waarde (Delafons, 1997) - de meest uitzonderlijke of typerende voorbeelden (exemplars) van een type of tijd, van het eerste exemplaar van een stijl, van een uniek of vreemd exemplaar, of van het werk van een groot architect (Ashworth en Howard, 1999). Ook andere motieven spelen een rol, of het nu gaat om politieke legitimatie van overheden, sociale cohesie, identificatie van individuen met plaatsen en groepen, of voorzien in economische hulpbronnen in de erfgoedindustrie. Er is een verscheidenheid aan doelen, die gekoppeld is aan de veelheid van rollen die erfgoed vervult in hedendaagse maatschappijen om behoeften te bevredigen (Ashworth et al., 2007). Als deze veranderen, zal ook de rol van erfgoed en daarmee de invulling van erfgoedmanagement veranderen, (Ashworth en Tunbridge, 1999).

Box 1. Denken over monumenten

Het denken over de omgang met monumenten is sinds de eerste initiatieven voor bescherming sterk veranderd. De definitie van monument is meer omvattend geworden dan oorspronkelijk het geval was. Toen het nog slechts verwees naar belangrijke gebouwen als paleizen, kastelen en kathedralen (Aitchison, 2000). Er heeft een verschuiving in het denken plaatsgevonden van object naar gebied en van behoud naar ontwikkeling. (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2010). En in de meeste landen bestaat een tendens dat de kwalificerende periode voor de monumentstatus steeds verder opschuift naar het heden. Dit betekent dat niet langer de aandacht enkel en alleen uitgaat naar *ancient history*. Ook het interbellum en de post-1945 periode kunnen zich verheugen op groeiende aandacht (Ashworth en Howard, 1999). Er wordt zelfs al gesproken over bescherming voor significante gebouwen uit de eenentwintigste eeuw (McKercher en Du Cros, 2002).

Deze veranderingen hebben ook een weerslag gehad op het beleid dat is ontwikkeld. Veel landen hebben een categorie voor jonge monumenten gecreëerd, naast de introductie van verschillende beschermingsniveaus op basis van significantie – bijvoorbeeld Grade I-III in Engeland – of ruimtelijke schaal, zoals in Nederland met Rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten. En wordt ingezet op integratie van conservatie en ruimtelijke ordening op lokaal niveau. Zowel om de zorg voor het verleden efficiënter te maken, als een balans te vinden tussen behoud en de mogelijk tot ontwikkeling (Ashworth en Howard, 1999).

3.2.2 Het gebruik van erfgoed

De functies die erfgoed vervult in de maatschappij kunnen in verschillende categorieën worden ingedeeld. Daarbij wordt door Graham et al. (2000) onderscheid gemaakt in enerzijds commodificatie van hulpbronnen voor economische consumptie. En anderzijds voor culturele consumptie met daarin een duidelijke sociaal-politieke component. Ashworth en Howard (1999) hebben gekozen voor een indeling met drie categorieën, waarbij deze sociaal-politieke component een aparte categorie vormt. Deze driedeling zal ook in dit onderzoek worden gebruikt, omdat daarin verschillen tussen de categorieën duidelijker worden uitgelicht. Er wordt onderscheid gemaakt in erfgoed als culturele hulpbron dat dient als basis voor verzamelingen. Als (sociaal-)politieke hulpbron in de vorm van kennis dat wordt aangewend voor het legitimeren van ideologieën en jurisdicties. En tot slot als economische hulpbron ter ondersteuning van economische activiteiten als toerisme en regeneratie van rurale en urbane gebieden.

Erfgoed als culturele hulpbron

Het verzamelen, behouden en tentoonstellen van erfgoed kan op twee manieren worden gerechtvaardigd. Daarbij wordt onderscheid gemaakt in intrinsieke en extrinsieke waarden. In het eerste geval kan erfgoed worden gezien als iets dat waarde heeft in zichzelf en van zichzelf, niet voor wat het kan betekenen voor de maatschappij. Deze intrinsieke waarde van objecten zelf is de reden geweest voor het samenbrengen van vele van de oudste collecties. De motieven daarachter kunnen liggen in het verzamelen van objecten om vergelijkende wetenschappelijke studies eenvoudiger te maken, het beschermen van bedreigde objecten, en het verzamelen van objecten om hun esthetische schoonheid, zoals kunst.

Een koppeling naar hedendaagse maatschappelijke doelen wordt daarbij echter niet gemaakt. Hierin zit dan ook het verschil met de tweede vorm van rechtvaardiging. Deze stelt dat cultureel beleid een rol vervult in het creëren en communiceren van waarden die zijn toegeschreven aan objecten. De objecten zijn daarin - als instrument voor het bereiken van doelen - van waarde voor huidige en toekomstige maatschappijen, of dit nu op sociaal, ideologisch of politiek vlak is. Deze tweede vorm wordt vandaag de dag gezien als de centrale functie van musea. De aandacht is daarmee verschoven van intrinsieke waarde en authenticiteit van het object naar hoe het wordt ervaren en geïnterpreteerd; extrinsieke waarde (Ashworth en Howard, 1999).

Erfgoed als (sociaal-)politieke hulpbron

De relatie tussen behoud van het verleden en politiek is sterk. Zo wordt erfgoed als instrument ingezet voor het bevorderen van de identificatie van mensen met overheden en jurisdicties op verschillende schaalniveaus. Het wordt gebruikt om het unieke karakter van steden en regio's te tonen, en kan op die manier bijdragen aan het vormen van lokale en regionale identiteiten (Ashworth en Howard, 1999). Erfgoed kan in die context worden gezien als kennis, waarbij het gaat om de vraag waarom een bepaalde interpretatie van erfgoed wordt gepromoot; bijvoorbeeld legitimatie van een politieke ideologie. Het milieu waarin en de omstandigheden waaronder het wordt gecommuniceerd zijn daarin eveneens van belang, want uiteindelijk gaat het erom wiens belangen ermee gediend zijn. Op het sociale vlak levert erfgoed een bijdrage aan esthetische bevrediging en het welbevinden van de individuele burger. Daarnaast draagt het bij aan de identificatie van individuen met sociale groepen, oftewel aan sociale cohesie van de gemeenschappen waarin ze leven (Ashworth et al., 2007; Graham et al., 2000).

Erfgoed als economische hulpbron

Het economische motief voor erfgoedbeleid wordt vaak gezien als ondergeschikt aan dat van politieke legitimatie en andere redenen voor identificatie, behoud en interpretatie van monumenten. Desalniettemin is men zich steeds meer bewust geworden van de instrumentele rol die erfgoed kan vervullen. En is in de afgelopen jaren de interesse in het gebruik van erfgoed voor hedendaagse economische doelen sterk toegenomen (Ashworth et al., 2002).

Het meest zichtbare en duidelijke voorbeeld van deze rol is commerciële exploitatie van erfgoed ten behoeve van toerisme. Maar indirect heeft erfgoed een veel bredere economische functie. Het draagt bij aan de aantrekkelijkheid en het imago van een plaats, die kan worden gerepresenteerd als geschikte locatie voor bedrijven, om te investeren, te wonen en te recreëren. Erfgoed wordt daarbij onder de aandacht gebracht om continuïteit en vooruitgang weer te geven, en als onderdeel van plaatsidentiteit. Tot slot is erfgoed een element in economische ontwikkelingsstrategieën van overheden in samenwerking met lokale commerciële belangen (Ashworth en Howard, 1999). Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een ontwikkelingsmaatschappij voor regionale regeneratie en het creëren van werkgelegenheid. Erfgoed kan daarin van strategisch belang zijn, omdat het vaak fungeert als katalysator of het een integrerende rol heeft in stedelijke vernieuwing en andere ontwikkelingsprojecten. Dus hoewel economische motieven van secundair belang zijn in de creatie van erfgoed, is de economische waarde die langs bovenstaande wegen wordt gecreëerd van primair belang voor haar onderhoud en instandhouding (Graham et al., 2000).

3.3 Resumé

Wat wordt beschouwd als erfgoed is tijd-, context-, en persoonsgebonden. Het is een afspiegeling van de maatschappij die het heeft gecreëerd; een product voor bevrediging van hedendaagse behoeften. Als de behoeften van de maatschappij veranderen, verandert de inhoud van erfgoed en staat het open voor continue herziening. Erfgoed is als zodanig geen statisch begrip of product als wel een proces.

Net als de betekenis van erfgoed, is ook het gebruik en het management van erfgoed door de jaren sterk veranderd. Wat op initiatief van invloedrijke individuen begon met de bescherming van bedreigde gebouwen, heeft zich via conservatie van individuele gebouwen en later ensembles en historische districten ontwikkeld tot erfgoedmanagement met een belangrijke rol voor commodificatie en consumptie. Erfgoed is daarin een hulpbron geworden, die afhankelijk van behoeften in de maatschappij voor culturele, sociaal-politieke en economische doeleinden gebruikt kan worden. Het wordt daardoor beladen met verwachtingen variërend van politieke legitimatie, sociale cohesie en identificatie van individuen met groepen, tot marketing van plaatsproducten (Ashworth et al., 2007). Verwachtingen die zich gelijktijdig kunnen voordoen, maar niet noodzakelijkerwijs met elkaar in overeenstemming zijn. Er kan zelfs sprake zijn van conflicten, die uiteindelijk zelfs kunnen leiden vernietiging van erfgoed hulpbronnen (Graham et al., 2000). Erfgoedmanagement is dus meer dan behoud van het verleden alleen. Het gaat erom erfgoed geschikt te maken voor consumptie op verschillende markten, zodat de huidige behoeften van de maatschappij kunnen worden bevredigd. Waarbij de uitdaging is de juiste keuzes te maken om de verschillende rollen die erfgoed vervult zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen.

4. Iconische architectuur

Nu het raamwerk over erfgoed en management is geschetst, kunnen de eerste stappen worden gezet richting het beantwoorden van onderzoeksvraag twee; *Welke parallellen zijn te trekken tussen de eigenschappen van hedendaagse iconische architectuur en de karakteristieken en functies van erfgoed?* Wederom dient bestudering van literatuur hiertoe als basis.

Net als in het voorgaande hoofdstuk zal daartoe allereerst kort uiteen worden gezet wat in dit onderzoek wordt verstaan onder de belangrijkste begrippen/concepten, in dit geval iconische architectuur. Daaruit voortvloeiend komt het gebruik van iconische architectuur aan bod, wat de opmaat vormt voor een vergelijking met het gebruik van erfgoed zoals beschreven in hoofdstuk 3. Hieruit kan vervolgens worden opgemaakt of er parallellen zijn te trekken tussen iconische architectuur en erfgoed, en zo ja welke dat zijn.

4.1 Het icoon: geschiedenis van een idee

Wat maakt een gebouw tot icoon, en wat onderscheid een iconisch gebouw van gebouwen die niet iconische zijn? Leslie Sklair, professor sociologie aan de London School of Economics and Political Science, heeft naar deze vragen uitgebreid onderzoek gedaan en er meermalen over gepubliceerd. Volgens Sklair (2006) is de term *iconisch* alom bekend in de wereld van de architectuur, en wordt gekenmerkt door twee karakteristieken. In eerste instantie betekent het *beroemd*. In de tweede plaats is het een symbolisch dan wel esthetisch oordeel; een architectonisch icoon is beladen met een speciale betekenis die symbolisch is voor een tijd of cultuur, en een esthetische component heeft. Het is deze combinatie van roem, symboliek en esthetische kwaliteit die iets tot icoon maakt. Sklair (2006) definieert iconische architectuur zodanig als: “buildings that are both famous and have symbolic/aesthetic significance for those in and around architecture and/or some sections of the general public”. Toch is het gebruik van de term iconisch in de wereld van architectuur niet eenduidig. Het heeft twee contrasterende betekenissen; de stereotypische kopie en iets dat werkelijk uniek is. In het eerste geval verwijst een iconisch ontwerp naar een standaard en onveranderlijk beeld dat bestaat in een cultuur. Daarmee raakt het aan de oorspronkelijke betekenis van het icoon, namelijk een representatie. Vandaag de dag wordt iconisch echter veelal gebruikt om te verwijzen naar het tegengestelde. Het verwijst naar ontwerpen die anders en uniek zijn, bedoeld om beroemd te zijn en speciale symbolische/esthetische kwaliteiten te bezitten, los van de functie van het gebouw (Sklair, 2006).

Uitgaande van deze tweede betekenis kan iconische architectuur verder worden onderverdeeld in professionele en publieke iconen, lokale, nationale en globale iconen, en historische en hedendaagse iconen. Ofwel zoals Sklair (2006) het omschrijft, iconen voor wie, waar en wanneer?

Voor wie?

Een gebouw bezit in de basis geen iconische kwaliteiten. Deze worden toegekend door professionals of niet-professionals in een proces van sociale productie. Dit betekent dat een icoon een sociale constructie is, die zowel aan iconiciteit kan winnen of inleveren. Dat maakt dat wat voor de een iconisch is, dat voor de ander niet zo hoeft te zijn. Wat volgens professionals als iconisch wordt aangemerkt op basis van de architectuur canon, hoeft dat voor het grote publiek niet te zijn en vice versa. Het resultaat is dat verschillende symbolische of esthetische kwaliteiten worden toegeschreven aan professionele en publieke iconen. Wat het op zijn beurt zeldzaam maakt dat iconische architectuur als zodanig wordt beschouwd door zowel de professionals als niet-professionals.

Waar?

Architectonische iconen kunnen waarde toegeschreven krijgen en worden erkent op zowel lokaal, nationaal als globaal niveau. Ze hoeven niet direct op te vallen, maar moeten een bepaalde institutioneel opgelegde symbolische/esthetische significantie bezitten, om iconisch te zijn op elk schaalniveau. Lokale iconen zijn gebouwen die bekendheid genieten in bijvoorbeeld een stad of buurt, en een duidelijke symbolische waarde hebben voor deze plaatsen. Ze zijn iconisch voor mensen die er regelmatig naar kijken of gebruik van maken. Nationale iconen zijn historisch gezien gebouwen geconstrueerd door de staat of de kerk. Ze worden veelal gekenmerkt door hun monumentaliteit en beeldhouwde elementen. Op dit vlak is veel onderzoek verricht naar architectuur en macht; hoe deze gebouwen machtsrelaties kunnen uitdrukken en hoe de burger of gelovige politieke of religieuze waarden kan aflezen aan deze iconen. Globale iconen zijn veelal monumentale gebouwen die de tand des tijds hebben doorstaan in herkenbare vorm. Typische voorbeelden zijn de Egyptische piramides, het Colosseum en de Taj Mahal.

Wanneer?

Waar voor de globalisatie architectonische iconen veelal een product waren van staat of kerk, is de private sector sinds de jaren vijftig de drijvende kracht. De twintigste eeuwse gebouwen die iconisch zijn in termen van beroemdheid en symbolische of esthetische waarde zijn op een uitzondering daargelaten een kind van het bedrijfsleven; Chrysler en Empire State Building in New York, en Lloyds Building in Londen (Sklair, 2006).

4.2 Het gebruik van iconische architectuur

Iconiciteit gaat dus over meer dan alleen symbolische of esthetische kwaliteiten van een gebouw. Het gaat over mensen die architectuur maken tot icoon, in een context die in toenemende mate wordt gevormd door de kapitalistische klasse. Wetenschappelijke studies uit het veld van geografie, planologie, sociologie en architectuur hebben laten zien dat in relatie tot het opdrachtgeverschap en de ontwikkeling van iconische architectuur ook sociale en politieke conflicten, en economische dynamiek een rol van betekenis spelen; iconische architectuur als uiting van sociale, politieke en economische macht (Kaika, 2010). Als zodanig wordt iconische architectuur gebruikt als instrument voor het nastreven van uiteenlopende doelen.

Iconische architectuur als (sociaal-)politieke hulpbron

Monumenten als de piramides van Gizeh en het Partheon in Athene objectiverden de macht van de staat of de kerk. De enorme omvang en hoogte van de constructies accentueerde in combinatie met hun prominente locatie het symbolische karakter van deze monumenten en de macht van de autoriteiten. Nadat in de middeleeuwen deze positie werd ingenomen door kathedralen en stadhuisen, vond met de verschuiving naar een moderne geïndustrialiseerde maatschappij een omslag plaats. De bourgeoisie nam de rol op zich als manager van de stedelijke ruimte. Met als resultaat dat banken, fabrieken en treinstations – de kathedralen van geld en technologie – uitgroeiden tot nieuwe landmarks van de stad. Deze gebouwen werden een symbool van het nieuwe tijdperk van modernisering en secularisatie, waarin de macht van kapitaal en promotie van industrialisering centraal stond (Kaika & Thielen, 2006).

Maar de laatste decennia is het ontwikkelen van iconische architectuur meer dan een symbool voor het objectiveren van verlangens van een onderneming, staat of religieuze autoriteit. Zo kan het een rol spelen in het bestendigen van een bestaande orde, maar ook bij het creëren van nieuwe denkbeelden. Vandaag de dag is daarom een belangrijke rol weggelegd voor iconische architectuur in het creëren van een nieuwe identiteit voor zowel maatschappijen als bedrijven die zichzelf opnieuw willen uitvinden en op de kaart willen zetten (Kaika, 2010).

De hedendaagse iconen waarin dit resulteert representeren wat Sklair noemt de *transnational capitalist class* (Sklair, 2001). Waarin deze gebouwen tekortschieten is in de relatie met de openbare ruimte. Ze staan los van de ruimte om hen heen en zijn net zo min betrokken bij de stad als de ondernemingen en elites die opdracht hebben geven voor hun ontwikkeling (Kaika, 2010). De stedelijke landschappen die op deze manier worden gecreëerd zijn dan wel in staat de aandacht van de bezoeker te trekken, maar hebben moeite een gevoel van cohesie en vitaliteit te communiceren naar de inwoners van de stad. Toch is dat vaak van fundamenteel belang, willen niet alleen gebruikers van het gebouw – bedrijven, investeerders en toeristen – maar ook inwoners van de betreffende stad zich verbonden voelen aan de plaats (Acuto, 2010)

Iconische architectuur als economische hulpbron

De recente omarming en het bewust creëren van iconische architectuur voor (sociaal-)politieke doeleinden, kan daarnaast ook worden geplaatst in de context van citymarketing. Waarin plaatsmarketeers in een globaliserende wereld op zoek zijn naar direct herkenbare symbolen, waarmee het onderscheidend vermogen wordt gevoed (Harvey, 1989; Jones, 2009). Gezocht wordt naar 'postcard views' waarmee de stad gepromoot kan worden om toeristen en kapitaal aan te trekken (kaika & Thielen, 2006). Iconische architectuur is daarmee een centraal element geworden in regeneratie strategieën van stedelijke overheden; als katalysator voor verdere stedelijke vernieuwing. Het wordt gebruikt als instrument om een nieuw globaal imago te creëren en een goede positie te verwerven in het proces van inter-stedelijke competitie (Sudjic, 1992; Fainstein, 2001; Olds, 2001; King, 2002, 2004; Sklair, 2005, 2006; McNeill, 2005; Ren, 2008). De kwaliteit van de stedelijke ruimte is als zodanig een voorwaarde geworden voor stedelijke ontwikkeling. De taak van de stedelijke overheden betreft daardoor in toenemende mate het scheppen van condities voor het trekken van ondernemers (Gospodini, 2002).

Maar het is niet alleen de overheid die opdracht geeft voor de bouw van iconische architectuur. Steeds vaker zien ook ondernemingen de potentie van iconen, als merkuiting of als symbool voor de prestaties of toekomstvisie van de onderneming (kaika & Thielen, 2006). Het grote verschil met de oude iconen is dat deze nieuwe *kapitalistische* iconen veelal geen publieke rol vervullen in de openbare ruimte waarvan ze onderdeel uitmaken, en vaak slecht zijn geïntegreerd in bestaande structuren. Het zijn bovenal speculatieobjecten voor vastgoedontwikkelaars (Kaika, 2010).

4.3 Erfgoed versus iconische architectuur

In dit en voorgaand hoofdstuk is uiteengezet wat respectievelijk onder erfgoed en iconische architectuur wordt verstaan, hoe de ideeën over beide concepten zich hebben ontwikkeld, en voor welke doeleinden ze van toegevoegde waarde zijn. Leggen we de eigenschappen en functies van erfgoed en iconische architectuur naast elkaar, dan wordt duidelijk dat verschillende parallel zijn te trekken.

Eigenschappen

Voor zowel erfgoed als iconische architectuur geldt dat het een product is dat voorkomt uit een proces sociale constructie. Een gebouw kan pas worden aangemerkt als erfgoed of als icoon als deze status wordt toegekend door professionals of niet-professionals. Dit betekent dat wat voor de een iconisch is of als erfgoed wordt gezien, dat voor de ander niet zo hoeft te zijn. Een andere overeenkomst tussen erfgoed en iconische architectuur is dat de significantie van het object kan verschillen per schaalniveau. Waar binnen erfgoedmanagement onderscheid wordt gemaakt in Rijks-, provinciale en gemeentelijke monumenten, kunnen ook iconen erkent worden op zowel lokaal, nationaal als globaal niveau.

Functies

Op het (sociaal-)politieke vlak is de gelijkenis in het gebruik van erfgoed en iconische architectuur zeer sterk. Beide worden als instrument ingezet om het unieke karakter van plaatsen te tonen, de beeldvorming hierover te beïnvloeden en bij te dragen aan de vorming en/of bestendiging van lokale identiteiten. Daarnaast vervullen zowel erfgoed als iconische architectuur een rol in het objectiveren van autoriteit, of het nu gaat over dat van de staat of de kerk, of recenter over dat van de kapitalistische klasse. Maar verschillen zijn er ook. Waar erfgoed bijdraagt aan sociale cohesie van gemeenschappen en de identificatie van groepen met plaatsen, komt dit niet duidelijk naar voren in de literatuur over iconische architectuur. Het tegengestelde lijkt daar te gebeuren. De vraag wordt zelfs opgeworpen of de hedendaagse iconen niet bijdragen aan segregatie in de maatschappij; een scheiding tussen gebruikers en bewoners.

Ook het economisch gebruik van iconische architectuur komt in grote lijnen overeen met dat van erfgoed. Het aantrekken van toeristen en investeerders vormt in beide gevallen een belangrijk motief. En net als erfgoed krijgt ook iconische architectuur een centrale plaats toebedeeld in regeneratie- en ontwikkelingsstrategieën van overheden. Maar waar instandhouding van erfgoed vaak veel kost, wordt iconische architectuur toch bovenal gezien als speculatieobject voor vastgoedontwikkelaars om geld aan te verdienen.

Iconische architectuur wordt dus net als erfgoed aangewend om hedendaagse doelen van de maatschappij na te streven. Het verschil is dat bij erfgoed het gebruik van het verleden het uitgangspunt is, een verleden dat bij hedendaagse iconische architectuur vanzelfsprekend niet aanwezig is. Het vertelt niet een verhaal van wat geweest is, maar wat men is of wil worden.

4.4 Resumé

Het icoon wordt gekenmerkt door een combinatie van roem, symboliek en esthetische kwaliteit. Deze combinatie maakt dat iconische architectuur kan worden gedefinieerd als een gebouw of ruimte, beroemd onder het grote publiek en/of professionals in het veld van architectuur, waaraan speciale symbolische/esthetische significantie is verbonden. Daarmee is echter niet het gehele verhaal verteld. De term iconisch, dat alom bekend is in de wereld van de architectuur, kent namelijk twee contrasterende betekenissen. Enerzijds staat het voor een standaard en onveranderlijk beeld, waarmee het raakt aan de oorspronkelijke betekenis van het icoon, namelijk een representatie. Tegenwoordig wordt er echter veelal het tegengestelde mee bedoeld. Het verwijst naar unieke objecten, bedoeld om beroemd te zijn en speciale symbolische/esthetische kwaliteiten te bezitten.

Deze tweede betekenis maakt het vervolgens mogelijk een verdere onderverdeling te maken in professionele en publieke iconen, lokale, nationale en globale iconen, en historische en hedendaagse iconen. Het uitgangspunt daarbij is dat – overigens net als erfgoed – architectuur pas iconisch wordt, op het moment dat het deze status toegekend krijgt.

Het gebruik van iconische architectuur tot slot laat vele gelijkenissen zien met het gebruik van erfgoed. De belangrijkste overeenkomsten zijn dat beide een centrale rol vervullen in citymarketing, een bijdrage leveren aan plaatsidentiteit, het aantrekken van toeristen en investeerders, en het objectiveren van macht/autoriteit. Iconische architectuur wordt dus net als erfgoed aangewend om hedendaagse doelen van de maatschappij na te streven. Verschillen zijn er echter ook, met name kijkend naar de sociale functie. Waar erfgoed bijdraagt aan sociale cohesie van gemeenschappen en de identificatie van groepen met plaatsen, komt dit niet duidelijk naar voren in de literatuur over iconische architectuur.

5. Analyse

Uit de literatuur komt naar voren dat in de erfgoed- en monumentenzorg al vele jaren discussie bestaat over wat precies moet worden verstaan onder het concept erfgoed, en wat het zwaartepunt en de reikwijdte behoort te zijn van erfgoedmanagement.

Dit onderzoek levert een bijdrage aan deze discussie. Door heel specifiek een vraag neer te leggen bij experts uit het veld van erfgoed, monumentenzorg en architectuur, en vervolgens de antwoorden daarop terug te plaatsen in de theoretische context. Het gaat daarbij om de volgende vraag:

Dient hedendaagse iconische architectuur te worden aangemerkt als erfgoed, en wat zijn daarvan de consequenties voor erfgoedmanagement en invulling van het concept erfgoed?

Om tot een gedegen antwoord te komen is allereerst een uitgebreide literatuurstudie verricht, met een nadruk op het definiëren van relevante begrippen en het in kaart brengen van ontwikkelingen of continuïteit binnen het betreffende domein, zoals eerder is beschreven in hoofdstuk 2. Waarna in verschillende interviews een drietal vragen is voorgelegd aan experts, om inzicht te krijgen in de standpunten en achterliggende motieven omtrent bovenstaande onderzoeksvraag:

1. *Moet hedendaagse iconische architectuur wel of niet worden aangemerkt als erfgoed;*
2. *Wat betekent dat voor de vijftigjarengrens die wordt gehanteerd in de monumentenzorg;*
3. *En tot slot, wat zijn de consequenties als hedendaagse iconische architectuur wordt aangemerkt als erfgoed?*

Dit hoofdstuk – de analyse – is als volgt gestructureerd; alvorens te komen tot een synthese (5.4) waarin de resultaten van de interviews worden uitgezet tegen de bevindingen uit de literatuurstudie, zullen de visies die kenbaar zijn gemaakt tijdens de interviews per vraag worden behandeld (5.1 t/m 5.3). Daarbij gaat specifiek aandacht uit naar overeenkomsten en verschillen die daarin bestaan, zodat uiteenlopende perspectieven inzichtelijk worden.

5.1 Erfgoed: ja of nee

Moet hedendaagse iconische architectuur wel of niet worden aangemerkt als erfgoed? Afgaand op de literatuur, is dit een vraag waar op uiteenlopende manieren op kan worden geantwoord; afhankelijk van wat wordt verstaan onder het begrip erfgoed. Of dit onderscheid zich ook aftekent in de antwoorden van experts, hangt af van de gekozen uitgangspunten. Want wanneer is sprake van erfgoed? Oordeelt een expert daarover, of zijn het gebruikers die hun eigen erfgoed creëren?

Om te komen tot een antwoord op de vraag of hedendaagse iconische architectuur worden aangemerkt als erfgoed, moet allereerst worden gekeken naar de definiëring van begrippen. Wat beantwoording volgens Luiten maakt tot een terminologische kwestie. De belangrijkste vraag die moet worden beantwoord is daarom wat onder een erfgoed wordt verstaan, zo stelt Eggenkamp. “Dat begint natuurlijk met wat de wet ons daarover voorschrijft”. Hierin staat een aantal criteria waaraan moet worden voldaan voordat een gebouw of bouwwerk kan worden aangemerkt als monument, en op grond waarvan je tot selectie voor de monumentenlijst komt¹. Het leeftijds criterium, dat stelt dat het object ouder moet zijn dan vijftig jaar, is daar één van.

Met deze lijst wordt geprobeerd de hoogtepunten van de Nederlandse bouwkunst en geschiedenis vast te leggen. Waarbij altijd wordt nagegaan of een periode wordt gekenmerkt door een bepaalde architectuurstijl, en wat daarbinnen de meest sprekende voorbeelden zijn. Van oudsher zijn dat de oude iconen, die de top vormen van het monumentenbestand. Dit tekent zich echter pas af na een jaar of tien en niet bij bouwkunst die nu wordt opgeleverd.

Erfgoed moet zich als het ware kwalificeren, waarbij – zo voegt Bazelmans toe – meerdere generaties het eens moeten zijn dat een gebouw of bouwwerk betekenis heeft en de moeite waard is behouden te blijven. Op het moment dat een gebouw net is opgeleverd kan hierover nog niet worden geoordeeld, zo vindt ook Bosma. Daarnaast ontbreekt de feitelijke historiciteit – waar de monumentenzorg en erfgoedpraktijk betrekking op heeft – bij eigentijdse creaties. Erfgoed als woord zal daarom nooit geassocieerd worden met actualiteit, aldus Luiten.

Dat neemt niet weg dat van bepaalde objecten het idee kan bestaan dat het kwaliteiten bezit om uit te groeien tot monument. Loeff, maar ook Luiten, maakt daarbij het onderscheid tussen een monument en een gebouw dat monumentale kwaliteiten bezit. De term monumentaal kan zodanig wel worden gekoppeld aan de actualiteit, daar waar het gaat om een gebouw – dus ook één die recent is opgeleverd - die als uitzonderlijk of spraakmakend is te kenmerken, en zich duidelijk onderscheid van wat mainstream is. Maar dat maakt nog niet dat sprake is van een monument.

Net als Eggenkamp is Loeff van mening dat daarvoor de vijf criteria – cultuurhistorische waarde, architectuurhistorische waarde, ligging, gaafheid, zeldzaamheid – die bij wet gelden voor aanwijzing van monumenten leidend moeten zijn. De selecterende vragen die daarbij horen kunnen echter nog niet worden gesteld op het moment dat een gebouw – zo ook een nieuw icoon – net klaar is, aldus Bosma.

¹ Zie bijlage X: De Monumentenwet 1988

Ashworth legt de nadruk echter op een ander aspect en komt tot een wezenlijk ander antwoord. Hedendaagse iconische architectuur – signature buildings zoals Ashworth het typeert – *kan* ongeacht leeftijd weldegelijk erfgoed zijn als aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan. Of sprake is van erfgoed gaat daarbij volgens Ashworth niet om wat de wet voorschrijft of toekenning van het predicaat monument, maar om de wijze waarop mensen reageren op, en zich identificeren met een object. Als de gebruiker betekenis geeft aan het gebouw, er identiteit aan ontleent en het ziet als erfgoed, dan is echt sprake van erfgoed.

Als erfgoed wordt beschouwd als geïnterpreteerd verleden, kan een eigentijds gebouw gezien het gebrek aan verleden, op de letter niet worden beschouwd als erfgoed. Maar zoals Ennen het verwoordt: “als de gebruiker een modern gebouw ziet als identiteitsdrager, wie ben ik dan om te zeggen dat dat niet zou kunnen”. Ennen stelt daarmee net als Ashworth de gebruiker centraal in het vraagstuk, en voegt daar de waarde van een goed verhaal aan toe. Want het verhaal bepaalt de mate waarin gebruikers zich voelen aangesproken, zich verbonden voelen met, en identiteit ontleenen aan een gebouw. Waarbij zowel een rol is weggelegd voor oudbouw als voor goede moderne architectuur.

Kuipers tot slot ziet principieel geen bezwaren een icoon uit de eenentwintigste eeuw op een monumentenlijst te plaatsen: “Ik vind het geen probleem om uit de nieuwe iconen van de eenentwintigste eeuw een selectie te maken, en te zeggen dat die een plaats verdienen op de monumentenlijst [...] Dat op de tijdslagen die wel al hebben weer nieuwe tijdslagen worden gestapeld, en dat daarvan een aantal bouwwerken de moeite waard zal zijn om een monumentenstatus aan te verlenen is voor mij vanzelfsprekend”. Want waarom zou je in de recente bouwkunst niet al kijken waar voorzichtig mee om moet worden gegaan? Daarbij benadrukt Kuipers echter wel dat een onderscheid bestaat tussen een monument, dat refereert aan het verleden en herinneringswaarde, en wordt geassocieerd met professionals met degelijke historische kennis. En erfgoed met een connotatie van gebruikswaarde en een vloeibare betekeniswaarde, gekneed naar de behoeften van, en toegekend door de gebruiker van het gebouw. Waarmee het veelal verder gaat dan alleen esthetische waarde.

Resumé

Een eenduidig antwoord op de vraag of hedendaagse iconische architectuur moet worden aangemerkt als erfgoed is niet te geven. Daarvoor lopen de uitgangspunten te veel uiteen. Enerzijds worden de criteria uit de wet als leidend ervaren, op grond waarvan de monumentenlijst wordt samengesteld. Anderzijds wordt het oordeel van de gebruiker – die waarde en betekenis geeft – centraal gesteld bij het bepalen van wat wel en wat niet moet worden aangemerkt als erfgoed.

Het onderscheid dat Kuipers maakt tussen de begrippen monument en erfgoed, vormt daarmee de kern van de discussie. Niet alleen maakt een helder onderscheid in terminologie tussen deze twee begrippen, maar ook de term monumentaal, inzichtelijk waarom verschillend wordt gedacht over de relatie tussen erfgoed en hedendaagse iconen. Het biedt tevens aanknopingspunten om het behoud en de bescherming van bouwkunst, zowel oud als nieuw, invulling te geven.

5.2 De vijftigjarengrens: behouden, inkorten of schrappen

Als hedendaagse iconische architectuur moet worden aangemerkt als erfgoed, wat betekent dat voor de vijftigjarengrens die wordt gehanteerd in de monumentenzorg? Maakt dat het leeftijds criterium volledig overbodig, wordt de factor tijd volledig buitenspel gezet, of gaat dat volledig voorbij aan de kern van wat wordt beschouwd als erfgoed? Kortom, wat is het belang en de waarde van de vijftigjarengrens?

Gezien de verschillen van inzicht op de vraag of hedendaagse iconische architectuur moet worden aangemerkt als erfgoed, is het niet verwonderlijk dat ook de standpunten over het bestaan van de vijftigjarengrens in de monumentenwet uiteenlopen.

Deze grens – die geldt als criterium voor aanwijzing van monumenten – brengt enkele beperkingen met zich mee, maar is vanzelfsprekend ook van waarde. Zo blijkt ook uit de woorden van Eggenkamp: “Ik vind die vijftigjarengrens die vermoedelijk uit de wet gaat verdwijnen [...] helemaal zo slecht nog niet [...] Het mooie van die vijftig jaar is dat er tenminste twee generaties overheen gaan om te beoordelen of een gebouw inderdaad de moeite waard is of niet”. En daarin staat Eggenkamp niet alleen. Ook Loeff en Bazelmans verwijzen naar de rol van verschillende generaties in de beoordeling van monumenten/erfgoed; het is volgens hen niet aan de bouwende generatie, maar aan de generatie daarna een oordeel te geven. Want volgens Bazelmans kwalificeert erfgoed zich pas “als niet alleen de bouwende generatie bereid is daarin te investeren en verhalen over te vertellen, maar ook [...] een volgende generatie die bereidheid heeft [...] en het dus ook als betekenisvol ziet”.

Dat handhaving van de leeftijdsgrens betekent dat potentieel waardevolle gebouwen zijn gesloopt voordat ze zich hebben kunnen bewijzen doet er volgens Bazelmans niet toe. Het heeft geen nut al in termen van bescherming te denken op het moment dat objecten niet de kans hebben gekregen zich te bewijzen voor meerdere generaties. Je kunt als samenleving simpelweg niet alles behouden wat ooit is gebouwd; sloop hoort er ook bij.

De complicerende factor waar de samenleving momenteel echter mee te maken heeft is de afschrijvingstermijn van gebouwen. Deze is als gevolg van ontwikkelingen in de bouwwereld verkort van veertig naar vijftwintig jaar en noodzaakt volgens zowel Eggenkamp als Loeff de vijftigjarengrens te vervangen door een grens bij vijftwintig jaar. Zodoende kan eerder een besluit worden genomen over beschermingsmaatregelen en kan worden voorkomen dat gebouwen al het veld hebben moeten ruimen voordat ze voor bescherming in aanmerking komen. Ook al zal dit lot iconen – ook de nieuwe zoals de Erasmusbrug – sowieso bespaard blijven, aldus Bosma.

Door een distantie in acht te nemen van vijftwintig jaar, blijft het daarnaast mogelijk rekening te houden met fluctuaties in wat men de moeite waard vindt te bewaren. Zodoende kan willekeurig worden voorkomen en kunnen de kosten worden beperkt; een ontwikkeling die past in het streven van de overheid de uitgaven voor cultuur nog verder terug te dringen.

De nadruk komt in dat kader daarnaast steeds meer te liggen op het aantal beschermde monumenten. Om dit binnen de perken te houden is het noodzaak zeer selectief te werk te gaan, waarbij het verstrijken van de tijd een rol kan spelen. Het aanhouden van een distantie in tijd van tenminste vijf jaar, om een goed oordeel te kunnen vellen over eigentijdse architectuur en de kwaliteiten daarvan is dus zeker van belang, aldus Kuipers. Ook voor het samenstellen van een canon is een zekere distantie in de tijd van belang. Selectie en plaatsing van topstukken in de canon kan pas plaatsvinden als de tijdvlakken waarin ze moeten worden geplaatst zich hebben afgetekend. Bosma stelt in dat licht dat zelfs vijftig jaar nog wel te kort kan zijn. Toch relativeert Bosma de waarde van een leeftijdscriterium: *“leeftijd geeft op zich geen enkel houvast, laat staan legitimatie voor plaatsing op een lijst. Het is niet meer dan een randvoorwaarde, die zich laat aanpassen”*.

Ennen en Luiten zijn dezelfde mening toegedaan. Het leggen van de grens bij vijftig jaar is hun ogen arbitrair, omdat een object niet per se meer waarde krijgt naarmate het ouder wordt. Dat arbitraire karakter blijkt tevens uit het feit dat er in Europa landen zijn met een grens bij honderd jaar, maar dat er ook landen zijn die in zijn geheel geen leeftijdsgrenzen hanteren.

Ashworth vindt in dat licht een leeftijdscriterium niet belangrijk, en is van mening dat het in zijn geheel mag verdwijnen. Dat neemt echter niet weg dat een bepaalde tijd moet verstrijken voordat sprake kan zijn van erkenning, betekenisgeving en waardestelling. Maar dat zou net zo goed tien seconden kunnen zijn als vijftig jaar. Het opheffen van de tijdsbarrière in de vorm van een leeftijdscriterium lost echter niets op volgens Bosma; het noodzaakt tot een andere manier van selectie. De vraag is wat je daarmee wint.

Resumé

Beantwoording van deze vraag laat een duidelijke parallel zien met de vraag of hedendaagse iconische architectuur moet worden aangemerkt als erfgoed. Degene die bij het beantwoorden van die vraag de criteria uit de wet als leidend zien, zouden ook nu het liefst vasthouden aan het leeftijdscriterium dat is gesteld op vijftig jaar. Door ontwikkelingen als het verkorten van afschrijvingstermijnen in de bouwwereld, staan zij echter niet onwelwillend tegenover verlaging van de grens; om daarmee te voorkomen dat gebouwen al zijn gesloopt voordat ze hun waarde hebben kunnen bewijzen.

Dat neemt niet weg dat naast het oordeel van de bouwende generatie, nog altijd veel waarde wordt gehecht aan dat van latere generaties. Een zekere distantie in tijd blijft dus gewenst. Dit laat de mogelijkheid een afgewogen oordeel te vellen over de waarde van (eigentijdse) architectuur, helpt willekeur voorkomen, en stelt de samensteller van een canon in staat stukken te plaatsen in tijdvakken die zich pas na verloop van tijd aftekenen.

Voor anderen is het leeftijdscriterium dat is vastgesteld op vijftig jaar niet meer dan een arbitrair gegeven. Leeftijd biedt voor hen geen houvast, omdat de waarde van een object niet per definitie toeneemt met de jaren, maar afhankelijk is van het oordeel van de gebruiker.

5.3 Consequenties: kans of bedreiging

Wat zijn de consequenties als hedendaagse iconische architectuur wordt aangemerkt als erfgoed en de vijftigjarengrens niet langer als criterium wordt gehanteerd? Resulteert dat bijvoorbeeld in het afgaan van de *heritage time-bomb*; een concept waar in de literatuur over wordt gesproken, waarbij de zorg voor het erfgoed een te grote financiële last wordt voor komende generaties en de conservatie van gebouwd erfgoed nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in de weg komt te staan. Of, biedt het ook nieuwe mogelijkheden voor bescherming van meer recente bouwkunst?

Indien de vijftigjarengrens uit de monumentenwet verdwijnt en elk gebouw ongeacht leeftijd het predicaat monument kan verwerven heeft dat meerdere consequenties. Over een aantal daarvan bestaat in grote lijnen overeenstemming, maar over andere verschillen de meningen.

Kuipers, Eggenkamp en Loeff zijn van mening dat het aantal nieuwe monumenten zeer beperkt zal zijn. Deze verwachting is gebaseerd op veranderingen die worden doorgevoerd in overheidsbeleid om uitgaven en regeldruk te verminderen, en waardoor nog slechts in beperkte aantallen mag worden gedacht. Volgens Kuipers gaat het derhalve slechts om promillen van wat aan nieuwbouw wordt opgeleverd. Bosma, die de vraagstelling benadert vanuit marketingoogpunt komt tot eenzelfde conclusie; iedere stad kan maar één of enkele iconen hebben, anders concurreren ze elkaar weg. Er zullen dus slechts een paar gebouwen bijkomen.

Dat neemt niet weg dat Loeff wil waken voor een discussie die in Nederland altijd gaat over getallen. Waarbij het aantal monumenten en de kosten die daaraan zijn verbonden, zoals restauratiebudgetten en subsidies, boven de inhoud worden gesteld en het aantal medebepalend wordt voor wat een monument zou moeten zijn. Een situatie die ook volgens Eggenkamp onwenselijk is, omdat het voorbij gaat aan de criteria die in de wet zijn gesteld. “Als je als overheid bepaalde gebouwen een monumentenstatus wil geven, dan moet je ook de consequenties daarvan aangaarden”.

Bij een getalscriterium zijn derhalve vraagtekens te zetten. Dat neemt echter niet weg dat de zorg voor het erfgoed nu en in de toekomst wel betaalbaar moet blijven. Ashworth wijst in dat verband op het gevaar dat de *heritage time-bomb* eerder zal afgaan als te veel nieuw erfgoed wordt gecreëerd. Naast hoge kosten speelt eveneens een rol dat de ruimte voor nieuwe ontwikkelingen in het geding komt. Hoe meer monumenten bescherming genieten, des te meer is vastgelegd met betrekking tot sloop en verandering. Wat uiteindelijk ten koste gaat van de dynamiek van de stad. Daarom komt er een moment dat keuzes moeten worden gemaakt. “Je kunt niet alles bewaren. Daar is gewoonweg de ruimte niet voor”, zo stelt Ennen. Daar komt nog bij dat de betekenis die mensen geven aan gebouwen verandert. Zowel onder invloed van maatschappelijke ontwikkelingen, als afhankelijk van kenmerken, motieven en de identiteit van de gebruiker. Het zou volgens Bazelmans dan ook vreemd zijn als fundamentele maatschappelijke ontwikkelingen niet zichtbaar zouden zijn in onze omgeving. Flexibiliteit is daarom van belang.

Eggenkamp, Ennen en Loeff zouden in dat licht graag zien dat er een zekere mate van flexibiliteit in de monumentenlijst wordt aangebracht. Zodat niet alleen nieuwe monumenten kunnen worden toegevoegd, maar ook monumenten die hun waarde hebben verloren kunnen worden verwijderd. Daarmee ondervang je een toename van kosten en kan worden voorkomen dat de heritage time-bomb zal afgaan, aldus Ashworth. Juridisch zitten hieraan echter te veel haken en ogen, wat het voorstel praktisch onuitvoerbaar maakt.

Een andere optie die door zowel Eggenkamp, Kuipers als Ennen wordt aangedragen is dat moet worden gezocht naar een vorm van bescherming van monumenten, waarbij verantwoordelijkheid wordt neergelegd op een lager schaalniveau, bij voorkeur de gemeente. Idealiter zou daarbij de hele monumentenlijst moeten worden doorlopen. Waarbij moet worden vastgesteld welke gebouwen van de Rijkslijst kunnen worden afgevoerd en onder de verantwoordelijkheid van gemeenten komen te vallen, aldus Loeff. Bosma is daarentegen van mening dat deze gemeentelijke, maar ook de provinciale monumentenlijsten moeten worden afgeschaft, en dat moet worden ingezet op een geheel andere benadering om gebouwen in stand te houden. Waarbij de nadruk niet ligt op de nu al uitpuilende rijksmonumentenlijst – die van Bosma overigens sterk mag worden ingekrompen – maar op hergebruik van waardevolle gebouwen die men in stand wil houden.

Om de kosten binnen de perken te houden – uitgaande van een situatie waarin de monumentenlijst blijft groeien – is het daarnaast volgens Eggenkamp onontkoombaar te kijken naar alternatieve financieringsconstructies. Waarbij op basis van exploitatiemodellen wordt vastgesteld in welke mate een monument zichzelf kan bedruipen om subsidiestromen te beperken. De crux zit hem daarbij in het ontwikkelen van objectieve criteria voor de beoordeling van deze modellen, om willekeur te voorkomen.

Afgaande op het bovenstaande heeft de zorg voor het erfgoed in Nederland te maken met een groot uitdagingen, waarbij eigenlijk alleen is gekeken naar beren op de weg. Dat is ook Kuipers en Loeff opgevallen, die van mening dat te vaak alleen wordt gekeken naar belemmeringen en niet naar de mogelijkheden die erfgoed biedt. Naast werkgelegenheid kan daarbij worden gedacht aan het creëren van herkenbaarheid en identiteit van de omgeving. En afgaand op de woorden van Bazelmans vloeit elke euro die wordt geïnvesteerd in de erfgoedzorg binnen een paar jaar met een factor 1,1 terug in de staatskas. Erfgoed kost dus geen geld, maar levert het juist op.

Resumé

Over de (potentiële) gevolgen van het aanmerken van hedendaagse iconen als erfgoed, en afschaffing van de vijftigjarengrens wordt zeer verschillend gedacht. Waar enerzijds nadruk wordt gelegd op nadelige effecten als hoge kosten en beperking van ontwikkelingsmogelijkheden, staat daar een duidelijk positievere kijk tegenover. Waarbij ervan wordt uitgegaan dat er geen substantiële veranderingen zullen plaatsvinden in de omvang van de monumentenlijst, en wordt gekeken naar wat erfgoed oplevert. Namelijk werkgelegenheid, geld en identiteit voor de omgeving.

Dat deze gevolgen al eerder ter sprake zijn gekomen blijkt wel uit de oplossingen die worden aangedragen om negatieve effecten te beperken. Waarbij wordt ingezet op meer flexibiliteit in de monumentenzorg, alternatieve financieringsconstructies, het verplaatsen van verantwoordelijkheden van rijk naar gemeente, en tot slot een geheel andere benaderingswijze voor instandhouding van waardevolle gebouwen.

5.4 Synthese

In de loop der jaren is er veel veranderd in het domein van erfgoed en erfgoedmanagement. Wat op initiatief van invloedrijke individuen begon met preservatie, heeft zich via conservatie ontwikkeld tot erfgoedmanagement waarin de overheid een belangrijke stem heeft. Niet alleen de filosofie achter het behoud van materiële overblijfselen uit het verleden, ook het gebruik ervan is daarmee sterk veranderd. Werd erfgoed eerst gebruikt voor de legitimatie van religieuze en politieke macht, in recente jaren staat de economische functie van erfgoed steeds meer in de belangstelling.

Dat deze ontwikkeling nog altijd gaande is blijkt uit het feit dat zowel van overheidswege als vanuit de maatschappij initiatieven worden ontplooid om het erfgoedbeleid aan te passen of aan te scherpen. Zo dringen belangenorganisaties als DOCOMOMO en The Twentieth Century Society er op aan de monumentenlijst naar het meer recente verleden uit te breiden; door selectiecriteria voor monumenten aan te passen, zodat ook jongere bouwkunst kan worden beschermd. De afweging die overheden daarbij moeten maken is of de voordelen daarvan opwegen tegen de nadelen. Brengt het aanzienlijke kosten met zich mee en blijft er voldoende ruimte voor nieuwe ontwikkelingen? Met andere woorden, hoe ver zou het erfgoedbeleid moeten reiken?

Inspeland op deze vragen is in Nederland een top 100 samengesteld van inspirerende bouwkunst. Niet alleen geeft deze lijst een idee van gebouwen die worden beschouwd als monumenten van de toekomst, ook is het een aanzet tot gedachtevorming op het gebied van omgang met recent architectonisch erfgoed.

Deze aanzet vormt het vertrekpunt in dit onderzoek. Waarbij wordt gekeken naar de wenselijkheid van verbreding van het erfgoedbeleid naar het meer recente verleden, maar ook naar de betekenis daarvan voor het concept erfgoed. Daartoe wordt de vraag beantwoord of hedendaagse iconische architectuur dient te worden aangemerkt als erfgoed, en wat daarvan de consequenties zijn voor erfgoedmanagement en de invulling van het concept erfgoed.

Beantwoording vraagstelling

Een eenduidig antwoord op deze vraag is echter niet te geven. Daarvoor is het verschil van inzicht te groot en lopen de uitgangspunten te veel uiteen. Er vindt als het ware een tweedeling plaats, waarbij enerzijds de criteria uit de wet als leidend worden ervaren – op grond waarvan wordt vastgesteld wat het waard is behouden te blijven. En anderzijds de erkenning en waardering van de gebruiker als vertrekpunt wordt genomen. In geen van beide gevallen wordt daarbij een relatie gelegd tussen het gebruik van erfgoed en hedendaagse iconen, dat afgaand op de literatuur grotendeels overeenkomt.

Wordt de wet als uitgangspunt genomen, dan is het antwoord op de vraag of hedendaagse iconische architectuur dient te worden aangemerkt als erfgoed nee; een eigentijds object kan immers niet voldoen aan het leeftijdscriterium dat in de wet is vastgesteld. Staat echter de gebruiker centraal, die betekenis geeft en identiteit ontleent aan een hedendaags icoon, en het derhalve beschouwt als zijn of haar erfgoed, dan is het antwoord ja.

Consequenties voor het concept erfgoed

Ten grondslag aan dit onderscheid ligt het verschil van opvatting over wat moet worden verstaan onder het begrip erfgoed. Waar voor de een erfgoed verwijst naar monumenten – die refereren aan herinneringswaarde en worden geassocieerd met professionals met degelijke historische kennis – heeft erfgoed voor een ander een connotatie van gebruikswaarde en betekeniswaarde, aansluitend bij de behoeften van, en toegekend door gebruikers. Dit bevestigt het beeld dat in de literatuur wordt geschetst dat erfgoed context- en persoonsgebonden is. Deze flexibiliteit maakt dat de kernelementen van het concept erfgoed – dat wordt omschreven als het hedendaags gebruik van het verleden, dat wordt aangewend om huidige behoeften te bevredigen – overeind blijven, ook als hedendaagse iconen met een relatief kort verleden worden aangemerkt als erfgoed.

Consequenties voor erfgoedmanagement

Daar waar het aanmerken van hedendaagse iconen als erfgoed geen direct gevolg heeft voor de invulling van het concept erfgoed, brengt het hoe dan ook een verandering teweeg in het veld van erfgoedmanagement. Het houdt in dat een nieuwe categorie gebouwen onder de verantwoordelijkheid komt te vallen van de monumentenzorg. Wat een toename betekent van het aantal monumenten en een stijging van de kosten met zich meebrengt. Deze angst is echter niet geheel gegrond. Het betreft namelijk slechts een beperkt aantal objecten. Dit heeft meerdere redenen; het aantal eigentijdse iconen zal beperkt zijn, omdat ze elkaar anders beconcurreren en aan waarde inboeten. In verhouding tot het totale bouwvolume gaat het dus slechts om een zeer beperkt aantal. Daarnaast speelt mee dat de overheid de uitgaven en regeldruk wil verminderen, met als gevolg dat zeer selectief zal worden gekeken naar nieuwe toevoegingen aan de monumentenlijst. De kans dat de conservation time-bomb waarover wordt gesproken in de literatuur eerder zal afgaan blijft daardoor beperkt.

Oplossingsrichtingen

Dat het aanmerken van eigentijdse iconen volgens de experts in dat opzicht geen grote gevolgen heeft voor het erfgoedmanagement, neemt niet weg dat kostenbeheersing en het behoud van fysieke ruimte voor het ontwikkelen van nieuwe projecten van groot belang is. Dat dat stof geeft tot nadenken blijkt uit de oplossingsrichtingen die zijn aangedragen tijdens de interviews. Daarbij kan worden gedacht aan flexibilisering van de monumentenlijst, waarbij niet alleen monumenten worden toegevoegd, maar deze ook kunnen worden verwijderd als ze hun waarde hebben verloren; alternatieve financieringsconstructies, waarbij moet worden vastgesteld in welke mate een monument zichzelf kan bedruipen om subsidiestromen te beperken; decentralisatie van de verantwoordelijkheid voor zorg en bescherming van monumenten bij voorkeur wordt overgedragen aan gemeenten; en, hergebruik om het voortbestaan van werken te garanderen in plaats van een beroep te doen op bescherming vanuit de monumentenzorg.

Leeftijdscriterium

Vanzelfsprekend houdt het aanmerken van eigentijdse iconen als erfgoed in dat een leeftijdscriterium met een grens bij vijftig jaar niet langer houdbaar is. Een gegeven dat stuit op veel weerstand bij hen die de wet als leidraad hanteren. Dit heeft er mee te maken dat naast het oordeel van de bouwende generatie veel waarde wordt gehecht aan dat van latere generaties. Wat er toe leidt dat alleen objecten waarin meerdere generaties bereid zijn te investeren een plek krijgen op de monumentenlijst, en helpt willekeur te voorkomen. Door ontwikkelingen als het verkorten van afschrijvingstermijnen in de bouwwereld, bestaat echter wel het besef dat met verlaging van de

grens kan worden voorkomen dat gebouwen al zijn gesloopt voordat ze hun waarde hebben kunnen bewijzen. Voor anderen is het leeftijdscriterium niet meer dan een arbitrair gegeven, dat geen houvast biedt bij het vaststellen van wat waardevol is en wat niet. Waarde neemt immers niet per definitie toe met de jaren, maar afhankelijk is van het oordeel van de gebruiker. Dat neemt niet weg dat een bepaalde tijd moet verstrijken voordat sprake kan zijn van erkenning en betekenisgeving. In tegenstelling tot wat de literatuur suggereert kan derhalve geen sprake zijn van geboren erfgoed, daar waar het gaat om gebouwen die zijn ontworpen onder architectuur. Een zekere distantie in tijd is daarom vereist, dan wel altijd gewenst met betrekking tot waardstelling van eigentijdse architectuur.

Cases

Uit de literatuur komt naar voren dat het gebruik van hedendaagse iconen enkele belangrijke overeenkomsten vertoont met het gebruik van erfgoed. Ter illustratie van deze gelijkenissen wordt het verhaal achter een aantal nieuwe iconen kort aangehaald en gezet naast het verhaal van enkele wereldberoemde monumenten.

Culturele instellingen

Twee cultuurtempels, één nieuw en één oud icoon; het Guggenheimmuseum in Bilbao (1997) en het Sydney Opera House in Sydney (1973).

Guggenheim Museum – Bilbao

Het Guggenheim Museum in Bilbao was niet alleen een belangrijk onderdeel van het revitalisatieplan voor de stad en voor Baskenland als geheel. Het is het schoolvoorbeeld geworden van de mogelijkheden die revitalisatie biedt om een oud imago van je af te schudden en een stad opnieuw op de kaart te zetten. Dit zogenaamde Bilbao effect heeft vele malen navolging gekregen. Hoewel het daardoor niet langer uniek is, toont het de waarde van een nieuwe strategie.

Afb. 1: Guggenheim Museum

Sydney Opera House – Sydney

The Sydney Opera House wordt beschouwd als een uitzonderlijk meesterwerk van creativiteit, moderne architectuur, bouwkunde en constructietechnologie. Niet alleen voor Australische begrippen waren het ontwerp en de constructie baanbrekend, in de hele wereld wordt het gezien als een architectonisch icoon van de twintigste eeuw. Daarmee is het een blijvend symbool van een modern Sydney en Australië, dat een belangrijke rol vervult in het verhaal over creatieve en technische prestaties, en de ontwikkeling van het culturele leven in Australië.

Afb. 2: Sydney Opera House

Wolkenkrabbers

Twee wolkenkrabbers uit de eenentwintigste eeuw; 30 St Mary Axe in Londen (2004) en Burj Khalifa in Dubai (2010), en hun spirituele voorganger, the Empire State Building in New York (1931).

30 St Mary Axe – Londen

30 St Mary Axe is de eerste wolkenkrabber in de historische binnenstad van Londen in dertig jaar. De eerste in een serie iconische gebouwen die zal worden opgeleverd en de skyline van de stad zullen domineren. Een zeldzame verschijning zal het dus niet lang blijven. Maar juist omdat het de eerste is staat het symbool voor een ontwikkeling; in dit geval internationalisering. En dat maakt het gebouw dat dienst doet als kantoor, in combinatie met de openstelling voor bezoekers, dat het gebouw een verhaal vertelt over de stad waarmee het publiek zich kan identificeren.

Burj Khalifa – Dubai

De Burj Khalifa is 's werelds hoogste gebouw, dat volgens haar initiatiefnemers symbool staat voor vooruitgang en een modern, dynamisch en welvarend Midden-Oosten. Door het imposante voorkomen zal het voor velen tot de verbeelding spreken, maar de vraag is of inwoners van de stad zich ermee zullen identificeren en het gaan zien als hun erfgoed. Het verhaal dat het vertelt is afkomstig van de rijkste laag van de bevolking en is gericht op buitenstaanders; investeerders en toeristen. En als onderdeel van Dubai, een stad waarin het ene na het andere icoon het levenslicht ziet, is het de vraag hoe lang het duurt voordat ook dit gebouw wordt overschaduwd.

Empire State Building – New York

The Empire State Building werd gebouwd tijdens de depressie van de jaren '30. Een tijd waarin werd gestreden het hoogste gebouw te bouwen. Met 381 meter won The Empire State Building deze wedstrijd en was het ten tijde van oplevering het hoogste gebouw ter wereld. Het wordt beschouwd als een bouwkundig en architectonisch meesterwerk, en als 's werelds beroemdste kantoorgebouw. The Empire State Building is een symbool geworden van hoop, dromen en aspiraties. Maar bovenal staat het als landmark symbool voor de stad New York.

Afb. 3: 30 St Mary Axe

Afb. 4: Burj Khalifa

Afb. 5: Empire State Building

Bruggen

Twee bruggen als verbindend element; de Erasmusbrug in Rotterdam (1996) en Sydney Harbour Bridge (1932).

Erasmusbrug – Rotterdam

De Erasmusbrug vervulde een belangrijke rol in de regeneratie van Rotterdams waterfront en de ontwikkeling van het nieuw ontwikkelde Kop van Zuid aan de overkant van de Maas. Ook op technisch gebied is de brug bijzonder te noemen; het is de grootste en zwaarste basculebrug van West-Europa. De brug is uitgegroeid tot beeldmerk van Rotterdam, en weerspiegelt het industriële karakter van de stad. Het vertelt daarmee een duidelijk herkenbaar verhaal over de stad Rotterdam. Een verhaal waar de inwoners van de stad zich in kunnen herkennen. Dagelijks maken velen van hen gebruik van de brug, wat de band tussen object en gebruiker verder vergroot.

Sydney Harbour Bridge – Sydney

Sydney Harbour Bridge, dat door Sydneysiders de *coathanger* wordt genoemd, is 's werelds grootste boogbrug en wordt beschouwd als een bouwkundig meesterwerk. De brug vertegenwoordigde een centrale rol in de ontwikkeling van Sydney als moderne metropool en werd het symbool van optimisme, aspiraties en vooruitgang na de moeilijke jaren van de depressie. Daarnaast werd de bouw van de brug – als onderdeel van de technische revolutie – gezien als bewijs van de industriële rijpheid van Australië en vertegenwoordigde het de overgang van een economie die enkel was gebaseerd op landbouw, naar een economie waarin ook voor industrie een belangrijke rol is weggelegd. Daarmee is Sydney Harbour Bridge een nationaal icoon en symbool geworden, die veelvuldig wordt gebruikt als locatie voor nationale vieringen.

Afb. 6: Erasmusbrug

Afb. 7: Sydney Harbour Bridge

6. Conclusie

Als het gaat om het beschermen van erfgoed dan laten steeds meer partijen van zich horen. Wat begon op initiatief van invloedrijke individuen is uitgegroeid tot een aangelegenheid van overheden, waar belangenorganisaties invloed op proberen uit te oefenen. Dit heeft ertoe geleid dat de leeftijdsgrens als criterium voor aanwijzing van monumenten, steeds verder is opgeschoven naar het heden. Met als gevolg dat steeds meer gebouwen, uit steeds recentere jaren in aanmerking komen voor bescherming van overheidswege. De vraag is waar dit eindigt. Kan zelfs jonge bouwkunst worden beschouwd als erfgoed en moet er ook op die manier mee worden omgaan?

Afgaande op de resultaten van dit onderzoek is dat een stap te ver. En dat ondanks dat er vele gelijkenissen zijn tussen nieuwe iconen en oude iconen die vandaag de dag worden beschouwd als erfgoed van een stad, regio of land, en de top vormen van monumentenbestand. Zoals ook naar voren komt in de synthese waarin parallellen zichtbaar zijn tussen een aantal wereldberoemde monumenten en enkele moderne equivalenten.

Dat laat zich op een aantal manieren verklaren. Enerzijds omdat deze jonge bouwkunst niet voldoet aan het leeftijdscriterium dat in de wet is vastgesteld op vijftig jaar. En anderzijds omdat het overheidsbeleid is gericht op het terugdringen van uitgaven in de monumentenzorg. Wat ogenschijnlijk tot gevolg heeft dat het aantal boven de inhoud wordt gesteld. Een verdere verschuiving van de zorg voor het erfgoed naar het heden komt daarmee vooralsnog tot stilstand. Daarnaast is de overtuiging dat nieuwe iconen gezien de kwaliteiten die ze bezitten en de rol die ze vervullen als identiteitsdrager niet bedreigd worden met sloop. Een dreiging die in het verleden vaak aanleiding was voor plaatsing op een monumentenlijst.

Wordt een nieuw icoon toch bedreigd, dan is te hopen dat voldoende gebruikers het beschouwen als hun eigen erfgoed, er waarde aan hechten en samen een vuist kunnen maken. Om de overheid, net zoals vele belangenorganisaties proberen, alsnog te overtuigen af te zien van sloop.

Slotsom

Omdat erfgoed wordt gedefinieerd als het gebruik van het verleden voor hedendaagse doeleinden, is het van belang met erfgoedmanagement in te spelen op veranderende behoeften en rekening te houden met maatschappelijke ontwikkelingen. Het moet een afspiegeling zijn van de tijdsgeest; waarbij nieuw erfgoed zal worden gecreëerd, maar ook afstand zal worden gedaan van erfgoed dat z'n waarde heeft verloren. De verschillende opvattingen over hoe daar het best invulling aan kan worden gegeven, maken dat er voldoende uitdagingen zijn bij de vorming van nieuw erfgoedbeleid. Het zal zorgen voor dynamiek, leiden tot discussie en uiteindelijk resulteren in nieuwe inzichten. Zo ging het ten tijde van Viollet-le-Duc, Ruskin en Morris, en zo zal het ook in de toekomst gaan. De tijd zal leren of hedendaagse iconen zoals de vier beschreven in de synthese uitgroeien tot het erfgoed van de toekomst, een monument zijn van hedendaagsheid, of dat het slechts *monumentale* objecten blijven.

7. Bibliografie

- Acuto, M. (2010) High-rise Dubai urban entrepreneurialism and the technology of symbolic power, In: *Cities*, 17, pp. 272-284.
- Aitchison, C., N. MacLeod, en S.J. Shaw (2000) *Leisure and tourism landscapes: social and cultural geographies*, London: Routledge.
- Ashworth, G.J., B. Graham en J.E. Tunbridge (2007) *Pluralising pasts: Heritage, Identity and Place in Multicultural Societies*, Londen: Pluto Press.
- Ashworth, G.J. en P. Howard, (1999) *European heritage planning and management*, Exeter: Intellect.
- Ashworth, G.J., en P.J. Larkham, (1994) *Building a new heritage: Tourism, culture, and identity in the new Europe*, London: Routledge.
- Ashworth, G.J. (1994) 'From history to heritage: from heritage to identity: in search of concepts and models', in Ashworth, G.J. en P.J. Larkham, *Building a new heritage: Tourism, culture, and identity in the new Europe*, London: Routledge.
- Ashworth, G.J., A. Phelps, en B. Johansson (2002) *The construction of built heritage: a north European perspective on policies, practices and outcomes*, Londen: Ashgate.
- Ashworth, G.J. en J.E. Tunbridge (1999) Old cities, new pasts: Heritage planning in selected cities of Central Europe, *GeoJournal*, 49, pp. 105-116.
- Back, A. de, J. Coenen, M. Kuipers en W. Roling, (2004) *Gesloopt, gered, bedreigd. Omgaan met naoorlogse bouwkunst*, Heijningen: Jap Sam Books.
- Baer, W.C. (1995) When old buildings ripen for historic preservation: a predictive approach to planning, *Journal of the American Planning Association*, 61(1), pp. 82-94.
- Delafons, J. (1997) *Politics and preservation: A History of Architectural Conservation 1882-1996*, Londen: Spon.
- Fainstein, S. (2001) *The City Builders: Property Development in New York and London, 1980-2000*. Lawrence, KA: University Press of Kansas.
- Freestone, R. (1999) Preserving Sydney's built heritage in the early twentieth century, *Australian Historical Studies*, 29(112), pp. 44-60.
- Gospodini, A. (2002) European Cities in Competition and the New 'Uses' of Urban Design, In: *Journal of Urban Design*, 7(1), pp 59-73.
- Graham, B., G.J. Ashworth en J.E. Tunbridge (2000) *A Geography of Heritage: Power, Culture and Economie*, Londen; Arnhold.
- Harvey, D. (1989) From managerialism to entrepreneurialism: the transformation of urban governance in late capitalism, *Geografiska Annaler B*, 71(1), pp. 3-17.
- Howard, P. (2003) *Heritage: Management, Interpretation, Identity*, Londen: Continuum.
- Jencks, C. (2004) *The Iconic Building: The Power of Enigma*. London: Frances Lincoln.
- Jencks, C. (2006) 'The iconic building is here to stay', *City* 10(1), pp. 3-20.
- Jones, P. (2009) Putting Architecture in its Social Place: A Cultural Political Economy of Architecture, *Urban Studies*, 46(12), pp. 2519-2536.
- Kaika, M. (2010) Architecture and crisis: re-inventing the icon, re-imag(in)ing London and re-branding the City. In: *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35(4), pp 453-474.
- Kaika, M. and Thielen, K. (2006) Form follows power, *City*, 10(1), pp. 59-69.

- King, A. (2002) Speaking from the margins: postmodernism, transnationalism, and the imagining of contemporary Indian urbanity, in Grant, R. and Short, J.R. (eds.) *Globalization and the Margins*. New York: Palgrave Macmillan.
- King, A. (2004) *Spaces of Global Cultures: Architecture, Urbanism, Identity*. New York: Routledge.
- Larkham, (1996) *Conservation and the city*, Londen: Routledge
- Lowenthal, D. (1998) *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- McKercher, B., en H. du Cros (2002) *Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage*, Binghamton: The Haworth Hospitality Press.
- McNeill, D. (2005) In search of the global architect: the case of Norman Foster (and Partners). *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(3), pp. 501–515.
- Nasser, N. (2003) - Planning for Urban Heritage Places: *Reconciling Conservation, Tourism, and Sustainable Development*, *Journal of Planning Literature*, 17(4), pp. 467-479.
- Olds, K. (2001) *Globalization and Urban Change: Capital, Culture, and Pacific Rim Mega-projects*. New York: Oxford University Press.
- Ren, X. (2008) Architecture as Branding: Mega Project Developments in Beijing, *Built Environment*, 34(4), pp. 517–531.
- Samuels, R. (1994) *Theatres of memory*, Londen: Verso.
- Schouten, F.F.J. (1995) Heritage as Historical Reality, In: *Heritage, Tourism and Society*, (Eds) D.T. Herbert, Londen: Mansell.
- Short, J. R. (1999) Urban imaginers: boosterism and the representation of cities, in: A. E. G. Jonas en D. Wilson (Eds) *The Urban Growth Machine: Critical Perspectives Ten Years After*, pp. 37–54. Albany, NY: State University of New York Press.
- Short, J. R., L.M. Benton, W.B. Luce, en J. Walton (1993) Reconstructing the image of the post-industrial city, *Annals of the Association of American Geographers*, 83, pp. 207–224.
- Sklair, L. (2001) *The Transnational Capitalist Class*. Oxford: Blackwell.
- Sklair, L. (2005) The transnational capitalist class and contemporary architecture in globalizing cities. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(3), pp. 485–500.
- Sklair, L. (2006) Iconic architecture and capitalist globalization, *City*, 10(1), pp. 21–47.
- Sudjic, D. (1992) *The 100 mile city*, Londen: A. Deutsch.
- While, A. (2006) Modernism vs Urban Renaissance: *Negotiating Post-war Heritage in English City Centres*, *Urban Studies*, 43(13), pp. 2399-2419.
- While, A. (2007) The state and the controversial demands of cultural built heritage: modernism, dirty concrete, and postwar listing in England, *Environment and Planning B: Planning and Design*, 34, pp. 645-663.

Internet

- English Heritage (2010) <http://www.english-heritage.org.uk>, laatst bezocht op 05-06-2010.
- Euromast (2010) <http://www.euromast.nl>, laatst bezocht op 05-06-2010.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2010) <http://www.cultureelerfgoed.nl>, laatst bezocht op 05-06-2010.
- The Twentieth Century Society (2010) <http://www.c20society.org.uk>, laatst bezocht op 05-06-2010.

8. Bijlage

8.1 Interviews

In gesprek met Gregory Ashworth

Interview, Groningen, 13 juli 2010

Q: Moet iconische architectuur worden gezien als erfgoed, gezien de overeenkomsten in functies met oud erfgoed? Jencks stelt bijvoorbeeld dat iconische architectuur de rol van monumenten zal overnemen.

A: Hmhm, maar hij is een architect. En wat is een icoon? Ik zou het woord icoon niet gebruiken. Icoon heeft een hele specifieke betekenis. Ik neig ernaar de term signature building te gebruiken, dat verbindt het direct met individualiteit. Maar kan een dergelijke signature building erfgoed zijn? Dat kan, ja. maar is het noodzakelijkerwijs erfgoed, nee dat is het niet. Dat hoeft niet zo te zijn.

Q: Maar heeft dat dan met leeftijd te maken, of met andere kwaliteiten als historische waarde, of esthetiek?

A: Hoeveel heb je gelezen over signature buildings? Er is best veel over geschreven en niet alleen door architecten, die zijn alleen maar gericht op objecten en niet op hoe mensen erop reageren en hoe ze zich identificeren met die objecten. Een structure die wel of niet kan dienen als een signifier voor mensen, iets dat je ze herkennen, waarvan ze zeggen, ja dat is een marker van onze stad, dat is zo typisch voor onze stad, dat als ik dat object zie, dat ik dan direct denk aan de stad. De Eiffeltoren, dan denk ik aan Parijs. Dat is een signature/handtekening van de stad. Maar zo is het niet gebouwd. Het is gebouwd als een tijdelijk bouwwerk voor een tentoonstelling. Veel mensen vonden het lelijk. En veel signature buildings zijn in feite lelijk, maar door de jaren zijn mensen zich ermee gaan identificeren en is het erfgoed geworden. Veel van die gebouwen zijn nu monumenten, maar ook veel niet.

Q: Als je kijkt naar St. Mary Axe in Londen, dan vonden veel mensen dat een monument direct al vanaf het begin.

A: Ja. Dit proberen we ook inderdaad te doen, maar ik weet niet of het werk. Je kan ons laten proberen een gebouw te maken, die zo bizar, raar en ongebruikelijk is, dat het mensen wel MOET opvallen. Misschien wordt dat gedaan, ik zou het niet weten. Het Sydney Opera House, was een opzettelijke poging om dat te doen.

Q: Om de stad op de kaart te zetten?

A: Precies, maar het is een waardeloos operagebouw, het functioneert helemaal niet goed als zodanig. Maar het is een heel odd looking building. En eigenlijk heeft het min of meer een eerder icoon van Sydney vervangen, is het niet, de Sydney Harbor Bridge. Dus die dingen veranderen. Maar kan het erfgoed zijn? ja dat kan.

Q: Maar wanneer is dat dan het geval, heeft dat in essentie te maken met leeftijd?

A: Nee. Wanneer mensen het beschouwen als erfgoed, dan is het erfgoed geworden. Als een collectief concept, het wordt collectief erfgoed als genoeg van ons een gebouw beschouwen als erfgoed, maar natuurlijk kan een individu alleen maar zeggen dat een gebouw MIJN erfgoed is. Want jij associeert je om welke reden ook met dat gebouw. Het heeft een bijzondere significantie voor jou, maar voor niemand anders. Het is dus jouw erfgoed. Maar normaal denken we collectief. Dus als genoeg mensen zouden vinden dat als St. Mary's Axe er niet was geweest, ze veel van hun identiteit zouden verliezen, dan is het erfgoed geworden. De rest is dan incidenteel, bijvoorbeeld dat het de status van monument krijgt.

Q: Maar hoe kijkt u dan naar het leeftijds criterium?

A: Het leeftijds criterium is niet belangrijk. In Engeland houden ze andere criteria aan dan in NL. Ik geloof dat het Lloyds building ook listed is, gebouwd in de jaren '90. Als erfgoed een erkenning is door mensen, dan moet er een bepaalde tijd overheen gaan, voordat de erkenning zich kan voordoen, dat is duidelijk. Een architect bouwt een gebouw, opent het, maar er moet in ieder geval een milliseconde verstrijken, voordat mensen zeggen, o ja... Dus er moet zeker tijd verstrekken zijn. Maar kan dit 10 seconden zijn of 50 jaar, dat maakt wat mij betreft niet heel veel verschil. Je kan op zeker spelen zoals de Nederlanders doen, en zeggen we moeten er zeker een generatie overheen laten gaan, om goed te kunnen beoordelen of we het willen of niet in ons erfgoed. Wat voorzichtig is. Want je kan er iets opzetten wat je prachtig vindt, waarvan je 10 jaar later zegt dat het rotzooi is. Maar weer tien jaar later kan dat weer veranderen.

Wat zijn je casestudies? Groninger Museum en de Erasmusbrug die eigenlijk de Euromast heeft vervangen als symbool van Rotterdam. *A:* Ja dat kan ik me herinneren, de Euromast als symbool van Rotterdam. Ja, wat zijn de kenmerken die aanwezig moeten zijn om succesvol te zijn? want het lijkt haast te gaan om sheer scale. Des te groter des te gerenomeerder. Een ander kenmerk lijkt te zijn odd, curious, different. Vormen die je niet verwacht. Dus oddity lijkt een rol van betekenis te spelen. En waarom, omdat het mensen dan opvalt.

Q: Maar als alle steden hetzelfde doen, wordt het uitzonderlijke weer het gebruikelijke?

A: ja precies, en dan verliest het weer aan kracht.

Q: Dus het leeftijds criterium kan wat u betreft verdwijnen?

A: Ja.

Q: Wat zouden de consequenties daar dan van zijn, van het wegnemen van het leeftijds criterium, leidt het ertoe dat de heritage timebomb sneller afgaat, of liggen er ook kansen?

A: Ja, want er zal daardoor een neiging zijn om meer te gaan creëren, maar aan de andere kant, nee, omdat waar je aan de ene kant nieuwe symbolische bouwwerken creëert, zullen oude symbolische bouwwerken worden afgedaan. Sydney Harbor Bridge, die wordt ingeruild voor de Syd-

ney Opera House. En misschien doen we over 10 jaar wel weer iets anders. We creëren meer, maar we ontdoen ons er aan de andere kant ook van.

Q: Misschien wordt het in onze gedachte vervangen door een ander gebouw, maar dat neemt niet weg dat het nog steeds op de monumentenlijst staat?

A: Ja dat is een probleem he. Het is bijna onmogelijk to de-list. Maar het zou wel moeten. Maar daar moet nog over na worden gedacht hoe dat dan vorm moet krijgen. Maar het zou wel moeten, maar je komt dan wel een hoop problemen tegen, het is een mijnenveld. Maar goed het eerste wereld erfgoed is ook van de UNESCO lijst gehaald, dus dat is een precedent. De Rijksdienst in NL kan zeggen, we halen die en die van de lijst, omdat...

Q: Zijn er nog andere veranderingen die volgens u moeten worden doorgevoerd in de monumentenzorg?

A: Het wordt nog steeds veel te veel gedomineerd door architecten en historici, dus de focus ligt op het bouwwerk en niet op de percepties die mensen hebben bij dat gebouw. Want wat vinden mensen van de Erasmusbrug, dat is de belangrijke vraag. Want de vraag die nu wordt gesteld is wie de architect is, hoe de constructie is, daar kijken architecten naar. Maar hoe kijken mensen ernaar...dat zou je idealiter kunnen achterhalen met bijvoorbeeld een referendum. Het is niet slechts de oddness of de schaal van het gebouw, maar het gebouw kan ook kwaliteiten bezitten of kenmerken hebben, of associaties hebben die overgebracht worden op de plaats. Dat is veel complexer. Kijk naar het gebouw in Dubai. Dat gaat niet alleen om te zeggen, van kijk hier is Dubai, het zegt kijk we zijn rijk, we zijn modern, we zijn niet slechts een stelletje arabieren die met kamelen in de woestijn zitten. We zijn modern, luxe, cutting edge, onderdeel van de moderne wereld. En wat brengt de Erasmusbrug over; Rotterdam is een technologisch geavanceerde stad, misschien. En daar heb je je probleem als je vasthoudt aan de oude iconen, die misschien de verkeerde associaties hebben.

Q: Maar misschien vertelt een nieuwe signature building meer over aspiraties dan terug te kijken.

A: Mogelijk. Als we wederom kijken naar de St. Mary's Axe, dat maakt een statement, maar het staat bijna direct naast Tower Bridge, een monument uit de laat Victoriaanse periode, dat zegt iets heel anders he, dat zegt kijk naar manufacturing, mechanical engineering, met zijn staal en torens, dat middeleeuwse uiterlijk. En ik weet zeker dat de stad Londen aan de overkant van het water, dat niet wil projecteren aan de wereld. Ze willen het financiële centrum zijn van de wereld en dat is wat de Gherkin suggereert; maar de Tower Bridge zegt iets anders.

Q: Maar misschien versterkt het elkaar?

A: Misschien. Maar wat doe je met oude signature buildings? Hun signature is fout, het zegt het verkeerde. Wie weet geeft de Euromast ook wel het verkeerde signaal, dat wat de stad nu niet meer wil zijn. Als dat wat de stad wil projecten verandert. Natuurlijk is er nog wel sprake van herkenning, dat noem je geloof ik een location-shot in een film. Bijvoorbeeld de Eiffeltoren, dat iedereen dan weet dat we in Parijs zijn.

Q: Is de manier waarop gedacht wordt over erfgoed dan verandert in de loop van de tijd, dat niet alleen wordt gekeken naar het verleden, maar ook naar aspiraties?

A: Hoe men zich erfgoed voorstelt en er over denk is zeker in Europa veranderd, dan is heel anders dan 40 jaar geleden. Was alles nog hetzelfde dan zouden de betrokken organisaties zich volledig richten op de objecten en op de geschiedenis van het object. Maar als je nu bijvoorbeeld kijkt naar English Heritage, dan gaat het allemaal om de vraag wiens erfgoed het is, over sociale cohesie, hoe het verband hij met de West-Indies. Het is sterk gefocust op dat soort zaken.

Q: Kunnen in die zin ook nieuwe gebouwen dan worden gezien als erfgoed, omdat ze kunnen bijdragen aan sociale cohesie?

A: ja.

Q: U vertelde dat erfgoed vaak gaat over het object en de architectuur en te weinig over de mensen erachter.

A: vaak ja. want niet alle gebouwen zijn direct erfgoed. Het kan op den duur ook erfgoed worden, mogelijk, maar op welke termijn? Ik weet het niet. Je kan natuurlijk niet weten wat komende generaties wel of niet zullen waarderen. Ik kan iets lelijk vinden en jij kan dat vinden, maar misschien vinden ze het over 50 jaar geweldig, we weten het niet.

Q: Maar is het aan ons, of aan de komende generatie om te beslissen wat behouden moet worden, want erfgoed gaat over wat wij willen nalaten aan toekomstige generaties.

A: Beide. Het is nu onze verantwoordelijkheid. En straks is het hun verantwoordelijkheid. En we doen het zeer moeilijke werk van proberen te voorzien wat toekomstige generaties zullen wensen, en we zullen er naast zitten. Als we kijken naar de monumentenzorg in NL dan zijn ze nog altijd van het terugkijken naar het verleden ipv vooruit kijken. Maar dat is met de meeste overheidsinstellingen zo.

Q: als we dan kijken naar de 100 Topmonumenten van wederopbouw dan lijkt het te gaan om geld.

A: Geld speelt altijd mee, maar dat geldt ook voor ruimte en verandering. We willen iets met de oostwand van de grote markt. We gaan het Forum bouwen, maar of het een icoon wordt, ik weet het niet, of een doorn in het oog. De tijd zal het leren. Is het erfgoed als ze het Forum bouwen, nee, maar kan het erfgoed zijn, ja, hoe snel, ik weet het niet. Je hebt een goede kans met het Groninger museum. Je zou een mooi profiel kunnen maken van hoe mensen er tien jaar geleden over dachten en hoe ze er nu over denken, waarbij je kijkt naar meerdere generaties, je vraagt aan mensen wat het eerste in hun op kwam bij het zien van het museum, hoe kijken ze er nu tegenaan, dat zou facinerend zijn. De eerste keer dat ik een maquette van het museum zag, dacht ik dat ze het hadden laten vallen. Ik heb volgens mij gelachen toen ik het Groninger Museum zag voor het eerst, ik zei; dat is een hele goede grap. En ik houd van goede grappen. We hebben een onnozel gebouw opgeworpen. Maar ik denk dat ik nu wel klaar ben met die grap. Ik zou het nu platgooien en er iets anders neerzetten. We hebben genoeg gelachen. Laten we nu de grap veranderen. Kijk, de locatie van het museum helpt de herkenbaarheid, omdat het zo een publieke ruim-

te is. En het slimme van er langskomen de hele tijd, maakt de link tussen het gebouw en de bevolking veel sterker. Dus bijna iedereen kent het Groninger Museum. Ook al gaan ze er nooit in. Maar als het aan de rand van de stad had gestaan, dan hadden mensen er niet zo sterk op gereageerd. Maar nu worden ze ertoe gedwongen. Ze komen uit het station en lopen erlangs. Het is echt in your face. Ik kan me voorstellen dat er nu wel een soort van acceptatie is voor het museum. Het is misschien een raar gebouw, of lelijk, maar het is van ons, we herkennen het. Maar het Gasuniegebouw is in mijn optiek van superieure kwaliteit als je het vergelijkt met het museum, het heeft een soort kwaliteit, dat ik denk dat men over 100 jaar nog altijd zegt; dat is een goed gebouw. Maar het museum zal allang gesloopt zijn.

Dominic Medway – Signature buildings vanuit de marketing benaderd, dat ik volgens Ashworth misschien wel interessanter dan vanuit de architectuur bekeken. How do you communicate a placebrand, een voorbeeld is een signature building. Een gebouw is een goed vehicle voor dat merk. Het hangt ervan af of een gebouw de juiste associaties opwekt. Het risico van gebouwen die lang staan is dat je verkeerde associaties krijgt.

Ik neem studenten wel eens mee naar de museumbrug. En vanaf daar zie je drie signature buildings; het station uit 1880; wat zei de stad toen → industrie, moderne communicatie met treinen en staal en aardappelen. Een soort 19^e eeuwse Fordist Economie. Dan verandert dat in de jaren '60 toen ze al die kantoorpanden hebben gezet. Dat had een andere stijl, een andere associatie met de stad. En dan in de jaren '90 krijg je het Groninger museum en wordt gezegd, nee nee, het is cultuur waarmee we ons bezig houden, niet industrie, maar cultuur. Maar ze hebben geen gebouwen vervangen, ze hebben steeds wat toegevoegd. En de nieuwe wordt de focus. Want ik weet zeker dat als je naar een oude ansichtkaart kijkt, dat het iconische gebouw van Groningen in de 19^e eeuw het station was. Niet de Martinikerk, wat dat stond voor een oudere stijl. Maar ansichtkaarten zijn geweldig, want ze beelden uit wat men graag wil dat andere mensen weten over de stad. Dus in de 19^e eeuw zij men met de kaarten van het station; dit is Groningen.

Q: En nu is de volgende stap voor Groningen de bouw van het Forum, en mogelijk over nog eens twintig jaar komt er weer iets nieuws?

A: Ja misschien wel, dat is interessant. Het forum schreeuwt cultuur. Maar wat gebeurt er als we beslissen dat er geen geld meer valt te verdienen met cultuur. Wat doen we dan, wat is dan de manier. Welk gebouw kunnen we dan ontwikkelen, om die verandering de duiden (to signify).

In gesprek met Marieke Kuipers

Interview, Delft, 15 juli 2010

Q: Moet hedendaagse iconische architectuur worden aangemerkt als monument?

A: Ik heb me bezig gehouden met de selectie van twintigste eeuwse erfgoed. Eerst met de monument inventarisatie met daaraan gekoppeld selectie van bouwwerken met de samenstelling van de zogenaamde top 100 van de wederopbouw, van de periode 1940-1965, en wanneer je kijkt op welke gronden je komt tot selectie, wat ook naar voren kwam bij de subcommissie van de monumentenraad - waar onder andere ook Ed Taverne lid van was - die zich bezighield met de lijst van evidente/bijzondere monumenten van jongere bouwkunst. De manier waarop zij de selectie rechtvaardigden was sterk leunend op architectuurgeschiedenis, en de manier waarop het nieuwe bouwen naar voren werd geschoven. En wat je merkt bij wat tegenwoordig de jongere bouwkunst heet, jonger dan 1850, is dat er een belangrijke rol is weggelegd voor de avantgarde, wat tegenwoordig wordt genoemd de historische avantgarde. En eigenlijk is dat heel tegenstrijdig; maar als je de analogie trekt met beeldende kunst is dat vrij gewoon, want er is ook avantgarde kunst dat in het museum terecht komt. Berlage is de eerste die die analogie bepleit. We hebben ook musea voor eigentijdse kunst, dus waarom kunnen we niet ook al gaan kijken waar je voorzichtig mee moet omgaan. Langzaam aan kwamen we er ook de samenstelling van de lijsten en toen we met het boek *Gesloopt*, gered, bedreigd bezig waren toch wel achter dat er behoefte was aan een zekere distantie in tijd van tenminste vijf jaar, om een oordeel te kunnen hebben over de eigentijdse architectuur en de kwaliteiten daarvan. Het is natuurlijk al jaren zo dat de contemporaine literatuur, architectuur kritiek, en daarna de geschiedschrijving, in hoge mate beïnvloedt wat we wel en niet belangrijk vinden. Eigenlijk is alleen door de systematische veldverkenning die we hebben gepleegd, er heel veel extra informatie is gekomen. Het blijkt alleen dat bij architectuurhistorici de meeste toch vasthouden aan de boeken, en niet opnieuw het veld ingaan. Maar je merkt dat wanneer je over herontdekkingen, vanuit Weert bijvoorbeeld, gaat publiceren het alsnog een plaats verwerft. Het kan dus wel dat werk opeens in de algemene geschiedschrijving terecht komt, maar daar moet je hard voor werken. En zeker als je een bouwwerk hebt dat in de periferie ligt. Want de vier grote steden, en misschien een heel klein beetje, Groningen, Maastricht en Eindhoven, mogen meedoen. Maar het is toch hoofdzakelijk de Randstad waardoor het beeld wordt bepaald. En vanuit de Rijksdienst proberen we wel een wat grotere geografische spreiding te betrachten, maar als je ook als norm in je hoofd hebt, de kwaliteit, dan moet de kwaliteit van de periferie zich wel kunnen meten met de Randstad. En Wanneer dan ook nog de teneur is dat je in beperkte aantallen mag denken, die je nog mag toevoegen aan de monumentenlijst, dan heeft de periferie wel het nakijken, want dan gaan de gebouwen in Amsterdam en Rotterdam voor, want die zijn het belangrijkste. De dynamiek is ook in de periferie heel hoog, waardoor het risico voor het voortbestaan van gebouwen nog groter is, omdat het langer zal duren voordat de ontdekking daarvan ook in de breinen doordringt van de Randstedeling die uiteindelijk het belang van een gebouw bepalen voor heel Nederland.

Q: Maar waarom is een gebouw in de randstad dan belangrijker?

A: Het is in de regel zo dat gebouwen in Amsterdam en Rotterdam door meer toonaangevende architecten ontworpen worden, en dan gaat het vaak ook nog om de reputatie van de architect. Maar het is niet zo dat het belangrijker is omdat het in Amsterdam staat. Maar het is haast zo dat

de reputatie aan de architect vastzit. Maar Amsterdam en Rotterdam hebben van oudsher al onderlinge rivaliteit, en trekken allerlei ontwerpers aan, waardoor de dynamiek ook heel hoog is.

Q: U geeft aan dat er nieuwe gebouwen bij kunnen komen op de monumentenlijst, maar in zeer beperkte mate; heeft dat met geld te maken?

A: Dat heeft met nog veel meer andere dingen te maken. Op dit moment wordt wel voorbereid om de leeftijdsgrens af te schaffen, maar de facto is dat nog niet het geval. Maar het voornemen is uitgesproken. Er is beleid in wording waarin toch erg kwantitatief gedacht wordt over het aantal van Rijkswege beschermde monumenten. Er is een verkenning geweest naar radicale veranderingen, en dat heeft heel veel consequenties. Omgekeerd is het zo dat hoe jonger gebouwen zijn, hoe meer er ook van is. Dus er is ook vanuit die optiek een noodzaak om zeer selectief te werk te gaan. Hoe meer je de architectuurhistorische discipline echt wil toepassen betekent dat je toch landelijk de verkenning moet uitvoeren om onderling te kunnen vergelijken. En dan op basis van criteria als zeldzaamheid en uniciteit en de andere criteria voor structuur en cultuurhistorische waarde, gaafheid, herkenbaar, noem alles maar op. Om te kunnen zeggen, die en die gebouwen verdienen het een plaats te krijgen op de monumentenlijst. En dan krijg je dat allerlei mensen iets wel een monument vinden, of een icoon of belangrijk, en dat de hele monumentenwet eigenlijk alleen maar bedoeld is als juridisch instrument, waarbij de staat gelegitimeerd wordt om te interveniëren in particulier eigendom. En dan is daarnaast een regeling tot stand gekomen die niet in de wet staat, waarbij de particuliere eigenaar een bescheiden financiële compensatie krijgt voor de beperking die in de eigendomsrechten wordt opgelegd. En er staan nog een aantal andere zaken tegenover, maar het is op dit moment toch wel zo, in het algemene politieke denken, dat de staat meer moet terugtreden, dat er minder regels moeten zijn en dat uitgaven voor cultuur nog kleiner moeten zijn, dan ze nu al zijn. En in dat soort denken wordt ook naar monumentenzorg gekeken. Er wordt helaas onvoldoende gekeken, naar de positieve opbrengst die samengaat met monumentenzorg; werkgelegenheid, toerisme, het welbevinden van mensen in en om de gebouwen en uiteindelijk ook de identiteit van een stad, streek of land. Het is dan ook niet raar dat mensen protesteren tegen afbraak van gebouwen, omdat mensen toch heel erg betrokken zijn.

Q: Maar dat is dus niet per definitie gebonden aan leeftijd, dat kan ook al naar een aantal jaren?

A: Ja, dat klopt. Dat geldt bijvoorbeeld voor de Erasmusbrug in Rotterdam en de brug aan het ceramiekterrein in Maastricht. Het is wel opvallend als je kijkt naar de Falk-kaarten. Bij Maastricht staat altijd een foto van de Cervaaskerk of de Antonievrouwenkerk en opeens was dat veranderd. En ging men de aandacht verleggen naar de hedendaagsheid en dat zie je ook bij allerlei andere steden. Er zijn ook diverse Europese landen, die ook hele jonge monumenten op de monumentenlijst hebben staan. Opmerkelijk is Noorwegen die een gebouw van 1 dag oud op de monumentenlijst heeft gezet, omdat het zo een uitzonderlijk architectonisch meesterwerk was (Dat is iets van een zwembad merkwaardig genoeg). Dennis Sharp en Catherine Cooke (DOCOMOMO: The Modern Movement in Architecture, 010 Publishers, 2000), volgens mij staat het daar wel voorop. Door de beeldcultuur van alle foto's, kunnen die een veel beter beeld geven van hoe een gebouw bedoeld was door een architect, maar de gebruiker stelt andere eisen en die moet er wonen en werken. En dan kan je natuurlijk zeggen dat de architectuurkritiek of de lokale bevolking, dat die vinden dat een gebouw zo moet blijven. Maar het moet ook betaald worden, en een gebouw staat niet in een architectuurmuseum. De spanning die ontstaat door aanpassingen

aan een gebouw is dus inherent aan architectuur. Jouw vraag vind ik in een heel ander domein liggen. En dan gaat het over de ontkenning van historiciteit. Ik weet niet of je de termen van Riegel kent, van de Altheitswerd en Neuheitswerd kent. Waarin je een heel actueel gebouw niet toestaat om te verouderen. Maar je kan natuurlijk denken aan hedendaagse gebouwen, waar toch weer aanpassingen aan nodig zijn. Maar iedereen vindt toch bepaalde iconen de moeite waard, en dan komen er weer nieuwe gebruikerseisen, waardoor in ieder geval het interieur aanpassingen moet ondergaan. Maar dat hoeft de iconische status niet altijd in de weg te staan. Het gaat dus om het gegeven dat een gebouw moet worden aangepast aan nieuwe gebruikerseisen, en met die spanning heeft de monumentenzorg altijd te maken. En daarmee heb je niet alleen met vormtaal, maar ook met materialiteit van doen, en dan is het aan de architect en de opdrachtgever om daarin keuzes te maken, waardoor de herkenbaarheid van oorspronkelijke bedoelingen nog wel te volgen is. Dat heeft natuurlijk ook te maken met je opvattingen over wat architectuur is en wat een monument is; sta je ook toe dat het verandert? En monumentenzorg gaat meer over de vraag hoe het verandert, dan dat het verandert. Het gaat dan niet alleen om Altheitswerd en Neuheitswerd, maar ook weldegelijk om vormgeving. En volgens mij zitten daar de twee grootste tegenstellingen. Het ontkennen van leeftijd, ik zal bijna zeggen het Oscar Wilde syndroom, dat je niet toestaat dat iets er ouder uit komt te zien. De andere is de gebruikswaarde. En daar komt ook ARBO-wetgeving bij kijken. Wat soms hele hoge kosten met zich meebrengt voor aanpassen, en daarvan kan je niet zeggen dat dat de schuld is van de monumentenzorg. Daarnaast vind ik het niet altijd prettig voor onze cultuur dat er haast een soort idols-mentaliteit is. Van je hebt tien iconen, en de rest daar kijken we niet naar. En we hebben ook een enorme hype. Het ene jaar is dit het grote gebouw en het volgende jaar dat, en vervolgens kijk je er niet meer naar. En als een gebouw is opgeleverd en het is gefotografeerd en in de boeken terechtgekomen dat men denkt, hup naar het volgende. En dat mensen het moeten gebruiken en onderhouden daar kijken we niet naar. Dat vind ik een enorm probleem, die jeugdcultus zou ik het bijna noemen.

Q: Maar als een icoon dan zo vluchtig is zegmaar, is het het dan wel waard een monument genoemd te worden? als mensen niet de tijd hebben of de gelegenheid krijgen zich te vereenzelvigen met een gebouw, omdat er een jaar later alweer een nieuw gebouw is, zou je het dan wel moeten zien als monument?

A: Dat is inderdaad de vraag. Het loopt nu heel erg door elkaar, de toekenning van status, of het nu een icoon is van hedendaagsheid of dat je spreekt van monumenten van de toekomst. Nu de laatste jaren meer nog wordt gesproken over erfgoed. De term monument heeft nog altijd duidelijke referenties is zich van herinneringswaarde en geschiedenis. En erfgoed heeft heel sterk ook de connotatie van gebruikswaarde en een nogal vloeibare betekeniswaarde, die enorm gekneed wordt naar de behoefte van, ik wil niet zeggen de maatschappij, maar van de woordvoerder die over een bepaald gebouw spreekt. Wanneer mensen het hebben over monumenten, zijn het vaak meer de professionals met een degelijke historische kennis, en mensen als Victor de Steurs gedroegen zich ook als Conneseurs en dat is nu in erfgoedland juist in discussie.

Q: Het gaat steeds meer over participatie en wat de gewone man ervan vindt?

A: Ja, maar volgens mij is dat ook een manier om de zorg van zich af te schuiven over wie het nu gaat onderhouden. Het is natuurlijk mooi dat het breed wordt besproken, maar als het puntje bij het paaltje komt steekt niemand er een poot naar uit, tenzij je er woont. Daarom vind ik het dus hypocriet om er over te spreken dat erfgoed zo wordt omarmd, want het is wel iets wat mensen bezighoudt, maar niet tot aan het gaatje (ze willen het wel behouden, maar er niet voor betalen). Wat mij opvalt is dat mensen zich steeds minder makkelijk met het verleden willen verbinden vanuit de nu nog bestaande gebouwen, want dat vinden ze op de een of andere manier moeilijk. Ze gaan en masse naar de open monumentendagen, bijna een miljoen mensen, maar ze wonen bijna allemaal in een naoorlogs rijtjeshuis en kennen ook nauwelijks meer uit eigen ondervinding een historisch gebouw als een vanzelfsprekendheid. En daarmee zie je ook dat de marketing verschuift en dat de aandacht gaat naar het hedendaagse, dan kan een gebouw zijn uit de jaren '80 of zelfs '70, maar voor andere referenties die verder teruggaan in het verleden, begint met een beetje angstig te worden; zo van, wat de boer niet kent, dat lust hij niet, en dat wijt ik ook voor een deel aan het onderwijs en andere manieren waarop participatie wordt gestimuleerd. Alles van voor de tweede wereldoorlog is nu definitief geschiedenis geworden en dat was de leefwereld van onze ouders en grootouders. Uiteraard gaat de tijd verder, maar wanneer je met een Fransman spreekt, of een Italiaan, dan hebben die toch een iets andere verhouding t.o.v. de 19^e eeuw een daarvoor. Ik heb echt het idee dat alle Nederlanders na de mammoetwet naar school zijn gegaan, hun historische kennis dermate versnipperd is, dat ze het ook heel moeilijk vinden om oude gebouwen, in een historische context te plaatsen. Het zegt hun helemaal niets. En als je dan met reclames voor de anti-rimpelcreme te horen krijgt, oud is fout, en jong en toekomst, dat is waar we naartoe moeten, zich niet afvragend op welke manier je de toekomst eigenlijk verbeeld, en dat dat toch ook heel vaak projecties zijn van een hele lange voorgeschiedenis. En dat je eigen identiteit mede wordt gevormd door alles wat je al mee hebt gemaakt in je leven. Daar valt dus best nog wat aan te doen. Ik ben zeker voor het bevorderen van goede hedendaagse architectuur en absoluut niet tegen de verering van bepaalde moderne gebouwen, maar ik vind het wel griezelig dat die hele selectieve belangstelling zo negatief uitwerkt voor ook al die gebouwen die niet winnen in die ratrace om de idols-prijs, maar zeker ook voor alle oudere bouwkunst, en in dat opzicht, een icoon, als je dat echt nog terug laat gaan naar de begripsvorming, als je een icoon echt ziet als een schilderij in de Grieks-orthodoxe kerk, dan is het ook bijna geschilderd als onveranderlijk en voor de verering van de heilige die daarop staat afgebeeld. Je kan een analogie maken met de verering van een architect die een architectonisch icoon heeft ontworpen, maar dan ontken je dus ook de gebruikswaarde weer. Als je je niet behaaglijk kan voelen in een gebouw, dan vraag ik mij dus af of de verering van de icoonwaarde van een gebouw niet veel te eenzijdig alleen maar op uiterlijk vertoon gericht. En wordt er helemaal niet dieper gegraven naar een bepaalde innerlijke waarde die daar ook bij hoort. En ik vrees dat die oppervlakkigheid daar weldegelijk een rol speelt.

Q: Maar als de vijftigjarengrens zou worden afgeschaft, dan kom je dus wel in een situatie terecht waarin dergelijke iconen op korte termijn op de monumentenlijst komen te staan?

A: Ja, dat speelt. Ik zit ook in een team dat zich met jong erfgoed gaat bezighouden en dus ook met die vraagstelling. De verwachting is alleen dat het een om een heel beperkt aantal gebouwen zal gaan. En als je dan teruggaat naar de analogieën. Een gebouw als de beurs van Berlage, dat is toch wel snel beschouwd als een icoon van moderne vaderlandse bouwkunst, maar heeft nog best

veel moeite gehad te ontsnappen aan het lot van afbraak. Ik denk wel dat met de mogelijke selectie waar we aan gaan denken die vragen tevoorschijn komen. En een van de reacties die ik eerder van elders heb gehoord is, stel dat je iets zou aanwijzen als monument, wat betekent dat dan voor vergunningverlening en dat soort dingen. Ik zie eerlijk gezegd niet echt een wezenlijk verschil ten opzichte van oudere bouwkunst, bijvoorbeeld met de bouw van een lift of roltrap. Het lijkt mij veel lastiger dat van nieuwe gebouwen nog veel minder bekend is over materiaaleigenschappen die zich op langere termijn gaan voordoen, en auteursrecht, dat architecten het niet eens zijn met voorgestelde wijzigingen. En mijn grootste zorg is eigenlijk dat nog altijd de gedachte leeft van *form follows function*, en dat wat de architect en opdrachtgever bedenken in de praktijk helemaal niet werkt, dus dat je al meteen aanpassingen moet gaan plegen, en dat dat enorm gaat wringen. En wat nog veel meer gaat wringen is dat een heleboel gebouwen veel te groot zijn; megalomane projecten. Het heeft eigenlijk nooit gewerkt, en toch gaat men er mee door, veel te grote gebouwen ontwerpen voor hele specifieke functies, zonder na te denken over flexibiliteit en aanpasbaarheid aan andere vormen van gebruik. En dat vind ik echt zorgelijk. Maar ik vind het geen probleem om uit de nieuwe iconen van de 21^e eeuw een selectie uit te maken, en te zeggen die verdienen een plaats op de monumentenlijst.

Q: Dat doet geen afbreuk aan wat nu een monument wordt genoemd, de oude gebouwen?

A: Dat op de tijdsragen die wel al hebben, weer ook nieuwe tijdsragen worden gestapeld, dat daarvan ook een aantal bouwwerken de moeite waard zal zijn om een monumentenstatus te verlenen, dat is voor mij vanzelfsprekend. Je moet dat selectief doen. Het hoeft ook niet per se bij dezelfde eigenaar te blijven en hetzelfde gebruik te houden, dat proces van afstoting dat versneld alleen maar op dit moment. Ik vind het veel meer de zorg dat wordt gekeken naar bruikbaarheid van een gebouw. Maar een van de taken van monumentenzorg is ook om juist te voorkomen dat allerlei bruikbare gebouwen zomaar tegen de grond gaan. Want echte vernieuwing van de stedelijke omgeving gaat toch wel door. Ik zie wel praktische problemen hoe je die enorme hoeveelheid aan kan met een klein groepje om alles te beoordelen. Maar principieel zie ik geen bezwaren.

Q: Terugkomend op de consequenties, kijkend naar het kostenaspect, dan kan worden gezegd we zijn heel selectief, maar zijn er dan nog andere problemen, of voordelen te noemen om die gebouwen wel een monumentenlijst te zetten (littering)?

A: Je zou moeten kijken naar hoe oud en nieuw samengaan. En nu wordt altijd nog heel gemakkelijk de sloop-nieuwbouw variant voorgesteld. Maar ik zou zeggen, kijk ook eens naar mogelijkheden om oud en nieuw te combineren, want dat levert per saldo minder milieuschade op, en andere architectonische oplossingen. Dus de beeldwaarde kan heel hoog zijn, maar als het niet aan de technische voorwaarden voldoet heb je toch een onvolkomen gebouw opgeleverd. En ik vind dat dat ook de verantwoordelijkheid van de architect is. Bij een aantal architecten zie je toch een gevaarlijk element van vluchtigheid, dat men echt alleen maar gaat voor de eenmalige oplevering, maar dat men onvoldoende nadenkt over de gevolgen voor langere termijn; hoe een constructie zich gedraagt. Dus als je in die zin ook nadenkt in termen van duurzaamheid, moet je ook kijken naar materiaal dat lang meegaat. Maar de vormgeving en kijken naar tradities, dat is in de eigentijdse kunstkritiek verkettert, dat was veel te ouderwets. Maar je zou daar nu best wel weer denkwijzen uit kunnen halen, die weldegelijk modern en toekomstgericht waren. En dat

men ook zocht naar een meer neutrale vormgeving waar allerlei mensen zich prettig bij konden voelen, en nu is alles enorm hijgerig. Je hebt de ene hype nog niet gehad of de volgende komt alweer. Dat lijkt mij voor de gebouwde omgeving toch geen goede zaak. Consequenties: als je weet hoe hard de verstening in Nederland gaat, dan praat je over promillen als je kijkt wat er nog bij zal komen aan monumenten. Als je een ander soort architectuur en kunstkritiek kan bewerkstelligen waarin ook positief aandacht komt voor hergebruik en inrichting van de stad waarbij oud en nieuw weer bepalend zijn voor een prettige sfeer in de stad dan helpt dat ook het imago te verbeteren; verbouw in plaats van nieuwbouw. Maar dat is een mentaliteit die er nog niet is. Lang niet altijd is alleen de esthetische waarde voldoende om iets te zien als erfgoed. Een gebouw kan natuurlijk ook betekenis krijgen door bepaalde gebeurtenissen die daar hebben plaatsgevonden, en het kan zijn dat vijf jaar na oplevering een soort reserve ontstaat en dat we zeggen, hoe hebben we dat nou zo mooi kunnen vinden. En ik denk bij betekenisvorming dat de rol van opdrachtgever belangrijk kan zijn. En zo zijn er nog wel meer kwaliteiten die een rol spelen.

Q: Maar zou dan niet de flexibiliteit van de monumentenzorg moeten worden vergroot; van wij vinden op dit moment dat het wel op de lijst thuishoort, maar als over een aantal jaar blijkt dat het geen waarde meer heeft, dat je dan eenvoudiger moet kunnen zeggen, we verwijderen het gebouw weer van de lijst.

A: Dat zou opnieuw besproken kunnen worden. Formeel is het zo dat flexibiliteit in de monumentenzorg al bestaat. Maar omdat er heel veel andere regelingen later aan zijn vastgeknoopt is het heel statisch geworden. Je kan dus wel zeggen we halen monumenten van de lijst af, maar dan gaan de eigenaren daarvan protesteren, omdat ze dan de fiscale aftrek niet meer hebben en omdat de gebouwen dan direct helemaal vogelvrij zijn. Want het is de enige regeling die sloop aan banden legt. Ik wil zeker nadenken over een ander soort oplossing van de beschermde status, maar dat kan alleen in samenspraak met de regelgeving voor bouwen in het algemeen. Zolang nu de tendens is vrij radicaal te vervangen, zal je dat tegenwicht van de beschermde monumenten nodig hebben, want anders houd je bijna niets over. Toen wij bezig waren met de lijst voor jonge monumenten, kwamen we er achter dat een heleboel gebouwen er al niet meer waren of enorm lelijk en grof verbouwd waren. En wat dus overbleef was niet meer iets wat je nog als monument wil beschermen. Je hoeft het dus niet per se te zoeken in flexibilisering van het beschermingsprincipe, ik zou eerder ook kijken naar op wat voor andere manier de monumenten van de toekomst al een bepaalde wettelijke bescherming kan geven, doordat gemeenten daarvoor op de een of andere manier verantwoordelijk voor zijn. Maar nogmaals het aantal nieuwe monumenten zal niet heel groot worden, zeker niet ten opzichte van de totale nieuwbouw. Het zou prettiger zijn als dat niet alleen meer onder de verantwoordelijkheid van afdelingen van cultuur viel, maar meer algemeen en integraal te denken.

In gesprek met Wim Eggenkamp

Interview, Amersfoort, 10 augustus 2010

Q: Zou iconische architectuur/ signature buildings gezien kunnen worden als erfgoed ongeachte de leeftijd, ervan uitgaande dat het dezelfde doelen dient, dezelfde functies vervult?

A: De grote vraag is natuurlijk toch wat je onder een monument verstaat. Dat begint natuurlijk met wat de wet ons daarover voorschrijft; de bekende 50-jarengrens, die dan mogelijkwijs is het kader van de modernisering van de monumentenzorg gaat vervallen, dat is een. Twee, altijd wordt nagegaan of in een bepaalde periode een bepaalde architectuurstijl kenmerkend is voor die periode en wat binnen die architectuurstijl de meest kenmerkende/sprekende voorbeelden daarvan zijn. En dat hoeft dus helemaal niet te betekenen dat door het feit dat iets iconisch is, dat dat er automatisch toe zal leiden dat dat ook een monument is. Dus voor mij is nog niet helemaal duidelijk, dat het feit dat iets prominent aanwezig is, of dat er toe zou moeten leiden dat iets een monument is. Dat geloof ik helemaal niet. Er zijn tal van prominent aanwezige gebouwen - bijvoorbeeld silo's in het landschap - hele mooie, maar er zijn ook hele lelijke, die voor mij helemaal niet, omdat ze prominent aanwezig zijn, zouden moeten leiden tot de kwalificatie van monument. Dus voor mij is dat niet bij voorbaat zeker. En voor mij is het ook niet zo dat een monument aansprekend, mooi of aibaar moet zijn. Dat hoeft helemaal niet, sterker nog een heel lelijk gebouw kan bij uitstek een monument zijn. waar mensen dus geen enkele affectie mee hebben, dat mensen bij wijze van spreken liever van vandaag of morgen weg willen hebben. Nog afgezien van het feit dat waarderingen van gebouwen, zich in de loop van de jaren zich natuurlijk ook steeds wijzigen. Vroeger werd er bijvoorbeeld een flatgebouw van staal neergezet en dat vonden we allemaal schreeuwend en vervelend. En nu denk ik, wat heeft die vent daar toch een prachtig gebouw neergezet.

Q: Misschien zijn tijd ver voorruit?

A: Ja precies. Voor mij is de associatie van groot, prominent en iconisch en daardoor al bij voorbaat monumunt, daar geloof ik dus niet in, dat is gewoon niet zo. Geloven is eigenlijk te zwak uitgedrukt.

Q: Maar als je dan kijkt naar wat een monument is, dan wordt dat eigenlijk alleen bepaald door wat de wet voorschrijft?

A: Nee, de wet geeft een aantal criteria en daar heb je je aan te houden. Die zegt dus meer dan alleen die vijdtigjarengrens, dus ook dat het van belang moet zijn voor de Nederlandse geschiedenis, het mag ook nog termen hebben in het kader van schoonheid, een element dat genoemd is in de wet. Ik zou de wet er eigenlijk even bij moeten hebben om de precieze termen daarvan neer te zetten, maar die worden altijd uitgewerkt naar gedetailleerdere criteria op grond waarvan je tot selectie gaat komen. Het meest mooie voorbeeld is natuurlijk de periode 1850-1940, daar zijn heel doelbewust vantevoren criteria vastgesteld op grond waarvan men aan de slag is gegaan. En daarbij heeft trouwens nog een heel ander element gespeeld, want op een gegeven moment bleek er naar het oordeel van, ik vermoed de minister of de beleidsmakers daarvan, dat er veel te veel monumenten kwamen, en toen is maar gewoon gezegd, het mogen er niet meer worden dan zo-

veel duizend, ik geloof 20.000 uit mijn hoofd. En toen werd dus het getal medebepalend voor wat een monument zou moeten worden, wat heel gek is.

Q: Want u kijkt er heel anders tegenaan?

A: Ja, want je hebt criteria voor wat een monument is en wat niet, en dan moet je niet opeens zeggen van het gaat veel geld kosten, dan gaan we ineens een getalscriterium invoeren. Bovendien kan je bij dat getalscriterium heel veel kritiek hebben, want mensen denken altijd dat NL heel veel monumenten heeft, nou dat zijn er in totaal zo'n 64.000, dan is dat in verhouding met het hele bouwvolume minder dan 1 procent. Als je dan ziet wat de bouwexplosie is geweest na WOII, die is onwaarschijnlijk groot, nou dan moet je al aan heel veel panden komen, wil je 1% handhaven, of volmaken beter gezegd. Als je dat weer gaat afzetten wat andere Europese landen hebben aan monumenten, dan lijkt NL helemaal niet relatief meer te hebben dan wat andere landen hebben, sterken nog, we zitten in de middenmoot is ooit uitgezocht.

Q: Maar als we het hebben over geld, is het dan geen valide argument om te zeggen het wordt allemaal veel te duur?

A: Nou dat hangt er natuurlijk mede vanaf wat je er voor over hebt. De vraag is natuurlijk of elk monument de staat ook geld kost. Je hebt ook daarin een hele ontwikkeling gezien; woonhuizen waren in de zestiger jaren, met name in de binnensteden niet te verkopen, gewoon omdat mensen daar niet wilden wonen, omdat het bouwkundig een zootje was. In de jaren zestig kon een grachtenpand aan de Amstel worden gekocht voor een paar duizend gulden, gewoon omdat niemand het wilde hebben. Maar nu kosten ze een miljoen en zijn ze onbetaalbaar geworden, en nu bedruipt dat soort gebouwen zich als vanzelfsprekend, omdat de hele marktontwikkeling heeft gemaakt dat dat panden zijn die men wil hebben, men kickt daar op. Dergelijke marktontwikkelingen spelen daar natuurlijk ook een rol bij. Aan de andere kant, ik denk dat met name de categorie woonhuizen, 80% van onze monumentenlijst dat zijn woningen, dat is dus de categorie die zichzelf het beste kan bedruipen. En dan gaat het nog om de moeilijker gebouwen, de meer onrendabele gebouwen, de kerken, industriële complexen, watertorens, gemalen en dergelijke dingen.

Q: Vindt u dat daar naar gekeken moet worden of een gebouw zichzelf kan bedruipen?

A: Ik vind dat je dat best mag doen ja. Die discussie is ook geweest in het kader van de modernisering van de monumentenzorg. En het grote probleem daarbij is, dat het heel moeilijk is voor de overheid om geen eenduidig subsidiesysteem te hebben, omdat dan al gauw het verwijt van willekeur aan de orde komt. En dan doet iedereen daar een beroep op, en willekeur mag niet in ons rechtssysteem, want dan ben je de klos en moet je het alsnog betalen bij wijze van spreken. Maar je zou ook meer kunnen gaan kijken naar een systeem waarin je beoordeelt wat een exploitatie van een gebouw aan geld kan opbrengen, en als die zich uit die opbrengst kan bedruipen dan kan je vaststellen dat die geen subsidie nodig hebben, en als je tot een dergelijk systeem gaat komen waar de overheid nu helemaal niet op ingericht is, zou je best objectieve criteria kunnen ontwikkelen waarin je ook exploitatiemodellen kan beoordelen. En er is 1 gemeente die dat al doet en dat is Amsterdam. Die heeft voor zichzelf een model opgesteld, waar ingeschat wordt of uit de exploitatie de nodige kosten kan halen, en afhankelijk daarvan wordt subsidie vastgesteld. Dat is een veel moeilijker begaanbare weg, maar hij is er wel. En ik denk dat dat over een paar jaar on-

ontkoombaar wordt. De gebouwen waar we het nu over gaan hebben, die het moeilijk hebben, uit het oogpunt van de monumentenzorg, dat zijn de knapen van gebouwen en die kosten ontzettend veel geld, zoals het groothandelsgebouw in Rotterdam, met name de naoorlogse architectuur. Daar gaat ontzettend veel geld in zitten, en met de normale overheidssubsidie wordt dat ook bijna onbetaalbaar. En dan wordt het dus zaak te gaan kijken wat werkelijk het tekort dat je dan als overheid moet gaan bijpassen. En dat wordt dan maatwerk.

Q: Maar is dan niet het gevolg dat je scheefgroei krijgt in hetgeen op de monumentenlijst staat, omdat nu al 80% woonhuis is?

A: Nee, want dat komt gewoon omdat het grootste deel in dit land woonhuizen zijn, en zeker vanuit de historie is dat zo bepaald. En vanuit historie staan de kerken er ook op. Het wordt pas moeilijk bij industriële complexen. Daar zijn we veel voorzichtiger in, en we zijn nog voorzichtiger met de wederopbouwperiode. Daar durven we nog maar heel moeilijk aan, omdat we niet kunnen overzien, al die flatgebouwen, om maar eens iets te noemen. Vandaar dus inderdaad eerst de eerste 100, heel voorzichtig is dat. Maar ik loop nu heel bewust de Vogelaarwijken langs om te kijken wat voor leuke karakteristieke gebouwen daar nog inzitten, en dat zijn bijna altijd grote jongens. Dat wordt wat ingewikkelder. Trouwens als je als overheid bepaalde gebouwen een monumentstatus wil geven, dan moet je ook de consequenties daarvan aanvaarden. En als je dat niet kan zou je ze van de lijst af moeten halen. Dat is een andere methode natuurlijk.

Q: Dat zou betekenen dat de monumentenlijst flexibeler gemaakt zou moeten worden?

A: Ja, en dat is altijd heel moeilijk, dat willen we al enige decennia. Je zou het ook veel meer willen zuiveren. In de loop der decennia is er vanalles opgekomen en is het de vraag of het nog wel de moeite waard is het op de lijst te houden. Maar het grote probleem is dat je daar geweldige juridische problemen over krijgt, want als nu iets op de monumentenlijst staat, leidt dat bijna altijd tot een vorm van subsidie. Als je nu een pand gaat afvoeren, zal de eigenaar meteen bezwaar maken want hij ziet zijn voordeeltje wegvloeien en zal dat tot en met de raad van state proberen vol te houden, en met de kans dat ie dat nog redt ook. En als dat voor 80% van 64 000 monumenten wil gaan doen, nou dan krijg je dus een lawine van werk, waarvan je afvraagt of je dat er voorover wil hebben. Bij de laatste bijeenkomst over de modernisering van de monumentenzorg is gezegd, dat hebben we er niet voor over, maar laten we kijken bij elke monumentensubsidieaanvraag, of we de monumentenlijst niet moeten actualiseren. Dat is dus een meer indirecte methode om dat te doen. Maar ook daar zie ik zelf heel weinig heil in. Kijk er is een aantal dingen die je tamelijk makkelijk kunt wegwerken – bijvoorbeeld een pand dat is afgebrand - waarmee je de lijst kunt schonen, maar de twijfelgevallen, dat leidt tot procedures.

Q: Er zullen ongetwijfeld nog meer gebouwen op de lijst komen te staan, ook van na de periode van de wederopbouw, welke gebouwen zullen dat zijn in uw ogen, heeft u daar een beeld van?

A: Nee dat heb ik niet. Maar ik vind die vijftigjarengrens, die vermoedelijk uit de wet gaat verdwijnen, die vind ik overigens helemaal zo slecht nog niet. Opvattingen over wat mooi is, wat de moeite waard is om te bewaren die fluctueren. En het mooie van die vijftig jaar is dat er tenminste twee generaties overheen gaan om te beoordelen of een gebouw inderdaad de moeite waard is

of niet, en dat is van groot belang. Kijk, een gebouw dat net afkomt, wat nieuw is, dat wordt vaak meteen mooi gevonden, terwijl tien, vijftien jaar later de waardering voor een dergelijk gebouw al aanzienlijk minder is. Je kan ergens zeer van gecharmeerd zijn, maar vijftien jaar later denken, er is niets mis mee, maar om nou te zeggen dat had meteen op de monumentenlijst gemoeten, dat had ik een fout gevonden.

Q: Maar als je de monumentenlijst flexibeler zou kunnen maken, dan zou je ook nu al de keuze kunnen maken en dat later weer ongedaan kunnen maken?

A: Maar dat is zo moeilijk. Dan krijg je dus ook alle juridische procedures die daar bij horen ook he. We hadden het over de term willekeur, een juridische term, als je het ene gebouw er wel op zet, dan staan anderen klaar om te zeggen, waarom de mijne niet?! Is mijne minder significant, en wat voor argumenten heb je dan als overheid, geen!

Q: Maar als je praat over esthetiek, of iets mooi is of niet, als dat de keuze mede bepaald of iets een monument is of niet, dan blijft dat natuurlijk ook altijd subjectief?

A: Ja, maar dat probeer je dan toch te vatten in zo objectief mogelijke criteria, dat is wat we eigenlijk doen bij de selectie van monumenten. Het is een subjectief gegeven en dat ga je dan toch... en dat doe je dan door iets kenmerkend te maken voor een bepaalde periode, en die periode kan je dan min of meer omschrijven. Zo kun je dat tot de tweede wereldoorlog doen en daarna wordt het veel moeilijker. En waarom, omdat we nog niet weten wat precies de kenmerken van de huidige architectuur is. Dat is heel moeilijk te bepalen. De andere kant is dat je na afloop, eigenlijk kun je gebouwen die 10 jaar oud zijn al indelen, en kan je eigenlijk wel zeggen wanneer ze gebouwd zijn. Met andere woorden, het kristalliseert zich wel uit, maar dat kun je nog niet doen van gebouwen die nu worden neergezet. Ik zat een tijdje geleden bij een discussie van een aantal gerenomeerde architecten van nu, die eigenlijk vonden dat er nu eigenlijk geen sprake was van 1 architectuur stijl. En ik denk dat als je tien jaar verder bent, kan zeggen dat dit en dat de kenmerken zijn van een decennium, want die zie je eigenlijk bij al die architecten wel terug. En architecten nemen natuurlijk ook veel van elkaar over. Iets slaat aan en men neemt het van elkaar over. Dus ik denk dat het heel goed is om enige distantie in acht te nemen en niet meteen bij iets wat mooi lijkt meteen te roepen en nou moet ie weg. Ik weet natuurlijk niet wat ik van de Bijlmer vindt als ik 15-20 jaar verder ben.

Q: Dus daaruit is op te maken dat het beter is dat waardering groeit in de loop van de tijd, dan dat het je het gelijk mooi vindt, waarna het alleen maar minder kan worden.

A: Ja, ik denk dat je enige distantie in acht moet nemen om het te kunnen beoordelen, dat is eigenlijk wat ik wil zeggen. Kijk iets wat mooi is, is niet blijvend. Dat hoop je wel, maar dat is nog maar zeer de vraag natuurlijk. En eigenlijk proberen wij met onze monumentenlijst de hoogtepunten van onze bouwkunst, of van de Nederlandse geschiedenis, want dat is ook een criterium, vast te leggen. En als wij dan al niet meer dan $\frac{3}{4}$ procent op de lijst durven te zetten, want anders kost het zo veel, dan is er reden te meer om distantie in acht te nemen, want anders kom je nooit tot een selectie waarbij de term willekeur niet meer tegengeworpen kan worden.

Q: In monumenten stemmen geeft u aan dat vijftig jaar aan de hoge kant is gezien de versnelde omlooptijd van gebouwen.

A: Dat klopt, als ik een periode zou moeten noemen is dat 25 jaar, ik zal 25 pakken. Dat heeft te maken met exploitatie, het gebruiken van gebouwen. Tot nu toe werd bij de exploitatie van gebouwen een 40-jarige termijn aangehouden, nu gaan gebouwen gewoon geen 40 jaar meer mee. De beslissing of een gebouw gesloopt moet worden wordt nu al veel eerder genomen. Een gebouw houdt het 25 jaar wel uit en het is een beetje slordig om een gebouw dat je op de lijst wil zetten en niet meer is, omdat het al is afgebroken. Ik zou dus op 25 jaar gaan zitten. Maar louter en alleen omdat gebouwen nu qua exploitatie anders worden ingeschat.

Q: Maar als we dan bijvoorbeeld kijken naar de Erasmusbrug, symbool van Rotterdam, zou je dat dan moeten zien als monument, of moet het al worden beschermd?

A: Nou, we hebben toch wel een heel genuanceerd monumentensysteem he. Je hebt een rijkslijst, maar ook een provinciale of gemeentelijke lijst. En dit lijkt mij bij uitstek geschikt object om op een dergelijke lijst neer te zetten. Dat kan dus eerder dan op de rijkslijst, want de termijn van 50 jaar geldt daar niet. Kijk, als de gemeente rotterdam dat icoon graag wil koesteren, heeft ze dat middel daartoe. En zodra je bruggen op de lijst gaat zetten, op de rijkslijst, nou, dan heb je weer heel Nederland te beschouwen he. Want is de brug bij Saltbommel dan niet relevant? Zulke discussies ga je dan oproepen. Die willekeur speelt ook hier weer best een grote rol ja. Je moet dus criteria ontwikkelen, op grond waarvan je tot een keuze kan komen, pas dan kun je wat, wil je niet in die discussie van willekeur terecht komen. En dat is ook van belang als je geen termijn van vijftig jaar meer hebt, want als dat nu uit de wet verdwijnt, wat in het kader van MOMO is voorgesteld, dan zul je toch die criteria moeten gaan ontwikkelen en volgens mij kun je dat dan toch weer niet voordat je een distantieperiode in acht hebt genomen, van minstens 10 jaar, zo niet 25 jaar, maar daar kun je over discussieren.

In gesprek met Elke Ennen

Interview, Woerden, 17 augustus 2010

Q: Moet hedendaagse architectuur worden aangemerkt als erfgoed?

A: Als de gebruiker een modern gebouw ziet als identiteitsdrager, wie ben ik dan om te zeggen dat dat niet zou kunnen. Dan heeft dat gebouw blijkbaar een aantal aspecten, die zodanig zijn, dat ze voor gebruikers de moeite waard zijn om identiteit aan te ontlenuen. Dus in die zin heb ik daar niet zo sterk een mening over, dat iets oud of nieuw zou moeten zijn. Het zijn natuurlijk wel heel vaak oude gebouwen, omdat die een soort sfeer om zich heen hebben van nostalgie, vroeger, waardevol en noem het allemaal maar op. Maar het is natuurlijk heel knap als je dat ook voor elkaar kan krijgen met een modern gebouw, bijvoorbeeld het Groninger museum.

Q: Maar gaat het daarbij volgens u altijd om het verhaal dat het gebouw verteld?

A: Ja, ik denk dat het altijd gaat om het verhaal. Ik denk dat je erfgoed niet los kan zien van het verhaal. En het is natuurlijk maar net welk verhaal je wil vertellen en welk verhaal de gebruiker wil horen, maar het verhaal is waar het om gaat.

Q: En is het dan zo dat dat verhaal de link moet zijn tussen het verleden en het heden, want dat is natuurlijk veel moeilijker bij nieuwe gebouwen, verwijzen die niet meer naar de toekomst, waar men heen wil?

A: Natuurlijk wordt vaak in moderne gebouwen het verleden wel vaak gebruikt, als verhaal. Ik denk dat je erfgoed zo ook veel meer zou moeten zien. Van hoe kan je dat verleden kan interpreteren voor de toekomst, hoe kunnen we daarmee Nederland mooier maken, maar dat is een hele andere vraag dan die jij stelt. Ik denk wel dat als je een modern gebouw neerzet, dat daar wel een verhaal bij moet zitten en in dat verhaal is het maar net welke aspecten je benadrukt. In de praktijk is het wel heel vaak zo dat daarbij het verleden van de plek of de plaats, of een gebeurtenis of wat dan ook naar voren komt. Maar dat hoeft natuurlijk niet. En in die zin is het Groninger Museum een mooi voorbeeld, want de hele architectuur van het Groninger museum is ontzettend in het nieuws geweest en verguist. Maar in het museum werd ook weldegelijk het verhaal uit het verleden verteld. Dus ook daar is weer die combinatie gezocht. Door daar al dat mooie porselein op een eigentijdse manier tentoon te stellen. Dus ik denk niet dat het daarbij noodzakelijk is dat erfgoed een rol speelt, maar de praktijk laat wel zien dat het vaak zo is. En dan is het natuurlijk interessant om je af te vragen, waarom is dat dan zo. En dat is denk ik, omdat de gebruiker ook gek is op verhalen waarin het verleden een rol speelt. Dat geeft ook heel veel creativiteit; dit is de plek waar... Architectuur kan gebruikt worden om een plek op de kaart te zetten; Groningen moet je zien, want wij hebben het Groninger Museum. Of Bilbao heeft het Guggenheim. Het is natuurlijk ook een marketing tool.

Q: En zoals Jencks zegt, vervangt het daarin ook de oude monumenten?

A: Ja dat geloof ik zeker wel, want ook erfgoed is natuurlijk dynamisch in mijn optiek. Ik ben er dus ook niet zo voor om zoveel aandacht te besteden aan het aanwijzen van monumenten. Want dan wijs je altijd aan vanuit een persoon, of een groep, met een bepaalde bril op. Waarbij het de

vraag is of de gebruiker daar net zo over denkt. In die zin ben ik natuurlijk ook niet voor niets gepromoveerd bij Ashworth en zie ik het heel duidelijk als interpretatie van het verleden.

Q: Als het gaat om bescherming van gebouwen zodat ze niet gesloopt worden en behouden blijven voor komende generaties, dan zou er toch ergens een keuze gemaakt moeten worden.

A: Ja, maar je moet eerst al een keuze maken of je het wil behouden, en waarom zou je het willen behouden, en voor wie wil je dat dan behouden en hoe ga je dat dan doen. Nu worden die vragen heel vaak niet gesteld. Het wordt gewoon behouden, punt. Want het is waardevol, punt. Terwijl je kan afvragen wie het dan waardevol vindt, waarom doen we dat dan. Want we hebben steeds minder ruimte en steeds meer functies, de wereld ontwikkeld zich.

Q: Komt nieuwe ontwikkeling daardoor in de verdringing, omdat er een tekort aan ruimte ontstaat door het behoud van het oude?

A: Dat kan denk ik. Kijk, ikzelf houd heel erg van oude gebouwen en ik vind het heel fijn om in historische gebieden rond te lopen. Maar het is niet zaligmakend. Als je kijkt naar steden, vanuit planologie bezien; als in steden keuzes moeten worden gemaakt over welke kant we opgaan met onze stad, dan maakt je ook daarin de keuze hoe je omgaat met ons gebouwd of onzichtbaar erfgoed, of de archeologie, of wat dan ook. Of je daarin de keus maakt dat je toch de voorkeur geeft aan moderne ontwikkelingen als zijnde verkeer en vervoer, dan kan dat consequenties hebben voor de manier waarop je met erfgoed omgaat, dat is een keuze. Ik vind dat Groningen daar wel heel eigentijds mee omgaat; en het oude met het nieuwe verbind. Het Groninger Museum is wel gebouwd in een beschermd stadsgezicht. En dat is heel gedurft. Wat je ook van dat gebouw vindt, of je het nu lelijk vindt of niet. Het staat daar wel heel mooi, planologisch zeer verantwoord op de route van het station naar de stad. Ik vind dat daar goed over na gedacht is. Aanvankelijk waren het de bewoners bij de zwaaihoek die veel kritiek hadden, maar dat is ook het onderzoek dat ik zelf in de promotie heb gedaan. Mensen houden niet van veranderen, die houden graag zoals het is, en zo moet het ook maar blijven. Terwijl ik denk als je er nu naar zou vragen, dat het museum wellicht het eerste is wat ze noemen als gebouw waar ze trots op zijn. Zo werkt dat met gebouwen. Je moet daar dus ook een beetje flexibel over denken. In Groningen heb je ook het voorbeeld met die pijpen van de elektriciteitscentrale. Dat ondervond ontzettend veel tegenstand toen het er kwam, want dat zou allemaal vervuiling in de lucht zijn en lelijk. En twintig jaar later konden ze afgebroken worden en toen zijn er allerlei verenigingen in het leven geroepen om die pijpen van Groningen te behouden. Het ontwikkeld dus met de tijd mee, en met mensen ook. Dus je kunt nu wel bedenken wat ik waardevol vind en wat bewaard moet worden, maar dat kan over vijftig jaar wel heel anders zijn. Dus je moet daar ook een beetje flexibel in durven denken. Daarom vind ik zelf dat het grote nadeel van het aanwijzen, dus ook het hele gedoe rond de UNESCO aanwijzingen; op een gegeven moment is die lijst zo lang, dat je je kan afvragen wat we daar mee moeten. En je legt daarmee wel gewoon heel veel dingen vast; want je mag niet meer slopen en veranderen wat je maar wil. Het wordt bepaald door een hele kleine groep, en de mensen die er wonen, die denken vaak heel anders over wat zij belangrijk vinden in hun omgeving. En dat zijn wel heel vaak historische gebouwen of omgevingen, maar dat ligt ook weer aan die vraag; wat zijn de motieven om een stad te bezoeken. Dat is heus niet altijd cultuurhistorie. Dat is misschien voor senioren zo, maar zeker niet voor dertigers; dan is het een mix. En dan kan het wel eens zo zijn, dat men juist komt voor dat Bilbao Guggenheim Museum en de rest meeneemt.

Q: Als ik u goed begrijp, dan zou de inwoner en misschien ook de bezoeker, een stem moeten hebben?

A: Inwoners zeker, denk ik. Bezoekers is natuurlijk een beetje lastig, want die zijn er misschien maar een of twee keer, maar een bezoeker bepaald in feite natuurlijk wel – en dan kom je op de relatie met toerisme – wat hij wil zien. En als jij als stad meer bezoekers wil trekken, dan zul je daar dus naar moeten luisteren. Nogmaals, het is heel belangrijk, wat zijn je doelstellingen. Wat wil je daar dan mee. Ik kan niet iets bedenken waarom een modern architectonisch gebouw geen icoon zou kunnen zijn.

Q: Maar zijn er wel redenen om te zeggen dat het geen erfgoed kan zijn, of een reden dat het juist wel erfgoed is, als je kijkt naar de functies bijvoorbeeld?

A: Als je erfgoed ziet als geïnterpreteerd verleden, dan heeft een modern gebouw natuurlijk nog geen verleden, maar ik weet zeker dat het Gasunie gebouw in Groningen over vijftig jaar wel een verleden heeft en als erfgoed wordt bestempeld. Dat zou daar niet snel verdwijnen.

Q: En de Erasmusbrug, want je hebt in Nederland natuurlijk te maken met de vijftigjarengrens?

A: Ja, dat verschilt per land in Europa. Ik geloof dat het in Spanje zelfs honderd jaar moet zijn, Hongarije heeft helemaal geen jaartal. Dat verschilt heel erg, dat is mensenwerk; dat zegt nog niets over de waarde van een gebouw. Dus 49 jaar geen erfgoed.

Q Elke: Maar wat maakt het uit of iets een monument heet of niet, wat maakt dat uit voor de waarde van een gebouw?

A Elke: Vaak wordt gedacht dat als iets een monument is, dan is het in ieder geval financieel geregeld, dat is dus niet zo. Het wordt alleen maar moeilijker, want ook de creatieve oplossingen kun je er niet meer op loslaten, want het moet allemaal voldoen aan een programma van eisen. Ik zie zelf niet zo in waarom je jonge gebouwen een monument zou moeten noemen. Het gebeurt, dat is de praktijk, maar voor mij maakt dat allemaal niet zo veel uit. Maar dat komt omdat ik mij veel meer verdiep in die gebruiker. Dat vind ik wel heel interessant; van die Euromast, wat is dat nou voor ding als je er naar kijkt. Maar Rotterdammers die nemen wel hun familie mee naar de Euromast, als is het allang niet meer het hoogste gebouw en is het een aftands restaurant, maar het is wel iets dat bij Rotterdam hoort, dat vind ik wel mooi. Maar dat zegt voor mij nog niks over de waarde van het gebouw zelf. Ik vind het geen mooi gebouw. Dus dat zijn toch twee lagen. Voor het trekken van bezoekers zijn dat soort iconen juist helemaal niet zo handig, want die willen mensen wel zien, maar ze zien hem maar een keer. En dan ben je er geweest en dat is het, zo die heb ik gezien. Je moet dus continu blijven ontwikkelen om mensen toch terug te laten komen. Het zit hem dus veel meer in die tijdelijkheid. Door er evenementen te organiseren of activiteiten te maken, zullen mensen terugkomen. Een museum heeft natuurlijk het voordeel dat het met exposities veel kan doen, met het gebouw alleen redden ze het niet.

Q: In Groningen beginnen ze straks met het Groninger Forum, Ashworth had misschien het idee, dat het zo wordt dat je om de zoveel jaar als stad er weer een nieuw icoon neerzet, dus echt als vervanger.

A: Ja, nou dat lijkt me een heel goed idee. Omdat je ook ziet dat je het als icoon alleen niet redt. Utrecht is de Dom, maar als je die een keer hebt gezien, dan is het wel een icoon, en we snappen allemaal dat die daar moet blijven staan en dat we het niet moeten weghalen en er een flatgebouw neer moeten zetten, ook al zou dat veel goedkoper zijn en andere voordelen hebben. Maar als je daar een keer bent geweest, dan is het klaar. Als je met iconen bezoekers wil trekken, dan moet je aan de bak. Dan redt je het niet alleen met het Groninger Museum of de Dom, de Eiffeltoren of de Euromast. Maar of iets een icoon is, dat maken wij niet uit, dat is de tijd die dat leert, de gebruikers die plekken bezoeken, belangrijk vinden, of mooi vinden. En dat is natuurlijk ook afhankelijk van het type gebruiker of bezoeker, of ontwikkelingen in architectuur, erfgoed, of maatschappelijke ontwikkelingen. Standbeelden kunnen ook uitgroeien tot een enorm belangrijk icoon, waarvan je vantevoren niet had verwacht dat dat zo zou zijn. Dat is ook het mooie en dynamische eraan. Dus het iedere 20 jaar even opnieuw de revu te laten passeren, dat is natuurlijk niet zo een gek idee.

Q: *Vindt u dat de vijftigjarengrens die wordt gehanteerd helemaal kan verdwijnen?*

A: De vijftigjarengrens maakt iets makkelijk. Je bent jonger of ouder dan vijftig. Ben je ouder, dan kom je in aanmerking voor het stickertje monument en anders niet. Maar dat doet natuurlijk helemaal niets af aan de waarde. Het had dus ook veertig kunnen zijn of zestig. Ik snap wel dat dat het makkelijker maakt, maar het is ook een valkuil, want zo een leeftijd zegt helemaal niets over de waarde van een gebouw. Het is niet hoe ouder hoe mooier, hoe ouder hoe waardevoller.

Q: *Kuipers vertelde over een gebouw in Noorwegen, dat met de oplevering direct werd aangemerkt als monument, dat is natuurlijk ook wel bijzonder?*

A: Ja, want wie bepaalt dat, de architect denk ik niet. Maar wat ik me wel kan voorstellen is dat je met de bouw van zo een gebouw, het een icoon wil laten zijn. zoals de Gasunie dat heeft gedaan. En als je gebruikers en inwoners betreft bij de bouw van zo een icoon, zoals ze in Berlijn de bewoners heel erg betrokken hebben bij de bouw van die put, waar bewoners dagelijks onderdeel konden zijn van het bouwproces, dan maak je de kans natuurlijk wel groter dat je gebruikers bindt aan een gebouw, want dat is het hele eiereten. Je moet je verbonden voelen aan die plek, wil je daar identiteit aan ontleen. Dat kan je natuurlijk wel voeden. Als je weet welke aspecten mensen bindt aan een plek, of aan een gebouw, dan kan je daar op inspelen. En dat maakt dan de kans groter dat het uitgroeit tot icoon. Maar in Maastricht hebben ze het Bonifatius ziekenhuis gebouwd, met een opmerkelijke architectuur, maar daar heeft het juist als effect gehad, dat het helemaal geen icoon is, men vindt het lelijk.

Q: *Maar iets dat lelijk is kan natuurlijk best uitgroeien tot icoon, neem bijvoorbeeld de Eiffeltoren?*

A: Ja, dat is een beetje zo als het Groninger Museum. Maar het Bonifatius is nooit in trek geweest. Dat heeft te maken met planologische overwegingen. De plek waar het staat en de functie ervan. Dat heeft niets met het gebouw te maken. Kijk, het Groninger Museum wordt ook verafschuwd. Maar het is helemaal niet belangrijk wat iemand ervan vindt, het zegt namelijk ook iets over de durf van de gemeente om dat te doen. En daardoor kunnen inwoners zich gaan binden aan een plek. En evenementen kunnen ook iconen zijn, zoals de GayPride in Amsterdam.

Q: Zou het kostenplaatje de keuze moeten beïnvloeden of iets de status van monument krijgt, of niet? Zou de kostenoverweging een rol zou moeten spelen?

A: Dat gaat eigenlijk dwars door de discussie heen waarom een gebouw een monument is. Dat heeft te maken met waarde. En dat is lastig, want wat jij waardevol vindt hoeft ik helemaal niet waardevol te vinden. Dus waarde toekennen aan een gebouw is al heel erg moeilijk. En als je dan ook nog zegt, deze waarde bepaald dat het een monument is, kun je je misschien voorstellen dat bij iconen, dat dusdanig grote gebouwen zijn, iedereen is het wel eens dat de Dom in Utrecht een monument is, maar de A-kerk in Groningen? Heeft die dezelfde waardering als de Dom voor mensen? Het is toch weer de gebruiker die iets doet met die waardering. Als dat geld oplevert waarmee je een gebouw kunt onderhouden, dan krijg je natuurlijk een hele andere situatie. Een soort wedijver van gebouwen die zich op de monumentenlijst zouden willen laten zetten, om onderhoud te kunnen plegen. Dat wordt wel een beetje ingewikkeld denk ik, hoe je dat zou willen doen.

Q: Wim Eggenkamp vindt bijvoorbeeld dat je het financiële plaatje weldegelijk moet laten meewegen. Als het niet langer te betalen is, moet je niet nog meer monumenten op de lijst plaatsen.

A: Ik vind het lastig. Ik denk dat de hele monumentenlijst, die is dusdanig groot, dat het niet zo heel bijzonder is dat je daar opstaat, net zoals de UNESCO-lijst. Je kunt je afvragen wat het voordeel is dat je daar dan opstaat, behalve dat je kunt zeggen, dit moet je gezien hebben, want het staat op de werelderfgoedlijst. Maar je krijgt toch een probleem met de ruimte, op een gegeven moment moet je wel keuzes maken. En of iets dat een monument is of niet, er komt een moment dat je keuzes moet maken in wat je wel en wat je niet bewaard. Je kunt niet alles bewaren. Daar is gewoonweg de ruimte niet voor. Dus ook geld is niet de oplossing. Je hebt weer ruimte nodig voor nieuwe functies, die maken dat oude gebouwen wegmoeten. En dat lijkt mij de dynamiek van de stad. je moet er geen museum van maken.

Q: Die dynamiek zou dus eigenlijk ook moeten zitten in het erfgoed. Dat er aan de ene kant iets bij kan komen, maar dat er aan de andere kant weer wat afvloeit?

A: Ja ik denk dat dat zo wel gaat ja. maar sommige dingen zullen wel door blijven gaan, bijvoorbeeld door hun archeologische betekenis. Maar het is grappig te zien hoe die betekenissen veranderen door de tijd heen. Daar zou je wel van kunnen leren. Als iemand dan zegt dat iets bijzonder is, dan moeten we het allemaal zien. Met andere woorden, het wel of niet bewaren van een gebouw of plek zegt dus niets over rationele overwegingen als kosten, maar heeft heel erg met de identiteit van die gebruiker te maken. En die identiteit ontwikkeld zich niet alleen in zijn eigen leven, maar ook door de tijd heen. Wat wij nu belangrijk en waardevol vinden, dat is over honderd jaar heel anders. Dat heeft ook te maken met trends. Een trend van nu is terug naar de nostalgie. En daarin krijgt erfgoed ook weer een andere betekenis. Dus een gebouw ontwikkeld zich, niet zozeer het gebouw zelf, maar de betekenis ervan. Die is iedere keer weer afhankelijk van de tijd en de gebruiker. En dan allerlei kenmerken van die gebruiker en motieven. Maar met name de identiteit volgens mij. Als mensen in een maatschappij zitten waarin ze zich onveilig voelen, dan is er weer een drang naar het zoeken naar veiligheid. Ik denk dus dat je het niet moet

koppelen aan geld, wat dat zou betekenen dat je een gebouw kan gaan bekostigen waarvan over vijftig jaar het merendeel zich afvraagt wat moeten we ermee.

Q: Maar aan de andere kant houdt het natuurlijk in dat gebouwen die wel veel waarde en betekenis hebben wel sloop als er geen geld is?

A: Is dat zo, als je iets heel belangrijk vindt? Ik denk ook niet dat je het zo in die lijst moet zoeken. De waarde van gebouwen en erfgoed is zeer dynamisch en je zal dus iedere keer weer per plek de afweging moeten maken wat we wel bewaren en wat niet. En dat is heel afhankelijk van de visie die een stad heeft op toerisme, op welzijn, noem maar op. Wat maakt dat vanuit marketingoverwegingen wij er verstandig aan doen gebouw A t/m F te bewaren, of nee we gaan niet mee met de marketing trends; wij willen helemaal niet meer bezoekers, wij gaan voor de lokale geschiedenis. Die willen wij tot icoon uitroepen; wij behouden gebouw G t/m L.

Q: Dus dan wordt het echt gebiedsspecifiek, op een laag schaalniveau?

A: Ja, je zou het echt op een lager schaalniveau moeten kunnen bepalen. Maar er zijn waarschijnlijk een heleboel die het daar niet mee eens zijn, maar dit is omdat ik niet naar erfgoed kijk als iets dat je moet koesteren en bewaren, maar als een onderdeel van onze maatschappij, dus ook dynamisch en heeft zodoende ook functies, het zegt ook iets over je wortels. Maar in zo een multiculturele samenleving als waar wij in zitten, is zelfs dat al dat je denkt, welke wortels dan, gezien alle verschillende bevolkingsgroepen. Je zou dus kunnen zeggen, wij willen graag datgene bewaren wat iets zegt over onze wortels. Het is dus weer het verhaal dat je wil vertellen.

In gesprek met Eric Luiten

Schriftelijk interview, 19 augustus 2010

Q: Moet hedendaagse architectuur worden gezien als erfgoed, op basis van overeenkomsten in functie?

A: Of iets kan worden gezien als erfgoed of monument hangt ervan af hoe je beide begrippen definieert; het is een terminologische kwestie. Maar laten we vaststellen dat monumentenzorg en erfgoedpraktijk betrekking hebben op de feitelijke historiciteit van artefacten en ensembles, ongeacht bijvoorbeeld hun imagoversterkend effect voor de stad waarin ze staan of het landschap waarvan ze onderdeel zijn. Ik ben meer van een benadering waarbij je je als architect of historicus de vraag stelt welke identiteitsversterkende bijdrage oude dingen kunnen leveren bij de transformatie naar iets nieuws. De term monumentaal is daarentegen wel in de actualiteit te plaatsen, waar het wellicht opgaat voor bijzondere, spraakmakende nieuwe artefacten.

Q: Wat betekent dit voor de leeftijdsgrens van vijftig jaren die wordt gehanteerd in de monumentenzorg? Betekent dit dat de leeftijdsgrens niet langer relevant is en moet verdwijnen?

A: Ik denk dat er momenteel een verschuiving plaatsvindt naar erfgoedzorg gericht op collectief geheugen en regionale of lokale herinnering, ten faveure van erfgoed van een veel abstractere en algemenere geschiedenis van lang geleden.

Q: Of, is en blijft de leeftijdsgrens ondanks de overeenkomsten in gebruik van monumenten en signature buildings een essentieel onderdeel van wat erfgoed wordt genoemd en wat wordt aangewezen als monument?

A: Ik ben in deze kwestie een opportunist. Als het oude een goede dienst kan bewijzen op weg naar het nieuwe maakt het me niet uit hoe oud het precies is. Het ruimtelijk plan of het architectonisch ontwerp is een essentiële stap op weg naar beslissingen over bescherming en interventie.

Q: Wat zijn de consequenties als de leeftijdsgrens wordt weggenomen en (nieuwe) signature buildings kunnen worden toegevoegd aan de monumentenlijst? Barst de monumentenlijst binnen de kortste keren uit haar voegen en wordt de zorg voor erfgoed/monumenten onbetaalbaar? Staat het nieuwe ontwikkelingen in de weg. Of biedt het ook voordelen?

A: In de monumentenzorg gaat veel geld om. Nieuwe iconen brengen daarin geen verandering; ze drukken niet op de betaalbaarheid van de monumentenzorg. Er moet namelijk echt onderscheid worden gemaakt tussen de monumentenzorg enerzijds en monumentale of iconische betekenis anderzijds.

In gesprek met Karel Loeff

Interview, Amsterdam, 26 augustus 2010

Q: *Hoe kijkt u aan tegen de visie hedendaagse architectuur te zien als erfgoed. Is dat een stap te ver, of zou dat logisch zijn gezien overeenkomsten in functies van erfgoed en iconische architectuur?*

A: Ik denk dat dat niet logisch is. Ik denk dat de definitie van erfgoed niet inhoud dat moderne architectuur direct op een monumentenlijst zou moeten worden gezet. Als je het in het extreme doortrekt, dan kan je bij wijze van spreken aan de hand van de bouwtekeningen wel zien wat er later monumentaal zou kunnen worden. Als je in de welstandscommissie zit, en daar heb ik in gezeten, dan zie je heel veel ontwerpen voorbij komen, en op een gegeven moment zie je iets, en dan denk je als dit wordt gerealiseerd, dan hebben we het monument van de toekomst wel staan; station Arnhem centraal, een toppertje. Calatrava in Luik, fantastisch, meteen op de monumentenlijst zetten, zou je dan willen zeggen. Dat roep ik ook wel eens, van dit is eigenlijk al erfgoed, want dit is een monumentaal gebouw, maar in de hele terminologie hebben we het over waardering, en over het algemeen zeggen we bij waardering dat er een generatie overheen zou moeten gaan. Want de ene generatie richt iets op en de andere generatie kijkt daar op een andere manier tegenaan. Want dan is het erfgoed, het is iets van je voorouders. Dus dat is zegmaar de algemene stelregel, en daar ben ik het wel mee eens. De vraag is alleen of dat generatieverhaal telt of dat je zegt van we gaan een andere kwalificatie verzinnen van na hoeveel jaar...want de monumentenwet zegt 50 jaar. Heel veel gemeentelijke verordeningen zeggen van nou dat hoeft niet, maar wat je ziet in de samenleving is dat dingen snel veranderen, en in de bouwpraktijk veel dingen zijn veranderd, dat als nu wordt gerekend met afschrijvingstermijnen van vijftieng jaar, dan moet je de grens ook zetten op vijftieng jaar. Dus ik ben het er wel mee eens dat je jongere architectuur, misschien tot 1975 of 1980 op de monumentenlijst zou moeten kunnen zetten, en in die zin is het erfgoed. Maar om nu te zeggen van het nieuwe entree gebouw van het stedelijk museum is meteen onderdeel van het monument, nee. Dat heeft er ook mee te maken dat is het tweede punt, dat de gebruiksfunctie nog niet veranderd is. Bij heel veel monumenten is het zo dat de discussie pas ontstaat op het moment dat waar het gebouwd voor is, het object, of het landschap, waarvoor het is ingericht, veranderd. En dat heeft te maken met functieverlies, of met een nieuwe functie die nodig is en dan ontstaat een discussie of je moet opruimen, of dat je het moet aanpassen, of dat je het een op een kan hergebruiken. Nou, hergebruik is ook zo een term uit MOMO, dus dan ontstaat ook pas die discussie, dus dat is goed. Daar moet je dus over gaan nadenken. Ik ben het niet met je eens om dingen meteen al als erfgoed te bestempelen.

Q: *Kuipers geeft aan dat er in Noorwegen een gebouw direct bij oplevering is uitgeroepen tot monument.*

A: Ja, maar je kan zeggen iets is monumentaal. Ik vind het een monumentaal gebouw, die worden natuurlijk neergezet, maar om te zeggen dit is een monument, dat is een predicaat, en dat predicaat leg je op als je vind... ja dat is een extra waardering. Kijk er wordt gezegd het is een belemmering, want je mag niets meer. Maar je kan ook zeggen het is een extra predicaat, een compliment, dat is gewoon chapeau, en zorg maar dat je dat zo doorgeeft aan de volgende erfgenamen; erfgenamen → erfgoed. Maar om nou te zeggen dit is een monument, nee. Want dan zou je ook dingen die op de tekentafel liggen tot monument kunnen bestempelen.

Q: Maar wat zijn dan volgens u de aspecten, waarvan u zegt, als dat aanwezig is dan is het potentieel een monument?

A: Het interessante is natuurlijk, dan kom je op de vijf criteria waarom je iets aanwijst als monument. Dat kan cultuurhistorisch zijn, of architectuur historisch, qua ligging, qua gaafheid. Als iets nieuw is, is het altijd gaaf, dus dat is logisch. Zeldzaam, als het vernieuwend is, is het vaak zeldzaam. Dan heb je het eerste prototype, wat later nog wel eens zal worden nagebouwd. In de architectuur kun je natuurlijk toch door ervaring, denk ik, en door budgetten die erin worden gestopt, of door opdrachtgevers, kan je vrij snel herkennen van dit is echt bijzonder. En zeker als je het van een architect bijhoudt, dan zie je heel snel wat er uitblinkt en wat er mainstream is. En dan kan je een aantal objecten als uitzonderlijk kenmerken. Als je het veel vroeger aanwijst, dan denk ik dat je ook weer discussie krijgt dat je ook weer dingen kan afvoeren, omdat die niet meer gewaardeerd worden. En het is natuurlijk het lastigste om overeind te houden in de periode dat iets niet meer gewaardeerd wordt. We hebben natuurlijk heel veel erfgoed uit de jaren '70, structuralistische architectuur, die toen het opgeleverd werd als geweldig vernieuwend werd beschouwd. Nou inmiddels zijn dat onhandige kamertjes en ruimtes en slopen we Vredenburg om dezelfde architecten opnieuw te laten ontwerpen. Maar eigenlijk haal je daarmee een monument van die periode weg. En dat heeft te maken met dat we dat nu niet appreciëren, terwijl misschien jouw kinderen misschien zeggen van papa dit is geweldig, want hier heb ik een doolhof van hoe we dachten dat de samenleving in elkaar zat en niet het rechttoe rechtaan van de jaren '50, waar wij nu weer op kicken. Dus dat is zegmaar een beetje waar je op let. Cultuur historisch, dat wordt dan sociaal maatschappelijk, dus stel dat de rijksoverheid of Rijkswaterstaat iets heel bijzonders ontwerpt, de deltawerken of noem maar op, dan kan je bij voorbaat zeggen dat is een monumentale ingreep. Maar het blijft monumentaal, het is niet een monument. Het wordt pas een monument, en dat zegt ook een beetje de theorie; het is een vak, en het vak is uitgevonden omdat er dingen bedreigd werden. En dat vak wordt beoefend door forerunners die zeggen van, help hier staat iets heel bijzonders. De grote massa die ziet dat niet, die hebben ook zo iets van het is oud, lelijk, vervallen en verwaarloosd, klaar. En dat is hetzelfde bij architectuur; het kan mooi of lelijk zijn, en als het lelijk is komt het niet in de harten van de mensen, terwijl op een gegeven moment na plaatsing, zeg je van dat is top, en dan moet je nog zien om die waardering er voor te krijgen. Soms is een gebouw twintig jaar lang een pain in the ass, maar wordt het wel aangewezen door een paar rare architectuurhistorici. En na twintig jaar zegt een ontwikkelaar we gaan het opknappen in stijl en dan is het opeens de parel en jongens wat een prachtige details. Maar 25 jaar geleden vonden we wel dat het plat moest, we vonden het allemaal lelijk, en nu zeggen we hetzelfde als het gaat om betonarchitectuur met hotel Britannia, waar echt de Gaudi van de 20^e eeuw aan vast zit voor Nederland, maar de gemeente Vlissingen wil het gewoon slopen, die heeft echt zo iets van dit is niet interessant, terwijl mijn generatie daar straks op jaren 60 stoeltjes hip koffie gaat zitten drinken, van dit is een geweldige stijl en supersfeertje.

Q: Maar moet iets dan van een monumentenlijst af, als een gebouw weer in een dal zit qua waardering, of moet je het erop laten staan, omdat misschien de generatie erna het wel weer waardeert?

A: De discussie over de verzameling krijg je dan he. De lijst is op een gegeven moment gegroeid, die is ontstaan vanuit de monumenten van geschiedenis en kunst, de kastelen. Muider slot is niet beschermd omdat het zo een belangrijk architectonisch slot was, maar omdat daar meneer Hoofd, met zijn Muiderkring vertoefde. Dat was een brok stenen, en nu staat er een bijzonder

kasteel en bewonderen we het vanwege architectuur en geschiedenis, dat is een combinatie. En die lijst is natuurlijk steeds verder gegroeid, en daar zit een bepaalde ontwikkeling in. En het enige wat ik signaleer en vanuit Heemschut ook niet akkoord vind is dat er nu ten opzichte van vroeger, heel weinig op rijksniveau wordt beschermd. En dat is een trend, dat heeft te maken met decentralisatie, het niet willen nemen van verantwoordelijkheid, geen zin hebben in werk en niet willen opdraaien voor de kosten. Terwijl ik denk, dat als je als land trots bent op je erfgoed, dan moet je dat op een nationaal niveau willen erkennen, en dan moet je ook gewoon zeggen van nou, er is een aantal objecten, gebouwen, gebieden die we als rijk aanwijzen, en dat gaat even een trapje hoger dan de gemeentelijke belangen. En dat kan de gemeente of de eigenaar dan heel vervelend vinden, maar er zal altijd een periode komen waarin mensen zeggen van, goh wat goed dat we dat toen niet hebben gesloopt. Dus ik constateer nu zeg maar een soort flauwte van dingen niet aanwijzen, maar tegelijkertijd is aan de andere kant ook de restauratie ethiek verandert, dus er zijn natuurlijk ook objecten uit de jaren '70 met heel veel subsidie steen voor steen afgebroken en steen voor steen herbouwd, waarvan als we gaan herijken, zeggen van nou dat past niet binnen onze standaard, dat is niet wat wij een oorspronkelijk monument vinden. Die gebouwen die toch een rijksmonumentstatus hebben, maar dat is een ander soort kwaliteit. Dat zijn panden die gemeentelijk moeten worden beschermd, of beeldkwaliteit. Dus er kan een soort flexibiliteit zitten in de verzameling. Je moet dus heel erg een theoretisch kader hebben waarom je overgaat tot plaatsing en afstoting.

Q: Maar als het dus puur over Rijksmonumenten gaat, dan zou het echt authentiek moeten zijn?

A: Ons denken is daar over veranderd. En onze restauratie filosofie is veranderd. Wij waarderen nu industrieel erfgoed waarbij allerlei verschillende fases van gebouwen aan elkaar zijn gegroeid en geplaatst op een lijst. Maar volgens de vroegere methodiek was een gebouw niet gaaf, dus werd het niet aangewezen. Terwijl gaafheid voor industrieel erfgoed een heel relatief begrip is. En die dingen veranderen. Dus in de aanwijzing en selectie verandert het denken langzaam, maar je kan ook zeggen ten opzichte van het afvoeren veranderen daar dingen in die wereld. En dan gaat het over wat staat er nog overeind, en zijn dat de waarden die we destijds hebben beschreven, die we destijds wilden behouden, is dat oorspronkelijk, is dat gaaf, is dat wat we nu nog zouden doen. Dus daar zou je best wel in kunnen zoeken.

Q: Dus dat zou inhouden dat op het moment dat die waarden veranderen, je met terugwerkende kracht de monumenten die nu op de lijst staan zou kunnen afvoeren van de lijst, en dat daar dan andere voor in de plaats komen?

A: Het is net als bij een museum. We zijn heel opruimerig in Nederland, dus op het moment dat er in aantallen wordt gedacht... je moet altijd het begrip scheiden van het aantal en de inhoud, en waar ik altijd voor wil waken is de discussie die in NL altijd gaat over getallen. Wij zijn een land van getallen. En dan wordt gezegd 60.000 is veel. En dan zeg ik 60.000 is heel weinig, kijk maar wat het gebouwde bestand is. Wat is veel, wat is weinig, dat is heel relatief, maar het klinkt heel veel. Dus dan wordt meteen gezegd, dan moet er tien procent af, maar waar is dat op gebaseerd. Dus je moet kijken vanuit de inhoud. Vanuit de inhoud zou je idealiter moeten zeggen van we gaan de hele lijst doorlopen, de hele verzameling doorlopen en dan gaan we kijken op basis van de criteria wat daar eventueel aan de ondergrens zit, wat er afvalt, wat de gemeente op zich zou moeten nemen. Dat is de ideale situatie. Maar die inhoud is iets wat politiek in ieder geval vaak

niet van belang is. Dat gaat altijd om de centen en de getallen, dat heeft te maken met capaciteit en restauratiebudgetten. En we proberen in Nederland de restauratie terug te dringen, dat we alleen nog maar onderhoud nodig hebben omdat we alle restauratie hebben gehad, dus naar beneden met die subsidies. En als daar dan nieuwe objecten bijkomen, waar op een gegeven moment investeringen in te verwachten zijn willen ze die niet bij een rijksoverheid neerleggen. Dus dat is de reden dat er zo min mogelijk wordt aangewezen. Terwijl je eigenlijk los moeten denken van het probleem van restauratie en subsidie, en moet je gewoon zeggen; het predicaat zoals UNESCO werelderfgoed, dat heeft niet met geld te maken maar is puur van hoe zorg je voor je bezit. Het gaat helemaal niet om subsidies, dat is een erekwestie. En daar zitten bepaalde verplichtingen aan vast, om dat erfgoed goed te beheren.

Q: Dat predicaat van UNESCO is natuurlijk ook een mooie manier om toeristen te trekken om het uiteindelijk mee te kunnen betalen?

A: Het is natuurlijk de vraag of toeristen uiteindelijk iets opleveren wat dan ook terugvloeit naar het erfgoed. Dat heeft te maken met je financieringssysteem. Kijk bij wegenbelasting betaal je belasting en dat stoppen we in de weg, en dat vindt iedereen prima. Maar het erfgoedbudget komt natuurlijk altijd ergens uit een soort hoekje en dan wordt heel vaak geroepen dat is cultuur, en dat kan wel een beetje minder, en dat is luxe en we gaan eerst denken aan zorg en bejaarden, dus dat is een hele gevaarlijke. Maar je zou ook kunnen zeggen, dat het onderdeel is van ons maatschappelijk welbevinden en dat we ons prettig voelen in onze omgeving die er ook heel mooi uitziet. Je zou kunnen zeggen, dat als je monumenten goed onderhoud, en je investeert daarin als stad, dan heb je een meerwaarde op een ander en dan leef je daar prettiger. Maastricht is het voorbeeld van die filosofie; in onze stad is het geweldig toeven, ook mede door het erfgoedbeleid, daar zetten ze gewoon op in.

Q: Want dat is dus het gevaar, dat eerst wordt gekeken naar het geld en dat dan pas wordt gekeken naar wat er mogelijk is qua inhoud, en dat je daarmee eigenlijk voorbij gaat aan de intentie om iets te behouden en dan kijken wat de financieringsmogelijkheden kunnen zijn.

A: Precies. En mensen zien de kansen vaak niet. Men ziet niet de potentie die een gebied heeft. Je hoort heel vaak mensen in steden en dorpen waar geen erfgoed meer is, van goh wat jammer dat dit en dat is gesloopt. Dan krijg je die sentimenten van maar ja de vooruitgang...en mensen wonen graag in een nieuwbouwwoning, maar mensen hebben ook behoefte aan iets van vroeger wat bijdraagt aan de herkenbaarheid, van goh hier zie je nog de identiteit van het gebied, en heel vaak zien mensen bij sloop die identiteit niet en gaan ze voor de bespiegelingen die een ontwikkelaar voorhoudt om het dorp of het stadje in de vaart der volkeren op te schroeven, terwijl die plannen vaak geen monumentale meesterwerken zijn. Wat belangrijk is daarom is dat een gemeente nadenkt over zijn erfgoedbeleid. Maar je kan dat wel van bovenaf opleggen, maar als dat niet in de harten van politici en de burger zit, dan gebeurt het niet, en dat vereist dus maatschappelijk beweging en die is er volop, zeker op lokaal niveau. Maar op politiek niveau wordt toch vaak weer gekeken naar het geld en ook iets van iets willen nalaten, iets willen neerzetten, terwijl goed beheer ook heel belangrijk kan zijn. Dat is een mentaliteitskwestie. En daar zit de belangrijkste taak van Heemschut en die we ook vanuit het veld zouden moeten hebben, dat je laat zien dat het heel mooi is, en dat je er trots op kan zijn, en aan de andere kant dat je zegt van jongens je kan er ook echt wat mee, het heeft potentie, want potentie bewijst zich ook.

Q: Is dat het algemene beeld dat u heeft van gemeenten, dat hun filosofie pro-ontwikkeling is en dat de waarde van erfgoed niet wordt gezien?

A: het is een discussie die steeds gevoerd moet worden. Het kan bijvoorbeeld gaan om gebieden waar economische een hogere opbrengst uit te halen is, omdat ze een bepaalde ligging hebben of een bepaalde potentie hebben, en die discussie moet je steeds overal voeren. En op het moment dat er wordt gekeken naar plannen, dan gaat het ook heel vaak om geld en bepaalde ideeën over wat er in een stad moet en mag en zou moeten. En voor de crisis was het gewoon heel simpel, en dan zet men gewoon iets nieuws neer. Maar je ziet nu in de crisis een omslag. Men gaat kijken wat ze hebben, want waarom zouden we iets nieuws neer zetten als we de bestaande gebouwen niet eens kunnen vullen. Dus daar gaat wel wat veranderen. Maar dat vereist een gigantische omslag in de bouwwereld en in de ontwerpwereld en in het denken over... dat je dus terug moet grijpen naar het hergebruik, wat volstrekt logisch is. Want we zijn alleen maar onze ruimtelijke ordening aan het afgrazen, en nieuwe wijkjes aan het plempen, nou ja wat levert het op? Want ik denk dan, waar is je eigen visie als gemeente zijnde, want je zit je gewoon je eigen geschiedenis te vergooien. Want je hebt de potentie om onderscheidend bezig te zijn, en toerisme en recreatie is gewoon belangrijk, want met dit soort objecten kan je ook gewoon geld gaan verdienen voor je gemeente. In een te groot aantal gemeenten zien ze die potentie gewoon niet. En dat is gewoon zonde.

Q: Hoe ziet u de relatie tussen het oude en het nieuwe? Groningen probeert zich de laatste jaren echte te profileren, met het Groninger Museum en straks met het Groninger Forum, is dat een combinatie die jullie toejuchten; aan de ene kant historie...

A: Ik vind zelf de combinatie tussen moderne architectuur en historische architectuur heel interessant. Het is altijd een beetje de vraag hoe je dat dan doet. De Gasunie staat natuurlijk een stuk buiten het centrum, maar is een hartstikke leuk landmark, klaar. En ik vind het Groninger Museum een hysterisch gebouw, fantastisch neergezet, dat op een gegeven moment heel lelijk en duur en onbruikbaar worden, en moeten we dit nog wel doen die grap van Mendini en anderen, maar dat is goed. En het Forum, ja, is het nodig? Ik heb het hele plan niet gezien. Draagt het wat bij aan de stad, is het nuttig, wil je dat daar, en wat is de kwaliteit die het toevoegt en welke kwaliteit gooi je weg. Dat is de discussie. Maar in de stad zit natuurlijk een bepaalde ambitie, prima. Ik denk niet dat heel NL nu ineens het Groninger Forum gaat bekijken. Dus als je dat wil, iconisch bouwen, dat is misschien ook wel weer een beetje op zijn eind. Elke stad heeft zijn landmarks wel neergezet en welke landmarks zou je daar nog weer bovenop willen gooien? We moeten natuurlijk wel iets, maar de vraag is of dat in de landmarks zit. Maastricht heeft heel veel erfgoed en die bouwen geen landmarks, maar die doen aan herbestemming van een middeleeuwse kerk. En dat draagt wel bij aan het gevolg dat de stad goed wordt gemanaged. Dus het zit hem niet in landmark bouwen. Maar het is wel zo dat je moet vernieuwen, dat je iets anders moet gaan doen, maar waar zit dat in? Dat kan in manifestaties zitten als Sail, dat is gewoon een kwestie van toerisme en marketing en niet in het neerzetten van een landmark, absoluut niet. Kijk maar naar Las Vegas, dat is dood. Een monocultuur van nieuwe landmarks neerzetten en dat is helemaal klaar. Het draagt niet meer bij aan de veelheid van dingen, dus moet iets anders, moet je diversificeren. Als je iets wil als gemeente moet je je onderscheiden. En dat onderscheiden is het interessante. Een stad als Den Bosch en Maastricht zijn zich enorm gaan richten op de revitalisering van erf-

goed. En nu is dat citymarketing. Maar in al die steden kan je straks hetzelfde, bijvoorbeeld varen over de grachten, dus moet er weer wat anders onderscheidens worden gezocht. Bij de een is dat een landmark, maar dan denk ik bij mezelf, hoeveel landmarks wil je nog hebben. Je moet zorgen dat je je kwaliteit en aantrekkelijkheid op peil houdt, en dat je probeert om te vernieuwen, en dat is natuurlijk heel lastig, dus dat is de uitdaging voor de komende periode. Maar ik denk absoluut dat als je Nederland mooi wil houden, dan moet je daar wel wat aan doen. En heel veel gemeenten worden wel wakker, maar er gebeuren nog steeds rampen. Dat heeft te maken met druk op de ruimte en met bestuur. Elke plaats krijgt wat die verdient zeg ik wel eens; elke gemeente krijgt wat die verdient. Qua bestuurders, qua filosofie en mentaliteit. Er zijn gewoon plaatsen waar ze er helemaal niets mee hebben, terwijl ze wel bijzondere gebouwen hebben. Er zijn heel veel gemeenten die er vroeger nooit over nadachten, die er nu wel wat mee willen. Alleen in sommige gemeenten is er gewoon geen cultuur om daar iets mee te doen.

Q: Dus samengevat komt het er op neer dat vaak de financiën voor de inhoud worden gesteld?

A: Ja.

Q: Gemeenten denken vaak vanuit ontwikkeling in plaats van cultuurhistorie?

A: Ja.

Q: En eigenlijk zou de leeftijdsgrens van vijftig jaar veranderd moeten worden naar een kortere periode?

A: Ja dat sowieso.

Q: En een generatie is voldoende omdat er dan sprake is van overerven?

A: ja, gebruikscyclus zou je ook kunnen zeggen eventueel; hoe lang is een gemiddelde gebruikscyclus van een gemiddelde woningbouwwijk.

Q: Als ik dan bijvoorbeeld de Erasmusbrug neem is Rotterdam, uitgegroeid tot icoon van de stad. Zou die dan beschermd moet worden?

A: We hoeven hem niet te beschermen, want we vinden hem monumentaal. Als er bewustzijn is dat iets monumentaal is, of je dan het predicaat er ook op moet plakken, want dan ga je ervan uit.... Kijk je hebt twee manieren om te beschermen, om te voorkomen dat er iets gebeurt, of als predicaat van goh wat mooi dat het beschermd is. Dus je kan het op twee manieren infietsen. Op een gegeven moment kan ik me voorstellen dat de gemeente Rotterdam zijn bruggenbestand gaat bekijken en dan zegt de monumentencommissie, welke brug is dan meer bijzonder, de een of de ander. En dat is een hele moeilijke discussie, die blijf je houden. Dat heb je met de jaren '50 bruggen over de snelwegen ook gehad, de brug bij Vianen, de bruggen bij Saltbommel, en van een aantal is het gewoon doodzonde dat ze gesloopt zijn, maar ja dat is ook weer het kostenaspect, want Rijkswaterstaat moet schilderen. En waarom schilder je een brug die je niet intensief gebruikt, dus dat is een lastige. Ik vind het heel moeilijk om daar nu iets over te zeggen. Maar wat je

kan zeggen is dat de brug van Ben van Berkel wel als een icoon ontworpen is, dus dat het op een gegeven moment ook de potentie heeft om als symbool van de stad, ook een landmark te worden.

Q: In Engeland heb je namelijk het systeem dat bij bedreiging ook gebouwen van 10 jaar al beschermd kunnen worden.

A: Interessant om naar te kijken, maar het is natuurlijk heel lastig om te opereren vanuit bedreiging. Als de bedreiging er is, dan zie je in Nederland de beweging dat de overheid niet durft aan te wijzen. Dat vinden ze gewoon heel moeilijk. Je moet dus in de tactiek altijd aanwijzen op een moment dat er geen sprake is van een bedreiging, dan heb je het beste resultaat van monumentenbescherming. Want op het moment dat je al sloopplannen hebt voor je pandje, dan zit je niet te wachten op het predicaat monument. Maar op het moment dat jij er nog niet mee bezig bent en iemand komt langs en zegt superpandje, monument, dan valt het anders bij jou binnen. Dus dan heb je eerder kans dat iets behouden blijft.

In gesprek met Jos Bazelmans

Interview, Amersfoort, 27 augustus 2010

Q: *Moet hedendaagse architectuur worden gezien als erfgoed, op basis van overeenkomsten in functie?*

A: In het verleden was het natuurlijk zo dat er gezocht wordt naar juist het contrast tussen erfgoed en moderne architectuur, alsof het echt twee verschillende dingen zijn. Dat jij die vraag stelt is denk ik heel typerend voor een ontwikkeling. Die vraag die jij stelt zou 20, 30, 40 jaar geleden niet gesteld kunnen zijn, doordat men toen niet zo dacht. En juist dacht vanuit het contrast. Want erfgoedzorg, zeg maar het zorgen voor dingen die oud zijn komt toch vooral voort uit periodes waarin er sprake is van grootschalige transformaties. En dat kun je ook laten zien dat in de geschiedenis van de erfgoedzorg, dan is de ontwikkeling die de erfgoedzorg doormaakt heel nadrukkelijk georiënteerd op vrij grootschalige, maatschappelijke en dus ook ruimtelijke ontwikkelingen. Dus heel veel van de erfgoedzorg is geïnspireerd vanuit het idee van teloorgang en bedreiging, er verdwijnt iets en daar moeten we iets tegen doen. En het verdwijnt natuurlijk doordat er iets nieuws komt. En dat nieuwe is dus bedreigend voor het oude, en daarin wordt dus het contrast gezocht tussen erfgoed en het nieuwe. Dat geldt natuurlijk letterlijk voor de oorsprong van de moderne erfgoedzorg, die ligt natuurlijk in de Franse revolutie, de klassieke geschiedschrijving rond erfgoedzorg die begint altijd bij de restauratie na de eerste fase van de Franse revolutie. Maar in Nederland is dat minder relevant, want in Nederland was er geen sprake van een echte Beeldenstorm, maar in Nederland zie je dat de erfgoedzorg begint met de opheffing van de grens tussen stad en platteland, waarmee de stadswallen worden afgebroken en het centrum van steden wordt opengeboken, en dan verdwijnt de grens tussen stad en land, en volgens mij is dat het moment dat in Nederland de erfgoedzorg ontstaat. En dat komt dus ook door zo een enorme transformatie en de modernisering van de stad, en dat is waar Victor de Steurs en anderen natuurlijk stelling tegen nemen. Dus in die erfgoedzorg wordt altijd contrast met vernieuwing gezocht. Erfgoedzorg heeft toch iets behoudends in zich. Dat daar nu anders over gedacht wordt heeft denk ik een paar oorzaken. Ik zeg wel eens dat de erfgoedopgave zoals Victor de Steurs die geformuleerd heeft in de 19^e eeuw eigenlijk klaar is. We zijn redelijk klaar met de klassieke erfgoedopgave van de 19^e en 20^e eeuw. Want die was heel sterk emancipatoir in de zin van, we hebben een kleine vooruitstrevende elite, en de rest begrijpt niet dat erfgoed belangrijk is. Dus we moeten zorgen dat andere mensen begrijpen dat erfgoed belangrijk is en in stand blijft. Die twee doelen zijn volgens mij bereikt. Erfgoed kan rekenen op heel groot maatschappelijk draagvlak, ook politiek. Dus die hele emancipatoire beweging is succesvol geweest. En het tweede is als het gaat om ons klassieke monumentenbestand, zeg maar wat echt tot de kern behoort van het gebouwde erfgoed, dat staat er gewoon perfect bij. De laatste 15 jaar is 2,2 miljard gestoken in de monumentenzorg, en daarmee is de restauratieachterstand eigenlijk verdwenen. Dus dat zijn twee denk ik hele belangrijke factoren. Dus erfgoed kan rekenen op een enorm draagvlak en de restauratie en instandhoudingopgave is redelijk onder controle. De projecten van grote gebouwen die nog echt gerestaureerd moeten worden, dat is een heel kort lijstje, terwijl dat 10-15 jaar geleden een enorm lange lijst was. Dus ik denk dat dat een factor is, waardoor we ons nu gaan heroriënteren. En de tweede heroriëntatie komt natuurlijk vanuit de theorie rond de belevingseconomie. Ik weet niet of je dat werk kent van Pine en Gillmore, over de belevingseconomie, wat die zeggen is dat we een transitie hebben gemaakt van een industriële economie naar een dienstverlenende economie en nu naar een belevingseconomie. Dat wil dus zeggen dat je vroeger producten of diensten wegzette, en de klant beoordeelde die op doelmatigheid en op de relatie tussen kosten en prestatie. In de

beleviseconomie gaat het echter niet alleen om kosten in relatie tot doelmatigheid, nee, in de westerse wereld gaat het er ook over dat je met dat product een belevenis wegzet; de ervaring. Het gaat niet alleen over dat je een broek aan je kont hebt, maar ook dat het een Levi's is, die je koopt in een mooie setting al la Bataviastad. En dat wil zeggen dat er in die economie niet alleen een doelmatigheidswaarde, gebruikswaarde wordt gecreëerd, maar ook een ervaringswaarde. Dat wegzetten van het product moet je dus doen in een kwaliteitsvolle omgeving. Daar kan erfgoed een belangrijke rol in spelen, maar goede moderne architectuur natuurlijk ook. En die beleviseconomie sluit natuurlijk ook aan bij een postmoderne wereld, waarin klassieke onderscheiden tussen vroeger en nu een beetje wegvallen, omdat het gaat om het creëren van een entourage, het creëren van een theater, het creëren van een prettige omgeving en daarin is niet de wetenschappelijk geschoolde elite, nee, meer het publiek belangrijk. Pine en Gillmore zeggen in het vormgeven van de beleviseconomie, je wel moet aansluiten bij het hebben van een geloofwaardig, authentiek verhaal. En dat betekent niet authentiek in de zin van dat iets ook echt oud moet zijn, maar het moet wel een geloofwaardig verhaal zijn. Je moet dus een geloofwaardig verhaal vertellen. En dat kun je vertellen met oude gebouwen, maar dat kun je ook vertellen met nieuwe gebouwen.

Q: Dat steekt elkaar dus niet?

A: Nee volgens mij niet. Kijk wij zijn de Rijksdienst voor het cultureel erfgoed, maar wel vanuit het besef dat die oude opgave klaar is. Dus je moet nu een stap verder zetten, en die gaat er vooral om dingen met elkaar te verbinden. En die verbindingsopgave is wel heel lastig. Er is een aantal categorieën gebouwen in Nederland waarvoor het duidelijk is dat de maatschappelijke ontwikkelingen net zo ingrijpend zijn als de verandering van de vestingwet. Bijvoorbeeld secularisatie, dat is de laatste dertig jaar zo snel gegaan en dat gaat nog verder. Iedere week komen er twee kerken vrij, die hun religieuze functie zijn verloren. En voor boerderijen geldt hetzelfde, het industriële erfgoed, daar liggen de grote opgaven. En dat kan niet anders dan dat we ze als losse objecten benaderen dat het een stedenbouwkundige opgave zal zijn. Dus het object in zijn context. En dus betekent dat ook het toevoegen van nieuwe dingen.

Q: Dus het doortrekken van de lijn van het verleden naar het heden?

A: Ja, en naar de toekomst.

Q: Zouden die moderne uitingen nou gezien kunnen worden als erfgoed van de toekomst, of is dat koffiedik kijken?

A: Wat ik wel vind, als je kijkt vanuit een extreem postmodern perspectief, dan maakt het allemaal niet meer uit, als het maar werkt bij de consument. Dat zou niet mijn positie zijn. Ik vind dat er uiteindelijk wel een verschil is tussen erfgoed en moderne architectuur. Erfgoed kwalificeert zich pas als erfgoed als blijkt, en dat is iets dat zich proefondervindelijk aantoonbaar, als niet alleen de bouwende generatie bereid is daar geld in te investeren en verhalen over te vertellen, maar ook over generaties heen. Dus voor mij ligt er toch nog een wezenlijke grens tussen wat wij maken en wat erfgoed wordt. Dat is namelijk afhankelijk of ook een volgende generatie die bereidheid heeft te investeren en het ook als betekenisvol ziet. Er zit dus toch een element in, van het moet zich kwalificeren. En dat is iets wat je misschien wel in de smiezen kan hebben, waar-

van je al een bepaald gevoel kan hebben, van hee dit kan het zijn, maar we kunnen niet over ons graf regeren.

Q: Zou je daar dan consequenties aan moeten verbinden, als je het idee hebt dat een gebouw die waarden bezit? Zou je dan moeten kunnen zeggen dat ondanks dat het naar de letter van de wet nog geen monument is, dat je het wel kan beschermen op een bepaalde manier?

A: Ik zie het nut en de noodzaak niet om al richting bescherming te gaan op het moment dat je het proces van zich bewijzen niet de kans hebt gegeven.

Q: Maar met de steeds korter wordende levenscyclus van gebouwen, loop je dan natuurlijk het risico dat een gebouw alweer gesloopt is voordat het zich heeft bewezen?

A: Ja, maar ik heb geen moeite met sloop. Die transitie van de ene generatie op de andere generatie is natuurlijk per definitie een selectiemoment, en dat is ook goed. Als je geen afstand van iets kan doen, dan is dat pathologisch, dan is dat ziekelijk. En dat geldt volgens mij ook voor een samenleving. Het is net als bij de verdeling van een erfenis, dat is ook een selectieproces, dat kan niet een op een alles overnemen. Daar zit een proces in van zich bewijzen, en er zijn evidente dingen, die je dus niet naar de vuilcontainer brengt, maar er zijn ook een heleboel andere dingen die zo naar de kringloopwinkel gaan. Dat is overigens nog heel interessant. Bepaalde dingen bewaar je uit zo een erfenis, maar echt weggooien is weer lastiger, dus gaat het naar de kringloopwinkel, want dat is dan.... Terwijl los van een erfenis, als er dingen bij jou kapot gaan, dan gooi je die gewoon weg, maar de dingen die uit een erfenis komen die gooi je niet weg, die breng je naar de kringloop en dan leg je dat selectiemoment bij iemand anders, waarbij je nog het idee hebt dat het nog goed terecht komt, dat is heel grappig hoe dat werkt. Kijk als ik mensen probeer uit te leggen wat erfgoedzorg is dan keer ik altijd terug... voor mij is archetypisch, een paradigma voor wat erfgoedzorg is, de vererving van spullen binnen een familie. En voor een samenleving is dat alleen maar een uitvergroting. En wat je dus ziet bij de generatiewisseling, is dat het gaat om een moment van selectie. En wat dan heel interessant is dat de ene familie daar beter in slaagt dan de andere familie. Daar kunnen weer heel veel financiële factoren aan ten grondslag liggen. Ik heb altijd heel veel gehad aan een boek van Annet Winer en dat heet inalienable possessions, onvervreembare goederen, dat kunnen ook gebouwen zijn. Dat zijn die goederen die niet naar een markt gebracht kunnen worden, maar die je als groep waartoe ze behoren van de ene op de andere generatie moeten overerven, want als je ze kwijtraakt dan verlies je ook een wezenlijk deel van je identiteit. zo kijk ik er ook tegenaan. Want ik vind erfgoedzorg niet alleen het overdragen van objecten, maar ook het blijven vertellen van die verhalen, blijven willen investeren in financiële zin om het te onderhouden. En als je er vanuit dat perspectief naar kijkt, dan zit er toch nadrukkelijk een element in dat het zich moet bewijzen. En de groep waartoe het erfgoed behoort moet de wil hebben om erin te investeren. Ik vind dat van een gebouw dat gisteren gebouwd is nog niet duidelijk is of de groep daar claims op heeft, of dat het over vijftig jaar nog als waardevol wordt gezien. Ik zou niet over mijn graf willen regeren om daar als rijksoverheid een stempel op te zetten.

Q: Als ik dat dan zou omkeren, zou je ook kunnen zeggen dat als meerdere generaties het eens moeten zijn dat iets op een monumentenlijst staat, ook dingen van de lijst moeten kunnen afhalen als meerdere generaties het daar over eens zijn?

A: Ja, dat zou kunnen. Op dat vlak is er natuurlijk al iets heel interessants aan de gang; we hebben op dit moment 51 000 monumenten in de vorm van gebouwen, die voorraad, is eigenlijk in twee stappen tot stand gekomen. De grootste groep is ontstaan na 1907. Toen heeft men de opdracht gegeven om een lijst te maken met monumenten. Niet toevallig volgens mij in een periode waarin de Nederlandse staat echt definitief vorm krijgt. Dus dat erfgoed stond ook voor de Nederlandse staat. Dat is een directe relatie tussen de monumentenzorg en het aanwijzen van monumenten, en de nationale identiteit. De tweede stap was in de jaren '70 en '80. Dat was de stap dat een groot aantal monumenten tussen 1850-1940 is aangewezen. Maar wat gebeurt er nu... die vijftigjarengrens schuift op, die ligt nu bij 1960, maar we hebben er geen tienduizenden zoals de eerste stap, en geen duizenden zoals de tweede stap, we hebben er maar honderd aangewezen. Ik denk dat als je over vijftig tot honderd jaar terug gaat kijken, dat je dat ook interpreteert in termen van een ander staatsidee. De laatste tien, vijftien jaar is in Nederland natuurlijk toch, ook als je kijkt naar de huidige kabinetsformatie, met enorme bezuinigingen op het ambtenarenapparaat, daarin zit een hele andere staatsopvatting. De overheid treedt erg fors terug. Voor Geert Wilders is waarschijnlijk een beperkt aantal iconen maar belangrijk en niet een zorgvuldig erfgoedbeleid. Dat gaat alleen maar om molens en tulpen, en niet over een wederopbouwkerk. Even een zij-sprongetje, wat voor jouw onderzoek nog een hele interessante kan zijn is de afscheidsrede van Fons Asselberg van twee jaar geleden in Nijmegen. Waarin hij gezegd heeft dat als je naar monumenten kijkt, waar iets moet gebeuren, dan is de klassieke benadering dat je dat gebouw moet waarderen, en op basis van die waardering bepaal je wat er wel en niet kan gebeuren. Maar wat hij zegt, op basis van die waardering moet je ook beslissen of het een moeilijke, uitdagende, bijzondere opgave is, gebouwen met een hoge waarde. En dan moet je besluiten om daar een architect op te zetten die ook van een kwalitatief hoog niveau is. Het gaat in de erfgoedzorg dus niet alleen maar om wat aanraakbaar is en wat niet aanraakbaar is. Maar het gaat er ook om te bepalen hoe moeilijk en uitdagend en spraakmakend de opdracht moet zijn. En dan moet je dus ook kiezen voor goede kwaliteit als het om iets heel bijzonders gaat. En daar zit jouw link ook, tussen oud en het maken vanuit het oude tot iets heel moois goeds.

Q: *Dus kwaliteit moet altijd voorop staan?*

A: Ja, dat is belangrijk als het om waardevol erfgoed gaat.

Q: *Als je dan kijkt naar de monumentenlijst, de omvang en het aantal monumenten dat er op staat, heeft u het idee dat dat in de weg staat van nieuwe ontwikkeling?*

A: Nee.

Q: *Of dat het te duur wordt?*

A: Te duur is heel relatief he. Elke euro die wordt geïnvesteerd komt binnen een paar jaar letterlijk met een factor 1,1 terug in de staatskas. En als je nog iets breder denkt, dan komt na een aantal jaren nog meer geld terug. Ik zei net dat er de laatste jaren 2,2 miljard is geïnvesteerd in de erfgoedzorg, de grootste impuls daarin ligt nog onder de twee paarse kabinetten. Toen was Zalm minister van Financiën. En die staat toch bekend om zijn zuinige beleid, en die vond het prima om te investeren. Want hij zag de rendementen, de offspin. En het levert werkgelegenheid op.

Een aantal jaren terug was er een rapport van de raad van cultuur, dat heette tekort van het teveel, en die hebben toen een voorstel gedaan om de hele lijst door te nemen en te kijken moet er niet heel veel van weg en dat heeft eigenlijk nooit draagvlak gekregen. De financiële redenen zullen daarin ook wel een rol hebben gespeeld. Maar herselectie is gewoon niet aan de orde, omdat er zoveel gevestigde belangen aan zitten, met name financiële. Dat krijg je nooit voor elkaar. Kijk, de meeste monumenten zijn in particulier bezit, maar een heel groot deel is in het bezit van stichtingen en verenigingen en andere groepen uit het middenveld, en die weten heus wel de kamer te vinden als er getornd wordt aan financiële claims, want bescherming is een financiële claim op subsidie. Dat is ook in MOMO een discussie geweest, en toen was heel snel duidelijk dat niemand zijn positie wilde opgeven. Dat vind ik op zich wel jammer, want je zou na alle investeringen ook kunnen zeggen, dat de samenleving het ook voor een deel maar eens zelf op moet kunnen brengen, en dan zou je het rijksgeld kunnen gebruiken voor nieuwe opgaven, bijvoorbeeld de herbestemmingopgave, want daar hebben we veel te weinig geld voor. Financiering van herbestemming is een heel belangrijk issue.

Q: Dus nu de eerste twee stappen zijn gezet; bewustwording en het opknappen van de gebouwen, zou de volgende stap de herbestemming moeten zijn?

A: Ja, en daar is ook een programma voor die bij MOMO past, maar daar zit in mijn ogen veel te weinig geld bij.

Q: Hoe ziet de toekomst van de monumentenzorg er voor u dan idealiter uit?

A: Ik zit er niet zo in dat alles wat oud is moet blijven. We hebben in Nederland bijvoorbeeld 9000 kerken. Daar waar de Nederlandse samenleving in de jaren '50 nog voor 80% kerkelijk was is dat nu nog hoogstens 10%. Dat is een hele fundamentele maatschappelijke ontwikkeling. Het zou toch heel vreemd zijn als dat niet zichtbaar zou zijn in onze omgeving. Er zullen toch kerken sneuvelen in zo een proces, dat moet je ook niet krampachtig vasthouden, maar je moet het wel zorgvuldig doen. Alleen vind ik dat er een rol is voor het rijk, maar dingen moeten zich over de generaties heen bewijzen. En daarin ligt de bal in mijn ogen toch vooral bij de lokale gemeenschap. En daar zal het initiatief moeten beginnen en niet omgekeerd, want daar moet het functioneren. Dus ik vind dat de monumentenzorg niet moet zijn ingegeven vanuit nostalgie en het verzet tegen transformatieprocessen. Het moet zijn ingegeven vanuit kwaliteitsvolle vormgeving van dat transformatieproces. Dat er dingen verdwijnen, maar dat er ook betere dingen bijkomen. Ik las laatst een hele mooie zin; iedere transformatie heeft in zich een kans tot het creëren van nieuwe herkenbaarheid. Zo zou ik dus ook onze opgave willen zetten. Die oude monumentenzorg die zei eigenlijk, we moeten het verleden een toekomst geven. Ik zou zeggen we moeten de toekomst een verleden geven, dat is iets anders, zodat het herkenbaar is als... Ik denk dat dat de invalshoek moet zijn. En dan moet je misschien kijken naar persoonlijk welbevinden in een ruimtelijke omgeving, en ik denk dat het evident is dat de 20^e eeuw, het modernisme, had het idee dat de mens gedresseerd en geciviliseerd kon worden door de inrichting van de moderne ruimte. Ik denk dat we daar afstand van kunnen nemen en dat het eerder veel leed oplevert in plaats van dat het iets productiefs oplevert. Ik denk dat je dus moet kijken naar psychologische en misschien evolutionair-biologische studies van hoe mensen zich welbevinden. En daarin spelen referenties naar het verleden een evidente rol. Als een omgeving niet is veranderd, of slechts geleidelijk, dan voel je je daar onmiddellijk thuis. En thuis voelen niet in de zin van welbevinden, maar hoe snel je iets kan

doen en weet te vinden. Als je in een nieuwe stad, moet je je dat helemaal eigen maken. En sommige omgevingen veranderen zo snel, dat je er een gevoel krijgt van hier is iets te snel veranderd.

Q: Dat mensen zich niet meer kunnen binden?

A: Ja. Ik denk ook dat het ermee te maken heeft dat mensen zich blijvend kunnen oriënteren, en in dat opzicht wordt er nog wel eens fors ingegrepen, bijvoorbeeld met rondwegen.

Q: Maar gaat het dan alleen om landmarks; dat die behouden blijven?

A: Landmarks zijn wel belangrijk, maar je kunt ook landmarks creëren. Maar het gaat om meer dan dat. Het gaat ook om de herkenbaarheid van de kleine ruimte. In de klassieke monumentenzorg, en dat zie ik ook nog bij heel veel van mijn medewerkers, is materiële authenticiteit, het object. Maar voor mij is in de erfgoedzorg het object en het verhaal net zo belangrijk. Het object kan niet zonder het verhaal, en het verhaal kan niet zonder het object. Als een van de twee weg is, dan stopt het proces van overdracht tussen generaties. Kijk, in Dubai is een soort invention of tradition he, wat daar gebeurd. Men vertelt dus een verhaal, en ik ben benieuwd of daar referenties in zitten naar het verleden. Zelfs zo een verhaal kan niet geschreven worden vanaf een tabula rasa. Ik weet niet hoe ze dat doen. Want dat zie je toch in de meeste verhalen, dat het een zinvolle verbinding biedt tussen verleden en toekomst. Het gaat uiteindelijk om het creëren van geloofwaardigheid en daarin heb je een aantal componenten nodig, en een van die componenten kan ook dat oude materiaal zijn, maar dat kan ook een heel sterk verhaal zijn. En de meest succesvolle voorbeelden laten toch een combinatie van beide zien. Maar ook een nieuw gebouw, zoals de molen de Put, die ambachtelijk is gebouwd door echte molenbouwers, dan is het wel nieuw, maar het refereert naar onze klassieke beelden van een oud Hollandse windmolen. Die molen kan een verhaal prima vertellen, helemaal als die molen ook echt draait. Maar die molen zou als nieuwe molen een slechter verhaal hebben als we in Nederland geen oude molens meer zouden hebben. Dus al is die molen niet oud, hij refereert nog wel aan al die andere molens die authentiek zijn. En daarin zit wel een element van culturele bepaaldheid, want het is evident als je buiten de westerse wereld stapt, dan zie je dat het idee van materiële authenticiteit, dat men daar anders tegenover staat. Het mooiste voorbeeld is natuurlijk van de Japanse tempels die ze elke twintig, dertig jaar weer herbouwen, maar die dus als 1100 jaar worden herbouwd. Dus in onze optiek is er niets authentieks meer aan, maar voor boeddhistische gelovigen is het heilige der heiligen. Dus er zit wel nadrukkelijk een culturele factor in, die zijn oorsprong heeft in de verlichting, ik denk zelfs de joods-christelijke oorsprong. Dat heeft 2,5-3 duizend jaar geschiedenis. Dat krijg je er niet uit. Daar zal zelfs het postmodernisme niet in slagen. Er is dus een onuitwisbaar element in die tijdsgeest; dat refereren aan materiële authenticiteit.

In gesprek met Koos Bosma

Schriftelijk interview, 26 september 2010

Q: Rechtvaardigt de overeenkomst in het gebruik van monumentale gebouwen en nieuwe signature buildings (iconen) de uitspraak dat signature buildings, ongeacht de leeftijd, gezien moeten worden als monument en als erfgoed?

A: Ik zie eigenlijk geen principiële verschil tussen monumenten en iconische gebouwen. Meestal zijn iconische gebouwen ook historisch en architectonisch gezien van bijzondere waarde. Iconische gebouwen zijn de top van de monumentenijtsberg en gekozen vanwege bepaalde extremiteiten – de grootste, de hoogste, de gekste, de slankste, kortom één bijzondere eigenschap als superlatief. Historisch gezien is dit altijd zo geweest en is er niets nieuws onder de zon. Verschil is wel dat we tegenwoordig marketing technieken en media hebben om het beeld van iconische gebouwen wereldwijd te verspreiden. Let wel: het betreft niet alleen om nieuwe iconische gebouwen, de samenstelling van de Wereldlijst van de Unesco werkt precies zo (p.r.-functie voor naties). Erfgoed is business as usual. Het gaat niet zozeer om identiteit, als wel om imago. Maak s.v.p. het principiële verschil tussen het gebouw als fysiek object en het beeld ervan. In de wettelijk gefundeerde monumentenzorg worden objecten, ensembles, parken, stads- en dorpsgezichten een bepaalde status gegeven op grond van hun fysieke verschijningsvorm die door gebruikers, bezoekers enz. met hun eigen lichamen kunnen worden ervaren. Bovendien zijn deze objecten onderhevig aan natuurlijk verval. Als het over de beeldvorming gaat, dan is de lichamelijke ervaring van het object niet primair en staat de ‘plaatjeswaarde’ (icoon) en de herhaling van de beelden centraal. Het icoon is vaak een pars pro toto voor de stad.

Normaal verwijst het naar de functie van een gebouw en de eigenaars of huurders die het gebouw dagelijks bezoeken en er een aantal uren vertoeven. Waarschijnlijk bedoel je het inzetten van het beeld van gebouwen in marketing strategieën: dat is niks nieuws. Het stukje zin ‘ongeacht hun leeftijd’ vergt verheldering. Dat gaat over tijd:

- Is de Erasmusbrug over 50 jaar nog net zo prominent of was het de waan van de week?
- Is deze brug in de categorie bruggen een historische doorbraak geweest (historische betekenis), b.v. vanwege de symbolische verbinding tussen de twee delen van Rotterdam?
- Is de vormgeving van de brug (het oeuvre van de architect) bijzonder of is deze brugvariant op tientallen plekken buiten Nederland te vinden?
- Is er een tweede of derde leven voor dit object mogelijk?

Dit soort selecterende vragen kun je niet stellen op het moment dat een gebouw net klaar is. Daar komt nog wat bij: vaak komen gebouwen op een lijst omdat ze ‘bedreigd’ worden (afbraak vanwege nieuwbouwplannen; leegstand en ruïneuze toestand; actiegroepen verzinnen een mythisch verhaal: de eerste, de uniekste enz.). Gebouwen zijn boekhoudkundig meestal na 50 jaar afgeschreven. Ook dan is de keuze: opnieuw investeren of afbreken.

De vraag of leeftijd een essentieel element is van erfgoed laat zich eenvoudig beantwoorden: leeftijd geeft op zich geen enkel houvast, laat staan legitimatie voor plaatsing op een lijst. Het is niet meer dan een randvoorwaarde, die zich laat aanpassen.

Q: Of hangt de waardstelling en aanwijzing van monumenten en erfgoed in belangrijkere mate samen met andere criteria? (bijvoorbeeld esthetische en historische waarde, zeldzaamheid, het vermogen om sociale cohesie te creëren)

A: De wet geeft de criteria (één criterium op zich is lang niet altijd voldoende voor plaatsing): historische waarde, wetenschappelijke waarde, esthetische waarde. Selectie veronderstelt een rol voor de expert. De Rijksmonumentenlijst is traditioneel gebaseerd op een tamelijk gefixeerd tijdsbeeld:

- Volstrekt statisch: we kennen de (architectuur)historische tijdvakken. De objecten (en niet hun beeld!) zijn topstukken in de canon; het gaat om de ‘hoge’ cultuur (representatieve architectuur, representatief voor kerk, hofcultuur, vorsten enz.) tot 1850. Er gaat in feite een hek om, de tijd wordt op één moment (de ‘oorspronkelijke’ situatie) bevroren en we spreken van gave voorbeelden met een ‘eeuwige schoonheid’. Koste wat het kost (gebruik en daarmee kostenbeheersing komen op de tweede plaats);
- De selectie van gebouwen voltrok zich op stilistische basis: vergelijking van vormen;
- De net beschreven ideologie veronderstelt distantie in de tijd, want eerst heb je tijdvakken nodig en daarna kan selectie van topstukken plaatsvinden. Dus een distantie van 50 jaar kan wel eens erg kort zijn;
- De illusie dat gebouwen op de Rijkslijst staan onaantastbaar en ‘veilig’ zijn is echt een misverstand dat nog steeds bij lobby- en actiegroepen leeft. Ik denk dat de beste mogelijkheid voor een lang bestaan van een gebouw hergebruik (en dus verbouwen) is. Een oud gebouw heeft vele levens geleid;

Bovenstaande schets geldt tot ca. 1970. Toen moest een inhaalslag gemaakt worden: aanwijzing van gebouwen voor de Rijkslijst uit de periode 1850- 1940. Op dat moment veranderde de lijst van karakter: avant-garde architectuur, wijkjes met sociale woningbouw, onderkomens voor afwijkend gedrag, ziekenhuizen enz. kwamen erbij. In zekere zin een democratisering van de objectenkeuze. Toch bleef primair de stilistiek een leidraad (vormgeving als doorslaggevende factor). Het probleem laat zich raden: de lijst begon uit te puilen (het beroemde ‘stuwmeer’ van slecht onderhouden en soms leegstaande gebouwen van de Rijkslijst) en voortdurend bedelen om geld bij de rijksoverheid. Alleen een extreem rijk land kan zich een dergelijke luxe permitteren.

In het anti-intellectuele klimaat van de laatste 25 jaar is naast het experten-oordeel (de expert die opkomt voor beladen en dus impopulaire objecten – b.v. de Atlantikwall of het ‘neolithicum’ omdat het publiek geen benul heeft en alleen uitloopt bij het uitgraven van Romeinse scheepswrakken) het leken-oordeel gekomen: de lokale helden verdedigen de lokale geschiedenis en willen die monumentenstatus verlenen. De gemeentelijke monumentenlijsten nemen een enorme omvang aan, terwijl de manier waarop de selectie daarvoor plaatsvindt door lokale politiek wordt beïnvloed. De wettelijke criteria worden anders geïnterpreteerd.

Het gaat om een combinatie van selectiecriteria. Alleen het criterium van sociale cohesie creëren heb ik nog nooit toegepast gezien (en steunt ook niet op de wet). Maar misschien bedoel je het nostalgie-element: verondersteld wordt dat iedereen naar oude dingen verlangd en dat het feit dat mensen dat (wellicht) gemeen hebben tot cohesie leidt. Dit verband noem ik wishful thinking.

Q: Wat betekent dit voor de leeftijdsgrens van vijftig jaren die wordt gehanteerd in de monumentenzorg? Betekent dit dat de leeftijdsgrens niet langer relevant is en moet verdwijnen?

A: Je kunt natuurlijk de tijdsbarrière opheffen, maar m.i. moet je dan op een andere manier selecteren, omdat de distantie weg is. Vraag is wat je daarmee wint: gaan we dan uiteindelijk marketing strategieën op een lijst plaatsen (en partijen met de hoogste reclamebudgetten)?

Q: Of, is en blijft de leeftijdsgrens ondanks de overeenkomsten in gebruik van monumenten en signature buildings een essentieel onderdeel van wat erfgoed wordt genoemd en wat wordt aangewezen als monument?

A: Dat laat zich raden: als een iconisch gebouw na 50 jaar nog steeds icoon is, dan is het beklifd. Overigens: moet ie werkelijk op een lijst? De Eiffeltoren heeft geen lijst nodig, de Erasmusbrug evenmin, wellicht een synagoge in de Achterhoek juist wel.

Q: Wat zijn de consequenties als de leeftijdsgrens wordt weggenomen en (nieuwe) signature buildings kunnen worden toegevoegd aan de monumentenlijst? Barst de monumentenlijst binnen de kortste keren uit haar voegen en wordt de zorg voor erfgoed/monumenten onbetaalbaar? Staat het nieuwe ontwikkelingen in de weg. Of biedt het ook voordelen?

A: Iedere marketing strateeg kan je vertellen dat je maar één of enkele iconen per stad kunt hebben, anders concurreren ze elkaar weg. Dus de lijst zal niet gaan uitpuilen (dat doet ie al) door die paar gebouwen.

Q: Betekent dit dat moet worden afgezien van afschaffing van de leeftijdsgrens? Of, moet de monumentenzorg op een andere wijze worden aangepast, zodat wel ruimte is voor nieuwe bouwwerken op monumentenlijst (waaronder signature buildings).

A: Ik kijk daar anders tegen aan: sterk inkrimpen van de Rijkslijst en afschaffen van provinciale en gemeentelijke lijsten. Gebouwen moeten worden zonodig getransformeerd en ook echt gebruikt worden. Als ze veranderen in kijkdozen, zijn ze gemusealiseerd en verworden tot mummies.

Q: Hoe zou die monumentenzorg, indien het zou worden aangepast er dan uit moeten zien? Moeten objecten eenvoudiger van de monumentenlijst kunnen worden gehaald als ze hun waarde voor de maatschappij hebben verloren? Of, Mogen nieuwe(re) gebouwen niet of slechts beperkt in aanmerking moeten komen voor aanwijzing als monument?

A: 'waarde voor de maatschappij hebben verloren'. Hoe stel je dat vast? Hanteer je het economische criterium in engere zin – kan het gebouw zonder staatssubsidie verder bestaan? Zo ja, dan wordt Nederland erg leeg. Hanteer je het cultureel-economische argument (dat ook economen onderschrijven) dat een 'historische' omgeving (of een stad of landschap met historische gelaagdheid, dus met verschillende 'tijden' naast elkaar), dan kom je op een heel andere waardering en selectie uit.

8.2 Monumentenwet 1988

Hoofdstuk I. Algemene bepalingen

Artikel 1

In deze wet en de daarop berustende bepalingen wordt verstaan onder:

- a. Onze minister: Onze Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap;
- b. monumenten:
 1. alle vóór tenminste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde;
 2. terreinen welke van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken als bedoeld onder 1;
- c. archeologische monumenten: de monumenten, bedoeld in onderdeel *b*, onder 2;
- d. beschermde monumenten: onroerende monumenten welke zijn ingeschreven in de ingevolge deze wet vastgestelde registers;
- e. kerkelijke monumenten: onroerende monumenten welke eigendom zijn van een kerkgenootschap, een zelfstandig onderdeel daarvan, een lichaam waarin kerkgenootschappen zijn verenigd, of van een ander genootschap op geestelijke grondslag en welke uitsluitend of voor een overwegend deel worden gebruikt voor het gezamenlijk belijden van de godsdienst of levensovertuiging;
- f. stads- en dorpsgezichten: groepen van onroerende zaken die van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun onderlinge ruimtelijke of structurele samenhang dan wel hun wetenschappelijke of cultuurhistorische waarde en in welke groepen zich één of meer monumenten bevinden;
- g. beschermde stads- en dorpsgezichten: stads- en dorpsgezichten die door Onze minister en Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer als zodanig ingevolge artikel 35 van deze wet zijn aangewezen, met ingang van de datum van publicatie van die aanwijzing in de *Nederlandse Staatscourant*;
- h. het doen van opgravingen: het verrichten van werkzaamheden met als doel het opsporen of onderzoeken van monumenten, waardoor verstoring van de bodem optreedt;
- i. de Raad: de Raad voor cultuur, bedoeld in artikel 2a van de Wet op het specifiek cultuurbeleid.

Artikel 2

1. Bij de toepassing van deze wet wordt rekening gehouden met het gebruik van het monument.
2. Met betrekking tot een kerkelijk monument wordt geen beslissing genomen ingevolge deze wet dan na overleg met de eigenaar.

Hoofdstuk II. Beschermd monumenten

§ 1. De aanwijzing

Artikel 3

1. Onze minister kan ambtshalve onroerende monumenten aanwijzen als beschermd monument.
2. Onze minister kan op aanvraag onroerende monumenten aanwijzen als beschermd monument, indien het betreft:
 - a. monumenten als bedoeld in artikel 1, onderdeel b, onder 1, die zijn vervaardigd na 31 december 1939, en
 - b. monumenten als bedoeld in artikel 1, onderdeel b, onder 2.
3. Voordat Onze minister ter zake een beschikking geeft, vraagt hij advies aan burgemeester en wethouders van de gemeente waarin het monument is gelegen en, indien de monumenten zijn gelegen buiten de krachtens de Wegenverkeerswet 1994 vastgestelde bebouwde kom, tevens aan gedeputeerde staten.
4. Onze minister doet mededeling van de adviesaanvraag, bedoeld in het derde lid, aan degenen die in de basisregistratie kadaster als eigenaar en beperkt gerechtigde staan vermeld, en, indien om aanwijzing is verzocht, aan de verzoeker.
5. Burgemeester en wethouders stellen de in het derde lid genoemde belanghebbenden in de gelegenheid zich te doen horen en plegen het overleg, bedoeld in artikel 2, tweede lid.
6. Burgemeester en wethouders brengen hun advies uit binnen vijf maanden na de verzending van de in het derde lid bedoelde adviesaanvraag, gedeputeerde staten binnen vier maanden.
7. Onze minister beslist, de Raad gehoord, binnen tien maanden na de datum van de verzending van de adviesaanvraag aan burgemeester en wethouders, dan wel indien om aanwijzing is verzocht, binnen tien maanden na ontvangst van dat verzoek.

Artikel 4

Onze minister doet mededeling van zijn beschikking aan burgemeester en wethouders en aan gedeputeerde staten. Ingeval van aanwijzing leggen burgemeester en wethouders de beschikking op de secretarie ter inzage. De burgemeester maakt die terinzagelegging op de gebruikelijke wijze bekend.

Artikel 5

Met ingang van de datum waarop de mededeling, bedoeld in artikel 3, vierde lid, heeft plaatsgevonden tot het moment dat inschrijving in het register, bedoeld in artikel 6, eerste lid, of artikel 7, plaatsvindt dan wel vaststaat dat het monument niet wordt ingeschreven in een van die registers, zijn de artikelen 11 tot en met 31 van overeenkomstige toepassing.

Artikel 6

1. Onze minister houdt voor elke gemeente een register aan van de beschermde monumenten. In het register schrijft hij de monumenten in die hij heeft aangewezen, voorzover geen beroep tegen die aanwijzing is ingesteld of een beroep is afgewezen.
2. Van de inschrijving in het register zendt Onze minister aan gedeputeerde staten en aan burgemeester en wethouders telkens één afschrift.
3. Het aan burgemeester en wethouders gezonden afschrift wordt ter inzage ter secretarie van de gemeente neergelegd. Een ieder kan zich aldaar op zijn kosten afschriften doen verstrekken.

Artikel 7

1. Indien het monument niet gelegen is binnen het grondgebied van enige gemeente, zijn artikel 3, derde tot en met zevende lid, artikel 4 en artikel 6 niet van toepassing.
2. Alvorens Onze minister ten aanzien van een monument als bedoeld in het eerste lid een beschikking geeft, hoort hij de Raad.
3. Indien om aanwijzing is verzocht beslist Onze minister binnen vijf maanden na ontvangst van dat verzoek.
4. Onze minister houdt een landelijk register aan waarin hij de door hem aangewezen monumenten, bedoeld in het eerste lid, inschrijft voorzover geen beroep tegen die aanwijzing is ingesteld of een beroep is afgewezen. Een afschrift van de inschrijving wordt gezonden aan de instantie die het betrokken gebied beheert alsmede, indien het monument is gelegen binnen het grondgebied van een provincie, aan gedeputeerde staten.

Artikel 8

1. Onze minister is bevoegd ambtshalve of op verzoek van belanghebbenden in het register wijzigingen aan te brengen. De artikelen 3 tot en met 7 zijn van overeenkomstige toepassing.
2. Indien de wijziging naar het oordeel van Onze minister van ondergeschikte betekenis is of indien de wijziging betreft het doorhalen van de inschrijving van een monument dat is teniet gegaan, blijft overeenkomstige toepassing van artikel 3 achterwege.

Artikel 9

1. Van wijziging in de kadastrale aanduiding van een beschermd monument geeft de bewaarder van het kadaster en de openbare registers binnen veertien dagen kennis aan Onze minister, die deze wijziging aanbrengt in het register.
2. Onze minister doet mededeling van de wijziging aan gedeputeerde staten en burgemeester en wethouders.

Artikel 10

Indien de afschriften van het register niet overeenstemmen met het register dan wel onderling niet gelijkkluidend zijn, worden als beschermd monument slechts aangemerkt de monumenten die staan vermeld op het afschrift van het register, dat is opgenomen in de openbare registers, bedoeld in artikel 1, onderdeel e, van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken.

§ 2. Vergunningen tot wijziging, afbraak of verwijdering

Artikel 11

1. Het is verboden een beschermd monument te beschadigen of te vernielen.
2. Het is verboden zonder of in afwijking van een vergunning:
 - a. een beschermd monument af te breken, te verstoren, te verplaatsen of in enig opzicht te wijzigen;
 - b. een beschermd monument te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze, waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht.

Artikel 12

Een aanvraag om vergunning als bedoeld in artikel 11 wordt ingediend bij burgemeester en wethouders.

Artikel 13

In afwijking van het bepaalde in artikel 12 wordt een aanvraag om vergunning die betrekking heeft op een monument als bedoeld in artikel 7, eerste lid, ingediend bij Onze minister.

Artikel 14

1. Burgemeester en wethouders beslissen omtrent de aanvraag, bedoeld in artikel 12, tenzij het betreft:
 - a. een archeologisch monument;
 - b. een monument dat in gebruik is bij Onze Minister van Defensie en tevens een militaire bestemming heeft.
2. In de gevallen waarin burgemeester en wethouders niet beslissen, beslist Onze minister.
3. Indien een aanvraag om vergunning een archeologisch monument betreft, kan Onze minister een rapport verlangen, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van Onze minister in voldoende mate is vastgesteld.
4. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen regels worden gesteld met betrekking tot de inhoud en inrichting van het rapport, bedoeld in het derde lid.

Artikel 14a

1. Op de voorbereiding van een besluit op een aanvraag om vergunning als bedoeld in artikel 11 is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing, met dien verstande dat:
 - a. in de gevallen dat burgemeester en wethouders beslissen over de aanvraag, dezen het ontwerp van het besluit ter inzage leggen na ontvangst van het advies of de adviezen, bedoeld in artikel 16, derde lid, en
 - b. in de gevallen dat Onze minister beslist over de aanvraag, burgemeester en wethouders ten aanzien van het door hem opgesteld ontwerp van het besluit toepassing geven aan de artikelen 3:11 tot en met 3:17 van de Algemene wet bestuursrecht.
2. Zienswijzen kunnen naar voren worden gebracht door een ieder.
3. In de gevallen dat Onze minister beslist over een aanvraag om vergunning, zenden burgemeester en wethouders tijdig naar voren gebrachte zienswijzen onmiddellijk aan hem door.
4. In de gevallen dat Onze minister beslist over een aanvraag om vergunning is artikel 3:12, tweede lid, van de Algemene wet bestuursrecht niet van toepassing.

5. Het eerste lid, onder b, is niet van toepassing in de gevallen waarin een aanvraag om vergunning als bedoeld in artikel 13 wordt ingediend.
6. In de gevallen dat burgemeester en wethouders beslissen over de aanvraag, delen dezen Onze minister mee dat zij het ontwerp van een besluit ter inzage hebben gelegd.

Artikel 15

De gemeenteraad stelt een verordening vast waarin ten minste de inschakeling wordt geregeld van een commissie op het gebied van de monumentenzorg die burgemeester en wethouders adviseert over aanvragen om vergunning als bedoeld in artikel 11. Van de commissie maken geen deel uit leden van burgemeester en wethouders van de desbetreffende gemeente. Binnen de commissie zijn enkele leden deskundig op het gebied van de monumentenzorg.

Artikel 16

1. In bij ministeriële regeling te bepalen gevallen leggen burgemeester en wethouders een aanvraag om vergunning als bedoeld in artikel 11 voor advies voor aan Onze minister. In de gevallen, bedoeld in de eerste volzin, zenden burgemeester en wethouders onmiddellijk afschrift van de aanvraag om vergunning aan de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten. De gevallen, bedoeld in de eerste volzin, kunnen onder meer betreffen het afbreken van een beschermd monument, het reconstrueren van een beschermd monument en het geven van een nieuwe bestemming aan een beschermd monument.
2. Indien de aanvraag een beschermd monument betreft dat buiten de krachtens de Wegenverkeerswet 1994 vastgestelde bebouwde kom ligt, zenden burgemeester en wethouders onmiddellijk afschrift van de aanvraag om vergunning aan gedeputeerde staten.
3. In de gevallen, bedoeld in het eerste lid, adviseert Onze minister schriftelijk over de aanvraag binnen twee maanden na de datum van verzending van het afschrift. Indien gedeputeerde staten advies uitbrengen, gebeurt dat schriftelijk binnen twee maanden na de datum van verzending van het afschrift.
4. Burgemeester en wethouders beslissen binnen vier maanden na de datum van ontvangst van het advies of het laatste van de adviezen, bedoeld in het derde lid, doch in ieder geval binnen de in artikel 3:18 van de Algemene wet bestuursrecht bepaalde termijn.
5. Indien burgemeester en wethouders niet voldoen aan het vierde lid, wordt de vergunning geacht te zijn verleend.
6. Burgemeester en wethouders doen van de beschikking op de aanvraag om vergunning mededeling aan Onze minister en aan gedeputeerde staten. Daarbij geven burgemeester en wethouders een omschrijving van de aard van de werkzaamheden.

7. De werking van de vergunning wordt opgeschort totdat de beroepstermijn is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep is beslist. De vergunninghouder kan de voorzieningenrechter van de rechtbank, onderscheidenlijk de voorzitter van de Afdeling bestuursrecht-spraak van de Raad van State verzoeken de opschorting op te heffen. Titel 8.3 van de Alge-mene wet bestuursrecht is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 17

1. In de gevallen dat Onze minister over de aanvraag om vergunning beslist, zenden burge-meester en wethouders de aanvraag onmiddellijk na ontvangst aan hem door. Zij zenden gelijktijdig afschrift aan gedeputeerde staten en stellen de aanvrager schriftelijk in kennis van de datum van doorzending.
2. Artikel 16, vijfde lid, is van overeenkomstige toepassing. Artikel 16, zevende lid, is van toepassing.
3. Onze minister doet van de beschikking op de aanvraag om vergunning mededeling aan bur-gemeester en wethouders en aan gedeputeerde staten.

Artikel 18

Burgemeester en wethouders nemen met betrekking tot een kerkelijk monument geen beslissing ingevolge artikel 16 dan in overeenstemming met de eigenaar, voorzover het betreft een beslissing waarbij wezenlijke belangen van het belijden van de godsdienst of de levensovertuiging in dat monument in het geding zijn.

Artikel 19

1. Burgemeester en wethouders dan wel Onze minister kunnen aan een vergunning voor-schriften verbinden in het belang van de monumentenzorg.
2. De vergunning kan voor een bepaalde tijd worden verleend.
3. Indien de vergunning een archeologisch monument betreft, kunnen daaraan in ieder geval de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen waardoor monumenten in de bodem
 - b. kunnen worden behouden;
 - c. de verplichting tot het doen van opgravingen; of
 - d. de verplichting de activiteit die tot bodemverstoring leidt, te laten begeleiden door een deskundige
 - e. op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door Onze minis-ter bij de
 - f. vergunning te stellen kwalificaties.

Artikel 20

1. Burgemeester en wethouders en, voor zover het betreft de monumenten die niet gelegen zijn binnen het grondgebied van enige gemeente, Onze minister houden een openbaar register aan, waarin aantekening wordt gehouden van vergunningen die ingevolge artikel 16 of artikel 17 zijn verleend of worden geacht te zijn verleend.
2. In het in het eerste lid bedoelde register worden voorts aangetekend:
 - a. de datum van de vergunning;
 - b. het nummer van de vergunning;
 - c. de plaats van het monument waarop de vergunning betrekking heeft, alsmede van de van belang
 - d. zijnde kadastrale gegevens daarvan;
 - e. de aard van de werkzaamheden.
3. Aantekening als bedoeld in het tweede lid vindt plaats binnen een week na de dag waarop een vergunning is verleend of wordt geacht te zijn verleend.

Artikel 21

1. De vergunning kan door degene die haar heeft verleend worden ingetrokken indien:
 - a. blijkt dat de vergunning ten gevolge van een onjuiste of onvolledige opgave is verleend;
 - b. blijkt dat de vergunninghouder de voorschriften, bedoeld in artikel 19 niet naleeft;
 - c. de omstandigheden aan de kant van de vergunninghouder zich zodanig hebben gewijzigd, dat het belang van het monument zwaarder dient te wegen.
2. Van een besluit tot intrekking van een vergunning wordt mededeling gedaan aan Onze minister dan wel burgemeester en wethouders en aan gedeputeerde staten.

§ 3. Schadevergoeding in verband met de beslissing op de vergunningaanvraag

Artikel 22

1. Voorzover blijkt dat de aanvrager van een vergunning als bedoeld in artikel 11 ten gevolge van de weigering daarvan of ten gevolge van de aan de vergunning verbonden voorschriften schade lijdt, welke redelijkerwijze niet of niet geheel te zijnen laste behoort te blijven, kent, behoudens het bepaalde in het tweede lid, Onze minister, de schadebeoordelingscommissie gehoord, hem op zijn verzoek een naar billijkheid te bepalen schadevergoeding toe.
2. Ingeval de beslissing over de vergunningsaanvraag is genomen door burgemeester en wethouders in afwijking van het advies van Onze minister, besluiten zij, de schadebeoordelingscommissie gehoord, omtrent de schadevergoeding, bedoeld in het eerste lid, ten laste van de gemeente. De artikelen 23 tot en met 29, zijn van overeenkomstige toepassing, met dien verstande dat burgemeester en wethouders in de plaats treden van Onze minister.

Artikel 23

1. Onze minister stelt met het oog op de advisering over één of meer verzoeken om schadevergoeding een schadebeoordelingscommissie in.
2. De schadebeoordelingscommissie bestaat uit een of meer leden.
3. Een lid van de schadebeoordelingscommissie mag niet de betrekking bekleden van ambtenaar in dienst van het ministerie of van een dienst, bedrijf of instelling, werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister.
4. Met ambtenaar, bedoeld in het derde lid, worden voor de toepassing van dit hoofdstuk, gelijkgesteld zij die op arbeidsovereenkomst naar burgerlijk recht werkzaam zijn.

Artikel 24

1. Onze minister zendt binnen veertien dagen na de dag waarop het verzoek om schadevergoeding is ingediend, het verzoekschrift aan de schadebeoordelingscommissie, vergezeld van alle op de zaak betrekking hebbende stukken.
2. Onze minister verleent aan de schadebeoordelingscommissie de gevraagde medewerking.

Artikel 25

1. De schadebeoordelingscommissie stelt de verzoeker of zijn gemachtigde in de gelegenheid zijn verzoek om schadevergoeding in een openbare vergadering tegenover haar nader toe te lichten.
2. De schadebeoordelingscommissie kan ambtenaren in dienst van het ministerie of van een dienst, bedrijf of instelling, werkzaam onder verantwoordelijkheid van Onze minister oproepen om in de openbare vergadering te verschijnen tot het geven van inlichtingen.
3. Indien de schadebeoordelingscommissie een plaatsopneming wil houden, deelt zij het tijdstip van de plaatsopneming vooraf mede aan de verzoeker en aan Onze minister.

Artikel 26

De schadebeoordelingscommissie brengt binnen drie maanden na de dag waarop het verzoek om schadevergoeding is ingediend, advies uit aan Onze minister. Zij zendt gelijktijdig een exemplaar daarvan aan de verzoeker.

Artikel 27

1. Onze minister stelt de verzoeker in de gelegenheid schriftelijk, of mondeling in tegenwoordigheid van de schadebeoordelingscommissie, zijn opvatting omtrent het advies kenbaar te maken.
2. De schadebeoordelingscommissie verstrekt Onze minister desgevraagd nadere toelichting op het advies en geeft desgevraagd haar mening omtrent de opvatting daarover van de verzoeker.

Artikel 28

De kosten van de schadebeoordelingscommissie worden de verzoeker niet in rekening gebracht.

Artikel 29

Onze minister beslist binnen twee maanden na ontvangst van het advies van de schadebeoordelingscommissie. Artikel 7:1 van de Algemene wet bestuursrecht blijft buiten toepassing.

§ 4. Bestuursdwang

Artikel 30

Onze Minister is, voorzover hij vergunningverlenend gezag is, bevoegd tot toepassing van bestuursdwang ter handhaving van een verbod als bedoeld in artikel 11, of van een voorschrift als bedoeld in artikel 19.

Artikel 31

De werking van een beschikking tot toepassing van bestuursdwang als bedoeld in artikel 30 wordt opgeschort tot de beroepstermijn is verstreken of, indien beroep is ingesteld, op het beroep is beslist, tenzij de vereiste spoed zich daartegen verzet.

Artikel 32 [Vervallen per 01-01-1998]

Artikel 33 [Vervallen per 01-01-1998]

Hoofdstuk III. Subsidies en specifieke uitkeringen

Artikel 34

1. Onze minister kan subsidie verstrekken ten behoeve van de instandhouding van beschermde monumenten. Onder instandhouding wordt verstaan de onderhoudswerkzaamheden aan een beschermd monument alsmede werkzaamheden die het normale onderhoud te boven gaan en die voor het herstel van het monument noodzakelijk zijn.

2. De subsidie bestaat uit hetzij een vast bedrag per jaar hetzij een percentage van de door Onze minister vast te stellen kosten.
3. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld met betrekking tot het verstrekken van subsidie, bedoeld in het eerste lid. Deze regels kunnen betrekking hebben op:
 - a. de criteria op grond waarvan subsidie kan worden verstrekt;
 - b. de wijze waarop het subsidiebedrag wordt bepaald;
 - c. de vaststelling van een subsidieplafond;
 - d. de aanvraag van een subsidie;
 - e. de voorwaarden waaronder de subsidie wordt verleend;
 - f. de verplichtingen van de subsidie-ontvanger;
 - g. de vaststelling van de subsidie;
 - h. de betaling en terugvordering van de subsidie, alsmede het verlenen van voorschotten op de subsidie.
4. Indien bij of krachtens algemene maatregel van bestuur wordt voorzien in een subsidieplafond, worden daarbij regels gesteld omtrent de wijze van verdeling.
5. De voordracht voor een krachtens het derde lid vast te stellen algemene maatregel van bestuur wordt niet eerder gedaan dan vier weken nadat het ontwerp aan beide kamers der Staten-Generaal is overgelegd. Het tijdstip van de overlegging wordt zodanig gekozen dat ten minste drie vierde deel van de termijn buiten een reces van de kamers valt.

Artikel 34a

1. Onze minister kan, volgens bij algemene maatregel van bestuur te stellen regels, aan een gemeente of een provincie een specifieke uitkering verstrekken voor de bestrijding van de kosten van het doen van opgravingen, voor zover die kosten in redelijkheid niet volledig ten laste dienen te komen van:
 - a. degene die tot het doen van opgravingen is verplicht;
 - b. de gemeente waarvan de gemeenteraad of burgemeester en wethouders tot het doen van de opgravingen heeft onderscheidenlijk hebben verplicht; of
 - c. de provincie waarvan provinciale staten of gedeputeerde staten tot het doen van de opgravingen hebben verplicht.
2. De regels, bedoeld in het eerste lid, hebben betrekking op:
 - a. de criteria op grond waarvan de uitkering kan worden verstrekt;
 - b. de wijze waarop het uitkeringsbedrag wordt bepaald;
 - c. de aanvraag van een uitkering;
 - d. de voorwaarden waaronder de uitkering wordt verleend;
 - e. de verplichtingen van de ontvanger van de uitkering;
 - f. de vaststelling van de uitkering; en
 - g. de betaling en terugvordering van de uitkering, alsmede het verlenen van voorschotten.

3. Onze minister kan de schadebeoordelingscommissie, bedoeld in artikel 23, advies vragen over verzoeken om specifieke uitkeringen als bedoeld in het eerste lid. De artikelen 24 tot en met 29 zijn daarbij niet van toepassing.
4. De voordracht voor een krachtens het eerste lid vast te stellen algemene maatregel van bestuur wordt niet eerder gedaan dan vier weken nadat het ontwerp aan beide kamers der Staten-Generaal is overgelegd. Het tijdstip van de overlegging wordt zodanig gekozen dat ten minste drie vierde deel van de termijn buiten een reces van de kamers valt.

Hoofdstuk IV. Beschermd stads- en dorpsgezichten

Artikel 35

1. Gehoord de gemeenteraad, gedeputeerde staten en de Raad, kunnen Onze minister en Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer stads- en dorpsgezichten aanwijzen als beschermd stads- of dorpsgezicht en kunnen zij zodanige aanwijzingen intrekken.
2. Onze minister zendt het voorstel tot aanwijzing of intrekking gelijktijdig aan de gemeenteraad, gedeputeerde staten en de Raad. De gemeenteraad brengt advies uit via gedeputeerde staten binnen 6 maanden, gedeputeerde staten binnen 9 maanden en de Raad binnen 12 maanden na verzending van het voorstel.
3. Onze minister en Onze Minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer beslissen over aanwijzing of intrekking binnen zestien maanden na verzending van het voorstel.
4. De bekendmaking van een besluit tot aanwijzing of tot intrekking daarvan geschiedt door plaatsing in de *Staatscourant*. Van het besluit wordt mededeling gedaan in de daarvoor in aanmerking komende dag- of nieuwsbladen en aan de gemeenteraad, gedeputeerde staten en de Raad.

Artikel 36

1. De gemeenteraad stelt ter bescherming van een beschermd stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan vast als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening. Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- en dorpsgezicht kan hiertoe een termijn worden gesteld.
2. Bij het besluit tot aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht wordt bepaald of en in hoeverre geldende bestemmingsplannen als beschermend plan in de zin van het vorige lid kunnen worden aangemerkt, dan wel of een beheersverordening als bedoeld in de Wet ruimtelijke ordening, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten gehoord, kan worden vastgesteld.

3. Indien een bestemmingsplan als bedoeld in het eerste of tweede lid, opnieuw moet worden vastgesteld ingevolge artikel 3.1, tweede lid, van de Wet ruimtelijke ordening, kan de gemeenteraad, de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten gehoord, in afwijking van artikel 3.1, eerste lid, van die wet, voor het desbetreffende gebied een beheersverordening als bedoeld in die wet vaststellen.

Artikel 37

1. In beschermde stads- of dorpsgezichten is het verboden een bouwwerk geheel of gedeeltelijk af te breken zonder of in afwijking van een schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders (sloopvergunning). Paragraaf 3.4.2 van de Wet ruimtelijke ordening is op deze vergunning van toepassing.
2. Burgemeester en wethouders kunnen de aanvrager van een sloopvergunning als bedoeld in het eerste lid verplichten een rapport over te leggen waarin de archeologische waarde van de bodem onder het af te breken bouwwerk naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld.
3. Aan een sloopvergunning als bedoeld in het eerste lid kunnen in het belang van de archeologische monumentenzorg voorschriften worden verbonden met betrekking tot de wijze van slopen.

Hoofdstuk V. Archeologische monumentenzorg

§ 1. Verordeningen, bestemmingsplannen, vergunningen en ontheffingen

Artikel 38

1. De gemeenteraad kan in het belang van de archeologische monumentenzorg bij verordening onder meer:
 - a. regels vaststellen met betrekking tot de eisen die burgemeester en wethouders kunnen stellen aan onderzoek in het kader van het doen van opgravingen; of
 - b. gevallen vaststellen waarin burgemeester en wethouders kunnen afzien van nader archeologisch onderzoek of het opleggen van daartoe strekkende verplichtingen.
2. Indien een verordening als bedoeld in het eerste lid betrekking heeft op een gebied waarvoor een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 38a is vastgesteld, blijft die verordening van kracht voor zover zij niet met dat bestemmingsplan in strijd is.
3. Op de voorbereiding van een verordening als bedoeld in het eerste lid is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing.

Artikel 38a

De gemeenteraad houdt bij de vaststelling van een bestemmingsplan of een beheersverordening als bedoeld in artikel 3.1, onderscheidenlijk artikel 3.38, van de Wet ruimtelijke ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.

Artikel 39

1. Bij een bestemmingsplan kan in het belang van de archeologische monumentenzorg een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3, onder a, van de Wet ruimtelijke ordening verplicht worden gesteld.
2. Bij een bestemmingsplan kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een aanlegvergunning een rapport dient over te leggen waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijktens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders in voldoende mate is vastgesteld.
3. Aan de vergunning, bedoeld in het eerste lid, kunnen in ieder geval de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen waardoor monumenten in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen; of
 - c. de verplichting de activiteit die tot bodemverstoring leidt, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de vergunning te stellen kwalificaties.

Artikel 40

1. Bij een bestemmingsplan kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet een rapport dient over te leggen als bedoeld in artikel 39, tweede lid.
2. Bij een bestemmingsplan kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet voorschriften kunnen worden verbonden als bedoeld in artikel 39, derde lid.

Artikel 41

1. De aanvrager van een ontheffing als bedoeld in de artikelen 3.6, eerste lid, onder c, 3.22 of 3.23 van de Wet ruimtelijke ordening of van een projectbesluit als bedoeld in artikel 1.1, eerste lid, onder f, van die wet, kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden verplicht een rapport over te leggen, waarin de archeologische waarde van het terrein dat blijkens de aanvraag zal worden verstoord naar het oordeel van burgemeester en wethouders of, in geval van een projectbesluit naar het oordeel van de gemeenteraad, in voldoende mate is vastgesteld.
2. In het belang van de archeologische monumentenzorg kunnen aan een ontheffing als bedoeld in de artikelen 3.6, eerste lid, onder c, 3.22 of 3.23 van de Wet ruimtelijke ordening of een projectbesluit als bedoeld in die wet in ieder geval de volgende voorschriften worden verbonden:
 - a. de verplichting tot het treffen van technische maatregelen waardoor monumenten in de bodem kunnen worden behouden;
 - b. de verplichting tot het doen van opgravingen; of
 - c. de verplichting de activiteit die tot bodemverstoring leidt, te laten begeleiden door een deskundige op het terrein van de archeologische monumentenzorg die voldoet aan door burgemeester en wethouders bij de ontheffing of, in geval van een projectbesluit als bedoeld artikel 1.1, eerste lid, onder f, van de Wet ruimtelijke ordening door de gemeenteraad of burgemeester en wethouders, bij dit besluit te stellen kwalificaties.

Artikel 41a

De artikelen 39, 40 en 41 zijn niet van toepassing op projecten met een oppervlakte kleiner dan 100 m²; de gemeenteraad kan een hiervan afwijkende andere oppervlakte vaststellen.

Artikel 42

Voor zover blijkt dat de aanvrager van een sloopvergunning als bedoeld in artikel 37, eerste lid, van een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3, onder a, van de Wet ruimtelijke ordening, een ontheffing als bedoeld in de artikelen 3.6, eerste lid, onder c, 3.22 of 3.23 van die wet of een projectbesluit als bedoeld artikel 1.1, eerste lid, onder f, van die wet of van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet tengevolge van de weigering daarvan in het belang van de archeologische monumentenzorg of ten gevolge van voorschriften die in het belang van de archeologische monumentenzorg aan het desbetreffende besluit zijn verbonden, schade lijdt die redelijkerwijs niet of niet geheel te zijner laste behoort te blijven, kennen burgemeester en wethouders hem op zijn verzoek een naar billijkheid te bepalen schadevergoeding toe.

Artikel 43

Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen regels worden gesteld met betrekking tot de inhoud en inrichting van het rapport, bedoeld in de artikelen 39, tweede lid, 40, eerste lid, en 41, eerste lid.

§ 2. Archeologische attentiegebieden

Artikel 44

1. Voor zover bij de vaststelling van geldende bestemmingsplannen onvoldoende rekening is gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten, kunnen provinciale staten binnen het grondgebied van de provincie gebieden die archeologisch waardevol zijn of naar verwachting archeologisch waardevol zijn, aanwijzen als archeologische attentiegebieden.
2. De gemeenteraad stelt binnen een door provinciale staten te stellen termijn in verband met een aangewezen archeologisch attentiegebied een bestemmingsplan vast.
3. Gedeputeerde staten melden een aanwijzingsbesluit als bedoeld in het eerste lid aan Onze minister.
4. Provinciale staten houden bij de vaststelling of de herziening van een structuurvisie als bedoeld in artikel 2.2 van de Wet ruimtelijke ordening rekening met aangewezen archeologische attentiegebieden.
5. Op de voorbereiding van een besluit als bedoeld in het eerste lid is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing.

§ 3. Opgravingsvergunning

Artikel 45

1. Het doen van opgravingen zonder of in afwijking van een opgravingsvergunning van Onze minister is verboden.
2. De opgravingsvergunning wordt verleend, indien de aanvrager aantoont bekwaam te zijn tot het doen van opgravingen.
3. De opgravingsvergunning kan onder beperkingen worden verleend.
4. In verband met de verlening van een opgravingsvergunning kunnen door Onze minister kosten in rekening worden gebracht volgens door hem vast te stellen tarieven.

Artikel 46

1. De houder van een opgravingsvergunning meldt de aanvang van een opgraving aan Onze minister.
2. Binnen twee weken na voltooiing van de opgraving meldt de houder van een opgravingsvergunning aan Onze minister de eerste bevindingen.
3. Binnen twee jaar na voltooiing van de opgraving conserveert de houder van een opgravingsvergunning de roerende monumenten die zijn gevonden bij die opgraving en draagt de geconserveerde monumenten alsmede de daarbij behorende opgravingsdocumentatie over aan de eigenaar.
4. Binnen twee jaar na voltooiing van de opgraving legt de houder van een opgravingsvergunning zowel aan Onze minister als aan de eigenaar als aan burgemeester en wethouders van de gemeente waar de opgraving is voltooid, een rapport over, waarin de resultaten van de opgraving zijn beschreven.
5. Aan de opgravingsvergunning kunnen in het belang van de archeologische monumentenzorg andere voorschriften worden verbonden dan genoemd in het eerste tot en met vierde lid.
6. Onze minister kan ontheffing verlening van de voorschriften, bedoeld in het tweede tot en met het vierde lid.

Artikel 47

Onze minister kan de opgravingsvergunning intrekken indien de vergunninghouder naar het oordeel van Onze minister niet langer bekwaam is tot het doen van opgravingen, zich niet houdt aan de gestelde beperkingen of de gestelde voorschriften niet naleeft.

Artikel 47a

De artikelen 45 tot en met 47 zijn van toepassing in de aansluitende zone, bedoeld in artikel 1 van de Rijkswet instelling aansluitende zone.

Artikel 48

1. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld ten aanzien van de bekwaamheidseis, bedoeld in artikel 45, tweede lid, de beperkingen, bedoeld in artikel 45, derde lid, en kunnen nadere regels worden gesteld ten aanzien van de voorschriften, bedoeld in artikel 46, eerste tot en met het vierde lid.
2. De algemene maatregel van bestuur, bedoeld in het eerste lid, geeft in ieder geval regels over de wijze waarop wordt gewaarborgd dat het onderzoek in verband met en de uitvoering van de opgravingen voldoen aan eisen van wetenschappelijke zorgvuldigheid en wetenschappelijke relevantie.

3. De voordracht voor een krachtens het eerste lid vast te stellen algemene maatregel van bestuur wordt niet eerder gedaan dan vier weken nadat het ontwerp aan beide kamers der Staten-Generaal is overgelegd. Het tijdstip van de overlegging wordt zodanig gekozen dat ten minste drie vierde deel van de termijn buiten een reces van de kamers valt.

§ 4. Wetenschappelijk onderwijs

Artikel 49

1. Op verzoek van een instelling voor wetenschappelijk onderwijs als bedoeld in artikel 1.1, onder c, van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, kan Onze minister beslissen dat een bepaalde opgraving door die instelling wordt uitgevoerd, indien:
 - a. de desbetreffende opgraving van uitzonderlijk belang is voor het specifieke onderzoeksprogramma van de instelling;
 - b. de instelling over voldoende capaciteit beschikt om de opgraving binnen een redelijke termijn uit te voeren;
 - c. de mogelijke marktversturende effecten van het besluit van Onze minister beperkt zijn;
 - d. de mogelijke nadelige financiële gevolgen voor degene die tot het doen van de opgraving is verplicht, niet onevenredig zijn; en
 - e. aan de instelling een vergunning als bedoeld in artikel 45 is verleend.
2. Voordat Onze minister een beslissing als bedoeld in het eerste lid neemt, wint hij advies in van de
3. Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek, bedoeld in artikel 2 van de Wet op de Nederlandse organisatie voor wetenschappelijk onderzoek.

§ 5. Eigendom

Artikel 50

Roerende monumenten die zijn gevonden bij het doen van opgravingen en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, zijn eigendom van:

- a. de provincie waar zij zijn gevonden, of
- b. de gemeente waar zij zijn gevonden, indien die gemeente beschikt over een depot als bedoeld in
- c. artikel 51, tweede lid, of
- d. de Staat, indien die monumenten buiten het grondgebied van enige gemeente zijn gevonden.

§ 6. Depots

Artikel 51

1. Gedeputeerde staten houden een depot in stand waarin roerende monumenten die zijn gevonden bij het doen van opgravingen binnen die provincie kunnen worden opgeslagen op een wijze die uit een oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is.
2. Op verzoek van burgemeester en wethouders kunnen gedeputeerde staten in de desbetreffende gemeente een depot aanwijzen waarin roerende monumenten die zijn gevonden bij het doen van opgravingen kunnen worden opgeslagen op een wijze die uit een oogpunt van behoud en toegankelijkheid verantwoord is.
3. Onze minister wijst ten behoeve van de opslag van scheepsarcheologische monumenten die zijn gevonden bij het doen van opgravingen één of meer depots aan, die voor die opslag naar zijn oordeel in het bijzonder geschikt zijn.
4. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen met betrekking tot verantwoorde en toegankelijke opslag van monumenten en de daarbij behorende documenten en rapporten eisen worden gesteld.

Artikel 52

1. Roerende monumenten als bedoeld in artikel 50 alsmede de daarbij behorende opgravingsdocumentatie, bedoeld in artikel 46, derde lid, worden opgeslagen in depots als bedoeld in artikel 51, eerste tot en met derde lid.
2. Onze minister kan bepalen dat scheepsarcheologische monumenten die zijn gevonden bij het doen van opgravingen alsmede de daarbij behorende opgravingsdocumentatie worden opgeslagen in een depot als bedoeld in artikel 51, derde lid.
3. Onze minister kan, de Raad gehoord, binnen zes maanden na de melding, bedoeld in artikel 46, tweede lid, bepalen dat een monument als bedoeld in artikel 50, onder a of b, in verband met het belang daarvan voor het publiek, in beheer wordt gegeven aan een museale instelling.

§ 7. Meldingsplichten

Artikel 53

1. Degene die anders dan bij het doen van opgravingen een zaak vindt waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat het een monument is, meldt die zaak zo spoedig mogelijk bij Onze minister.
2. De gerechtigde tot een roerend monument als bedoeld in het eerste lid, is gehouden het monument gedurende zes maanden, te rekenen van de dag van de in het eerste lid bedoelde melding, ter beschikking te houden of te stellen voor wetenschappelijk onderzoek.

Artikel 54

Degene die bij het opsporen van monumenten, zonder dat daarbij verstoring van de bodem optreedt, waarnemingen doet, waarvan hij weet dan wel redelijkerwijs moet vermoeden dat die waarnemingen van belang zijn voor de archeologische monumentenzorg, meldt die waarnemingen zo spoedig mogelijk bij Onze minister.

Artikel 54a

De artikelen 53 en 54 zijn van toepassing in de aansluitende zone, bedoeld in artikel 1 van de Rijkswet instelling aansluitende zone.

§ 8. Centraal archeologisch informatiesysteem

Artikel 55

1. Onze minister houdt een Centraal archeologisch informatiesysteem in stand waarin in ieder geval worden opgenomen en openbaar gemaakt:
 - a. de registers, bedoeld in de artikelen 6 en 7, voor zover die archeologische monumenten
 - b. betreffen;
 - c. de beslissingen die op de aanvragen om vergunning als bedoeld in artikel 11, tweede lid, zijn
 - d. genomen voor zover die beslissingen archeologische monumenten betreffen;
 - e. de besluiten, bedoeld in artikel 44, eerste lid;
 - f. het rapport, bedoeld in artikel 46, vierde lid; en
 - g. de meldingen, bedoeld in de artikelen 46, eerste en tweede lid, 53, eerste lid, en 54.
2. Het auteursrecht op de rapporten, bedoeld in artikel 46, vierde lid, en de daarin opgenomen werken is voorbehouden.
3. Het auteursrecht en het databankenrecht, bedoeld in artikel 2, eerste lid, van de Databankenwet, op het Centraal archeologisch informatiesysteem zijn voorbehouden.
4. Voor de verstrekking van informatie uit het Centraal archeologisch informatiesysteem kunnen kosten in rekening worden gebracht, volgens door Onze minister vast te stellen tarieven.

§ 9. Bijzondere bevoegdheden

Artikel 56

Onze minister kan bij schade dan wel dreigende schade aan archeologische monumenten voorschriften geven met betrekking tot de uitvoering van het werk dat die schade dan wel die dreiging veroorzaakt, dan wel gelasten dat dat werk voor bepaalde of onbepaalde tijd geheel of gedeeltelijk wordt stilgelegd.

Artikel 57

1. Onze minister kan bepalen dat een rechthebbende ten aanzien van een terrein moet dulden dat dat terrein in het belang van een archeologisch onderzoek wordt betreden, dat daarop metingen worden verricht dan wel daarin opgravingen worden gedaan.
2. Burgemeester en wethouders kunnen bepalen dat een rechthebbende ten aanzien van een terrein moet dulden dat een terrein in het belang van archeologisch onderzoek wordt betreden, dat daarop metingen worden verricht, dan wel daarin opgravingen worden gedaan, voor zover dat onderzoek dient ter voorbereiding of ter uitvoering van een besluit als bedoeld in de artikelen 3.1, 3.6, eerste lid, onder c, 3.10, 3.22 of 3.23 van de Wet ruimtelijke ordening.

Artikel 58

1. Schade veroorzaakt door een maatregel als bedoeld in de artikelen 56 of 57, eerste lid, wordt door Onze minister naar redelijkheid vergoed.
2. Schade veroorzaakt door een maatregel als bedoeld in artikel 57, tweede lid, wordt door burgemeester en wethouders naar redelijkheid vergoed.

Artikel 59

Rechtsvorderingen tot vergoeding van schade als bedoeld in artikel 58 staan ter kennisneming van de rechtbank binnen welker rechtsgebied het werk, onderscheidenlijk het onderzoek, wordt uitgevoerd.

§ 10. Formulieren

Artikel 60

Onze minister kan formulieren vaststellen ten aanzien van de meldingen, bedoeld in de artikelen 46, eerste en tweede lid, 53, eerste lid, en 54.

Hoofdstuk VI. Handhaving en strafbepalingen

Artikel 61

1. Hij die opzettelijk handelt in strijd met de artikelen 11, artikel 37, eerste lid, eerste volzin, 45, eerste lid, 53, eerste lid, dan wel opzettelijk handelt in strijd met een maatregel getroffen op grond van artikel 56, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vijfde categorie.
2. De feiten zijn misdrijven.

Artikel 62

1. Hij die handelt in strijd met de artikelen 11, artikel 37, eerste lid, eerste volzin, 45, eerste lid, 53, eerste lid, dan wel handelt in strijd met een maatregel getroffen op grond van artikel 56, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste zes maanden of geldboete van de vijfde categorie.
2. De feiten zijn overtredingen.

Artikel 63

1. Met het toezicht op de naleving van het bepaalde bij of krachtens deze wet zijn belast de bij besluit van Onze minister onderscheidenlijk de bij besluit van burgemeester en wethouders aangewezen personen.
2. Met de opsporing van de bij de artikelen 61 en 62 strafbaar gestelde feiten zijn, onverminderd artikel 141 van de Wetboek van Strafvordering, belast de in het eerste lid bedoelde ambtenaren, voor zover zij bij besluit van Onze Minister van Justitie daartoe zijn aangewezen. Deze ambtenaren zijn tevens belast met de opsporing van de feiten, strafbaar gesteld in de artikelen 179 tot en met 182 van het Wetboek van Strafrecht, voor zover deze feiten betrekking hebben op een bevel, vordering of handeling, gedaan of ondernomen door henzelf.
3. De in het eerste en het tweede lid bedoelde ambtenaren zijn bevoegd een woning binnen te treden zonder toestemming van de bewoner.
4. Van een besluit van Onze minister als bedoeld in het eerste lid of van Onze Minister van Justitie als bedoeld in het tweede lid wordt mededeling gedaan door plaatsing in de Staatscourant.

Hoofdstuk VII. Overgangs- en slotbepalingen

Artikel 64 [Vervallen per 01-01-2009]

Artikel 65

Een rijksdienst, een instelling voor wetenschappelijk onderwijs of een gemeente die ten tijde van de inwerkingtreding van de Wet op de archeologische monumentenzorg over een opgravingsvergunning voor onbepaalde tijd beschikt, blijft gerechtigd tot het doen van opgravingen onder de beperkingen en voorschriften die aan die vergunning zijn verbonden, gedurende twee jaar na inwerkingtreding van die wet.

Artikel 66

1. Roerende monumenten die worden gevonden bij het doen van opgravingen die zijn begonnen, maar niet zijn voltooid ten tijde van de inwerkingtreding van de Wet op de archeologische monumentenzorg en waarop niemand zijn recht van eigendom kan bewijzen, zijn eigendom van de Staat.
2. Roerende monumenten als bedoeld in het eerste lid die zijn gevonden bij het doen van wettige opgravingen door een gemeente, zijn eigendom van die gemeente.

Artikel 67

Gedurende twee jaar na inwerkingtreding van de Wet op de archeologische monumentenzorg kunnen roerende monumenten die zijn gevonden bij het doen van opgravingen worden opgeslagen in de depots van de vergunninghoudende gemeenten, bedoeld in artikel 65.

Artikel 68

Gedeputeerde staten maken binnen een jaar na inwerkingtreding van de Wet op de archeologische monumentenzorg aan de gemeentelijke vergunninghouders, bedoeld in artikel 65, kenbaar, hoe zij gebruik zullen maken van hun bevoegdheid, bedoeld in artikel 51, tweede lid.

Artikel 69

Besluiten die voor de inwerkingtreding van de Wet op de archeologische monumentenzorg op grond van het bij die wet vervallen artikel 58, eerste lid, zijn genomen, berusten na inwerkingtreding van de Wet op de archeologische monumentenzorg op artikel 63, eerste lid.

Artikel 70

Deze wet wordt aangehaald als: Monumentenwet 1988.